

UDK 811.163.42'373.21
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 12. XII. 2012.
Prihvaćen za tisak 22. IV. 2013.

PETAR ŠIMUNOVIĆ

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zrinski trg 11, HR-10000 Zagreb
petar@hazu.hr

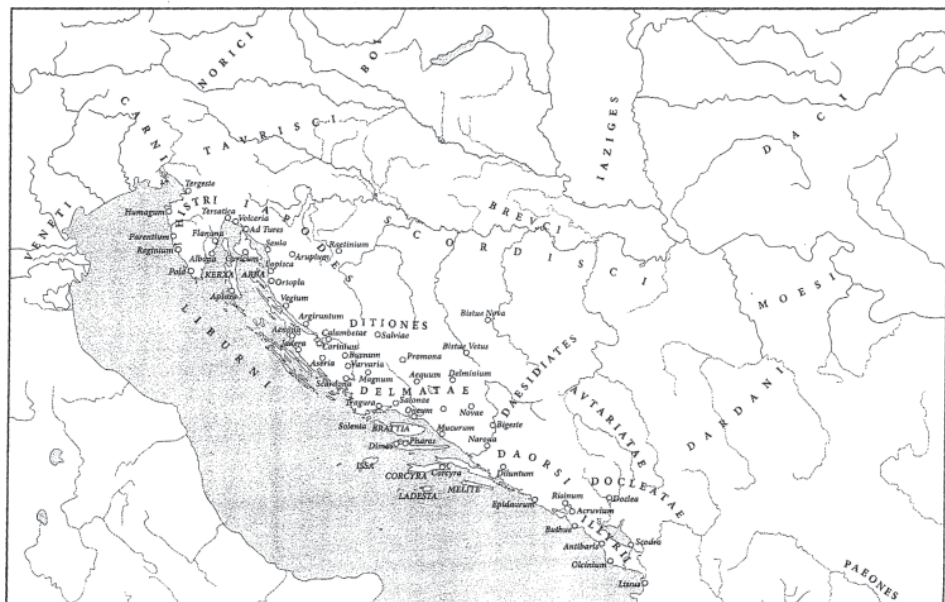
PREDANTIČKI TOPONIMI U DANAŠNJOJ (I POVIJESNOJ) HRVATSKOJ

Na hrvatskom jezičnom prostoru sačuvani su mnogi toponimi predantičkoga postanja. Oni su najstariji spomenici cjelokupne hrvatske imenske baštine.

Uznastojalo se prepoznati te toponime u zapisima antičkih i drugih pisaca te njihovu očuvanost do danas u jezičnim prilagodbama i u dosadašnjim parcijalnim obradbama u radovima hrvatskih i stranih onomastičara i etimologa. U ovom su radu ta imena skupljena, razvrstana s obzirom na njihov razmještaj, uspoređivana s dosadašnjim obradbama i mogućim rješenjima te popraćena glavnom literaturom u kojoj su bila razmatrana ili spominjana.

1. Uvod

Imenske nataložine iz predantičkih vremena bogate su i još nedovoljno istražene. Na primorju se očituju poglavito u nesonimiji (imenima otoka), a na panonskom području u hidronimiji (u imenima rijeka). Što se tiče imena naselja na primorju, uz naslijeđeni mediteranski supstrat, imena nose obilježja jezika „ilirskoga“ pučanstva i odnose se pretežito na luke i utvrde na strateškim i trgovačkim položajima. U panonskom prostoru, uz naslijeđen staroeuropski supstrat riječnih imena, panonska (i keltska) naselja nalaze se na utocima rijeka, te na važnim trgovačkim i strateškim položajima na rijekama. Grčki i rimski povjesničari poznavali su kudikamo bolje primorski pojas uz samo more i u neposrednoj unutrašnjosti od panonskoga prostora, u kojem su zapisi ojkonima rjeđi, često bez graditeljskih tragova objekata kojima su pridruženi i ne uvijek sigurne ubikacije. Na primorju su gradovi i utvrde građeni kamenom, a usporenosti doseljavanja sa sjevera za velikih seoba pridonijele su boljoj očuvanosti tih prostora (i imena) nego je to bilo u blatnoj, močvarnoj i šumovitoj Panoniji, gdje su mnogi gradovi građeni drvom, zemljom, ciglom, opasani šancima i oploćeni palisadama, gdje su močvare i šume bila jedina skloništa za neprijateljskih provala.



Slika 1. Imena predantičkih i antičkih toponima (I. i II. stoljeće)

Ojkonimi jednog i drugog područja najstariji su spomenici hrvatske imenske baštine.

Donedavne spoznaje o njima svodile su se uglavnom na istraživanje i prepoznavanje jezičnog podrijetla imena, te odgonetavanjem pomoću apelativa njihova dotoponimnoga značenja. Današnja istraživanja osvrću se na strukturu imena na imeničkoj i imenskoj razini i na prepoznavanje ostalih imenskih segmenata: prefikasa, koji uglavnom određuju položaj imenovanoga objekta, i sufikasa, koji modificiraju značenja osnove, utvrđuju aditivne odnose imenice i imena, te imena i objekta imenovanja kojima su imena pridružena. Život predantičkih imena i jezičnih supstitucija u njima na prijelazu iz jezika u jezik odraz su bioloških, gospodarskih prilika i nadasve jezičnih prožimanja, koja nose bitne obavijesti o imenima, o njihovim etimološkim i osobito etiološkim značajkama.

Predantičko porijeklo ojkonima koje obrađujemo određeno je ovim prosudbama:

1. Imena su zapisali grčki i rimski povjesničari, ali se ona ne dadu objasniti grčkim i latinskim jezičnim sredstvima: *Salonae* (Solin), *Aenona* (Nin), *Crexa* (Cres), *Curicum* (Krk), *Cibale* (Vinkovci), *Mursa* (Osijek), *Andautonija* (Šćitarjevo kraj Zagreba) itd.

2. Ime je prošireno u različitim udaljenim krajevima, pa i po onima gdje je isključen grčki i rimski utjecaj: *Arba* (Rab), *Ragusa* (Dubrovnik), *Dunav*, *Sava*, *Kupa* itd.

3. Opetovanje istih ili sličnih imenskih segmenata kao primjerice:

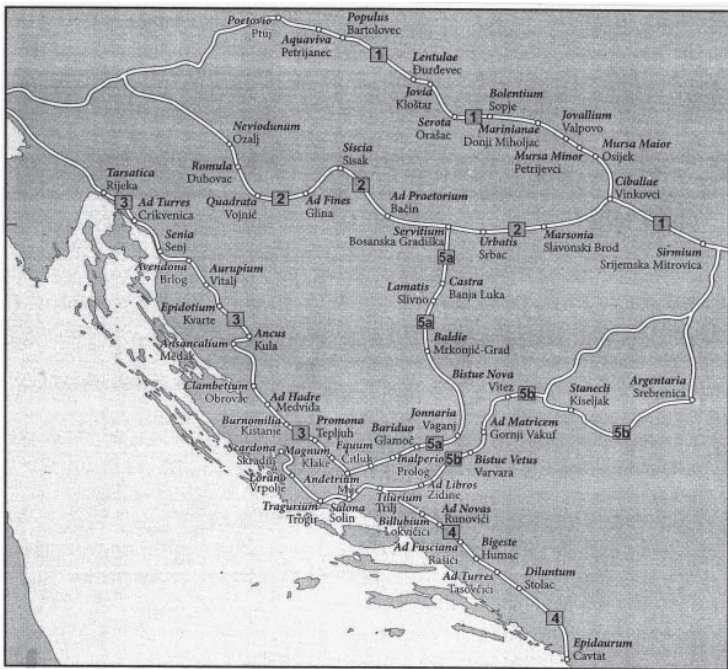
IMENIČKE OSNOVE S PRIBLIŽNIM SADRŽAJNIM PREDODŽBAMA: **alb-* ‘uzvisina’ (*Labina*), **ap-* ‘voda’ (*Col-ap-is*, *Ser-apa*), **beg-/veg-* (*Vegia* > *Bići* > *Bag*), **burg-* ‘utvrda’ (*Burgene*), **daut-* ‘rijeka’ (*Andautonija*), **dunum* ‘utvrda’ (*Neviodunum*), **karr-* ‘kamen’ (*Korana*), **lab/*labe* ‘litica’ (*Labe*, *Lapčan*), **mars-/mrs-* ‘blato’ (*Marsonija*, *Mrsinj*), **mal-* ‘brdo’ (*Maluntum*), **pen-/pan-*, apel. **poni-jo* ‘vlažno zemljište’ (*Pannonia*), **sal-/sol-* ‘utvrda’ (*Solin*), **stelp-* ‘postojan’ (*Stupin*), **skard-* ‘hrid, litica’ (*Skrad*, *Skradin*, *Škrda*), **seg* ‘sijati’ (*Segesta*), **uelk-* ‘vlažan’ (*Vuka*, *Vukovo*, *Vukovar*), **urb-* ‘zavijati’ (*Vrbas*) itd.

3.1. SUFIKSI KOJI S OSNOVAMA KOJIMA SU PRIDRUŽENI MODIFICIRAJU SADRŽAJ IMENA. Od sufikasa, kao trećeg dijela imena vezanih za osnove, navodimo: ie. **-ei* ‘položajna pripadnost’ (*Verei* ‘naselje na zaštićenom položaju’ poput *Aquileia* ‘mjesto uz vodu’, *Celeia* ‘mjesto na uzvisini’), ie. **-i* ‘položaj’ (*Cucium* ‘mjesto na uzdignutom položaju’), ie. **-ia* ‘pripadnost’ (*Urbatia* = *Vrbas*; *Marsonia*), ie. **-isi* ‘aditivni odnos’ (*Ulcisja*), ie. **-issa* (dolazi u tvorbi proprijalnih toponima – *Certissa*), ie. **-st-* ‘odlika mjesnosti’ (*Iovista*, *Ladesta*, *Brigeste*), ie. **-nt-* predstavlja ‘kolektivnu skupnost’ (*Cornuntum*), a ie. **-ona* ‘aditivni odnos’ (*Flanona*, *Aenona*, *Skardona*), ie. **-oni-* ‘aditivni odnos’ (*Mars-oni-ia* ‘naselje na močvarištu’), ie. **-st-* ‘odlika mjesnosti’ (*Segesta* – naselje na sjetvenom polju’), ie. **-untum/-entum* ‘odlika mjesnosti’ (*Pituntum*, *Argiruntum*, *Spinuntum*, *Diluntum* s pretežito jugoistočnim razmještajem i *Pinquentum*, *Parentium*, *Colentum*, s pretežito sjeverozapadnim razmještajem). *Spinuntum* (dio Splita) i *Solenta* (Sulet / Šolta) bili bi na razmeđi, od kojih su toponimi na *-entum* pripadali jednom, a oni na *-untum* drugom imenskom arealu.

3.2. PREFIKSI (KAO PRVI SEGMENTI U IMENU) određuju prostorni položaj imenovanog objekta: **an-* ‘blizu, pokraj’ (*An-daut-onia*), **ar-* ‘uz, do’ (*Ardotion*), **epi-* ‘bližnji, iza’ (*Epilicus*), *met(u)-* ‘između’ (*Metu-barbis*, *Met-apa*) itd.

4. Arheološki nalazi na mjestima predantičkih toponima svjedoče posredno o starosti imenovanja: Sisak (1.–2. st. pr. Kr.), Vukovar (3.–1. st. pr. Kr.), Nezakcij (3.–1. st. pr. Kr.), Baška (4.–3. st. pr. Kr.), Klambete – Obrovac (2.–1. st. pr. Kr.), Sinj (2.–1. st. pr. Kr.) itd.

5. Gospodarske, strateške, prometne pogodnosti uvjetovale su smjerove prometnica uz tadašnja naselja i ušćivanost njegovih imena: *Sisak*, *Mursa*, *Osor*, *Zadar*, *Solin*, *Norin* itd.



Slika 2. Predantička i antička naselja s rimskom cestovnom povezanošću.

Smještaj predantičkih utvrđenih naselja na primorju, u zaklonjenim, prometnim lukama s gradinama iznad njih (*Trsatika, Senj, Skradin, Solin, Omiš, delta Neretve, Makar(ska), Gruž, Molunat*) štutio je i usporavao prodiranje „barbara“ za velike seobe naroda, što je omogućilo njihovu uščuvanost i nastavak života u srednjem vijeku unutar poslije podignutih zidina. Od 7. stoljeća ulaze postupno Hrvati iz gradskih agera u te tada već potpuno romanizirane gradove, koji se sve više kroatiziraju u stoljetnim simbiozama, te biološkom, gospodarskom i osobito jezičnom življenju Hrvata s gradskim Romanima.

Nastambe u međurječju Drave i Save nisu imale jakih prirodnih zaštita, niti su mnoga naselja bila opasana kamenim zidinama kao ona primorska. Tragove takvih naselja s drevnim imenima nalazimo na utocima rijeka: *Sisak (Segestika)* na utoku Kupe u Savu, *Lentule* (Legrad) na ušću Mure u Dravu, *Osijek (Mursa)* na utoku Drave u Dunav, *Ulcea (Vukovo/Vukovar)* na ušću Vuke u Dunav, te na važnim prometnim prijelazima rijeka kao što su bila naselja *Antautonija* kraj Ščitarjeva na Savi, *Marsonija* (Sl. Brod), *Cibale* (Vinkovci na Bosutu), *Syrmium* (Srijemska Mitrovica na Savi) i druga.

Sačuvana imena, mediteransko-ilirska na primorju i staroeuropsko-panonsko-keltska na panonskom području, došla su, rekli smo već, Hrvatima zapisana i slijedom uporabe romanskim posredništvom. U poromanjivanju cjelokupnih predjela veliku su ulogu imale rimske ceste kroz današnje i povijesno hrvatsko po-

družje. Pogled na cestovnu mrežu dovodi na misao da drugih naselja izvan onih na romanskim prometnicama kao da nije ni bilo. No ljudi su živjeli, privređivali, branili se i ukapali na cjelokupnom području, ali su mnoga druga imena nastamba izbjegla antičkim zapisima, a niti ih je tko imao prenijeti Hrvatima.

Od važnijih cestovnih prometnica navodimo:

1. PODRAVSKA CESTA OD PETOVIJA (PTUJA U SLOVENIJI) DO MURSE (OSIJEKA). Cesta je povezivala *Cibale* (Vinkovci) i *Syrmij*. Na njoj su se nalazila još ova naselja: *Lentulae* (Legrad), *Serota* (Orašac), *Bolentium* (Soplj), *pons Ulcae* (neubicirano naselje na Vuki), *Cibale*, *Syrmium*.
2. POSAVSKA CESTA vezivala je *Neviodunum* (Drenovo u Sloveniji) i *Marsoniju* (Sl. Brod), a išla je preko *Siscije* (Siska).
3. PRIMORSKO-LIČKA CESTA išla je od *Tersatike* (Rijeke) do *Salone* (Solina) i vezivala je ova predantička naselja: *Senia* (Senj), *Avendon* (Brlog), *Arupium* (Vitalj), *Epidotium* (Kvarte), *Ancus* (Široka Kula), *Ausancalium* (Ričice), *Clambetium* (Obrovac), *Promonu* (Tepljuh), *Andertium* (Muć), i *Salonu*.
4. CESTA OD SALONE DO EPIDAURO (CAVATA) povezivala je ova predantička naselja: *Tilurium* (Trilj), *Bigeste* (Bišće polje), *Diluntum* (Stolac), *Pardua* (G. Gradac) itd.

Uz te i druge sporednije ceste bilo je mnogo naselja, putnih postaja, trgovišta, stražišta, vojnih logora, kojima je imena nadjela rimska administracija: *Populus* (Bartolovec), *Marianum* (D. Miholjac), *Ad Labores* (na Vuki), *Quadratru* (Vojnić), *Ad Fines* (Glina), *Ad Praetorium* (Bačin), *Ad Novas* (Runovići), *Ad Turres* (Tasovčići), *Equum* (Čitluk), *Castra* (Banja Luka), *Argentaria* (Srebrenica), *Ad decimum lapidem* (Dicmo), *curtis quae Clusam dicitur* (Klis) i mnoga druga.

Bilo je, naravno, mnogo naselja izvan rimskih cesta, o čemu svjedoče arheološki nalazi različitih vremenskih i tipoloških slojeva po Primorju, Istri, Lici i mnogobrojne gradine, kaštelijeri, šanci po pustinama Slavonije. Pojam za „selo“ po gorskoj Hrvatskoj, kojom su obitavali stočari, a po pustinama Slavonije poljodjelci na raštrkanim gospodarstvima, gotovo da nije bilo. Stočari su bili u pokretu za stokom na pasištima, puk u ravnici bavio se skupljanjem plodina, svi bez stalnih skupnih obitavališta u smislu današnjega sela. O tadašnjim nastambama više svjedoči predantička arheologija nego predantički toponimi.

Prostor u današnjoj panonskoj Hrvatskoj bio je za seobe naroda poharan. Toponimija zaboravljena. Sačuvana su ipak imena značajnijih rijeka u Posavlju i Podravlju (*Mura*, *Sutla*, *Krapina*, *Drava*, *Vuka*, *Kupa*, *Una*, *Korana*, *Vrba*, *Bosna*, *Bosut*, *Dunav* i *Sava*), te imena nekoliko strateških naselja na utocima (*Sisak*, *Bosut*, *Mursa*, *Vukovo*) i na pogodnim strateškim i trgovinskim punktovima (*Mrsunja*, *Syrmij*). Predantička oronimija uglavnom nije sačuvana.

U primorskoj Hrvatskoj preživjela su mnoga predantička imena, osobito imena značajnijih otoka, koja su Hrvatima došla romanskim posredništvom. Ta su imena u hrvatskoj preobrazbi rezultat dugovjeke romansko-hrvatske jezične simbioze. Predantičko porijeklo tim imenima utvrđujemo po osnovi imena i imenskih segmenata (*Istra, Liburnija, Lika, Dalmacija, Krk, Poreč, Buzet, Trsatika, Cres, Bag/Baška, Zadar, Nin, Skradin, Hvar, Vis, Molunat...*). Neka su takva imena sačuvana i u romanskim i u hrvatskim oblicima: *Apsara* – hrvatski: *Osor, Solenta/Šolta* – hrvatski: *Sulet, Korkyra/Korčula* – hrvatski: *Krkar*. U nekoliko imena Hrvati su sačuvali slijed izvornog predantičkog imena: *Curicum* > *Къркъ* > *Krk*, dok Romani nadijevaju tom otoku (ili gradu) svoje ime: *Velja* < *vetula* ‘stara (insula/urbs)’. Hrvati usvajaju jezičnim prilagodbama ime *Lastovo* od predantičkog oblika *Ladesta*, a ne prema romanskom *Lagosta* (: *insula Augusta*) itd.

U panonskoj Hrvatskoj golema je većina ojkonima zabilježena od grčkih i rimskih pisaca. Njihova uporabna imena nestala su zajedno s naseljima i pučanstvom za velikih seoba naroda, te Hrvati po naseljavanju dravsko-savskog međurječja stvaraju svoju toponimiju. Romansko-hrvatske jezične simbioze, osim u naseobinskim imenima *Sisak, Mrsunja, Vukovo, Bosut* i *Srijem*, ne nalazimo.

* * *

Svako ime u času nastanka značenjski je i strukturalno razumljivo njihovim nadjevateljima. Imena su nastala pretežito preobrazbom, tj. proprijalizacijom, apelativa, koji su prelazili iz polja označavanja u polje imenovanja, te od imenica postajali imena. Takav je način nadijevanja imena najstariji i najlogičniji. On je izravan i neutralan za razliku od metaforičkog imenovanja koji je način, preko metafore, posredan i afektivan: *badanj* – *Badanj* – *Bednja*(?). U ovakvu načinu konverzijskog imenovanja katkad su prisutne a) pluralizacija u funkciji toponimizacije (*Salonae* < *Salona*), i b) hibridizacija imena: *Lapčan* (< **labъc*-’ane, *Nevio-dunum, Aquae Iassae* itd.

Prefiksacija i sufiksacija, koje poredbenom raščlambom pokušavamo odrediti, nose dodatne imenske obavijesti u imenskim etimonima i s njima druge društvene i jezične poruke.

Umjesto starijih tumačenja imena, slijedom imenskih potvrda, utvrđivanje njihova jezičnoga porijekla, tumačenje etimologije i značenja imenica koje su u osnovi imena, današnja onomastička istraživanja okreću se etiologiji i strukturi imena s obzirom na ime i dio imena: odnos imena prema imeničkoj osnovi i odnos prema referentu kojemu je ime pridruženo.

S obzirom na semantiku imena u predantičkih toponima zapažaju se dvije kategorije: a) primorska i gorska te b) panonska skupina. U prvoj prevladava izgled tla i kamen kao motiv imenovanja, u drugoj voda: tekućice, močvarišta i blata.

U prvu skupinu svrstavamo, među ostalim, toponime tipa *Cres* (ie. **(s)quer-* 'litica', *Lab*, *Labe*, *Lapčan* (ie. **laab-* 'hrid', *Labin* (ie. **alb-* 'uzvisina'), *Lopsica* (ie. **lob-/lub-* 'uzdignuće', *Korana* (ie. **karr-* 'kamen', *Petuntum* (ie. **pet-* 'podina' (Podstrana, s istom motivacijom predantičkoga i hrvatskoga imena), *Omiš* (ie. **almissa* 'hrid', *Ortopla* (lat. *Murula*, 'zidić', današnje hrvatsko ime Stinice istoga značenja) (ie. **ortopl-* 'kamen', *Sinj* (ie. **ak-/as-* 'oštra litica', *Skrad* (ie. **skard-* 'strm' itd.

U drugu skupinu svrstavamo toponime: **Daut* (pan. **daut-* 'rijeka' (*Andautonija*), *Aquae Iassae* (ie. **ias-* 'vreti', usp. tamo današnje Toplice), *Mrsunja* (ie. **mors-* 'protjecati', ie. **mars-* 'blato'), *Mursa* (ie. **mrs-* 'močvara'), *Panoni-ja* (ie. **pen-* 'vlažno područje'), *Sarapili* (pan. **ser-* 'teći' + **ap-* 'voda' = 'protočna voda'), *Ulcae* (ie. **ulca-* 'močvarište'), *Bosut* (ie. *b^hog-* 'teći'), *Drava* (**dreu-/dru-* 'prodirati'), *Kupa* (< *Col-ap-is* < ie. **quel-* 'svrtati' + *apa* 'voda'), *Mura* (ie. **mar-* 'mokrina'), *Vrbas* (ie. **urb-* 'zavijati'), *Metubarbis* (ie. **barb-* 'glib'), *Cocco-ne* (ie. **keu-* 'zavijati') itd.

U panonske toponime motivirane kamenom i morfološkim oblicima tla ubrajamo: *Cuccium* (pan. **kukka* 'uzvisina'), *Cibale* (ie. **keball-* 'uzdignuće, glava' – Vinkovci), a u primorske toponime motivirane vodom: *Solin* (ie. **sala-* 'tok, močvarište'), *Neretva* (ie. **nar-/ner-* 'ponirati') itd.

Gospodarstvenim razlozima uzrokovani, a po značenju imenice motivirani, nalaze se, među ostalim, ovi toponimi: *Almus* (**alma* < ie. **hel-ma* 'plodnost'), *Io-via* (**ioŭia* 'pašnjak'), *Leuconum* (ie. **leuk-* 'pašnjak'), *Segestica* (**seg-* 'sjetva'), te utvrde: *Carodunum* (kelt. *dunum* 'grad, utvrda'), *Certissa* (**certisja* 'oploćeno zemljište'), *Pula* (ie. **pol-* 'grad'), *Burgene* (pan. **burg-* 'visok') itd.

U toponomastičkoj klasifikaciji izdvajaju se ove skupine:

1. KARAKTERIZACIJA (s pitanjem: što je pri imenovanju bilo bitno u objektu imenovanja): *Labin* (**alb-* 'uzvisina'), *Maluntum* (**mal-* 'brdo')...
2. DESKRIPTCIJA (kao odgovor na pitanje: kakav je i kolik objekt imenovanja): *Skradin* (**skard-* 'strm'), *Mosor* (**mag-* 'velik')...
3. LOKALIZACIJA (s odgovorom: na kakvu i na kojem se položaju nalazi objekt imenovanja): *Panoni-ja* (**pen-* 'vlažno područje'), *Andautonija* (**an-daut-* 'pokraj rijeke'), *Syrmij* (**sermja* 'zemljište uz riječno korito'), *Petuntum* (**pet-* 'nagnuće') i, naravno, druga prefiksna imena,
4. SKUPINA POSESIVNIH TOPONIMA (s pitanjem komu pripadaju, u čijem su vlasništvu objekti imenovanja) u to vrijeme nije zabilježena, jer tada još nema privatne vlasnosti nad zemljištem. Takvi toponimi pojavljuju se na primorju za Rimljana u tzv. predijalnoj toponimiji i bili su gusti u okolici Pule i Poreča, ali i na agerima drugih primorskih gradova: Zadra, Splita, starog Farosa i u dubrovačkoj astareji.

Suprotstavimo li primorsku i panonsku predantičku toponimiju, uočavamo različite sudbine njihova nastanka i njihove ušćivanosti.

1. Na primorju su mnoga imena iz mediteranskoga jezičnoga supstrata, osobito ona u nesonimiji, i ona druga, pretežito „ilirskoga“ porijekla, koja su preko romanskoga posredništva došla Hrvatima u prilagođenim oblicima. Te preoblike u njima vrlo su važne za prosudbu kada su dotična imena ušla u hrvatski jezik.

U panonskim toponimima prisutan je staroeuropski jezični supstrat, osobito u hidronimiji, dok u ojkonomiji prevladavaju imena panonskoga jezičnoga sloja, uz nekoliko keltskih imena u istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu. Panonija je u velikim seobama naroda bila poharana i stanovništvo istrijebljeno, pa Hrvati ondje nalaze od početka 7. stoljeća onomastičku pustoš i stvaraju svoju toponimiju. Imena velikih rijeka po svojoj su nužnosti, u orijentacijskom smislu, sačuvana, te s njima i nekoliko ojkona u kojima se ogledaju romansko-hrvatski jezični dodiri (*Sisak, Mrsunja, Srijem*).

2. Dolaskom Hrvata stara imena rijeka jadranskoga slijeva gube svoj orijentacijski i gospodarski značaj i zamijenjena su mlađim, hrvatskim imenima: *Oneum – Rečina, Epilikus – Paklina, Tedaneus – Zrmanja, Titius – Krka, Salon – (solinska) Rika ≠ Jadro, Hippius/Nesos – Cetina, Naronas – Neretva*.

Velike i gospodarski značajne rijeke, osobito one dunavskoga slijeva u našoj hrvatskoj „Mezopotamiji“, sačuvale su supstratna imena gradova na svojim ušćima (*Sisak, Vukovo, Mursa, Bosut*) i na važnim trgovačkim i strateškim prijelazima (*Mrsunja, Srijem*). Ostali slavonski hidronimi nose hrvatski jezični biljeg.

Očuvanosti tragova predantičkih gradova pridonijeli su, uz trgovačko-strateški položaj i građevni materijal, visoki zidovi kojima su bili opasani. Takva je građina bila u primorskim gradovima – kamen, koji je tim građevinama davao trajnost stvarnu, a posredno i jezičnu, za razliku od naselja u predantičkoj Slavoniji gdje se gradilo drvom, zemljom, opekama, a utvrđivalo opkopima oko naselja, ili su se zbog obrane i zaštite od poplava gradila naselja na povišenim mjestima. Takva su naselja brže propadala i njihova je sačuvanost u tragovima i zapisanim, a ne nasljeđivanim uporabnim imenima. Te se društvene i jezične (ne)prilike ogledaju i u imenima i u građevnoj (ne)očuvanosti imenovanih zemljopisnih objekata.

ZABILJEŽBE O PLEMENSKIM SKUPINAMA I NJIHOVIM ETNONIMIMA I FILONIMIMA U ZAPADNOM ILIRIKU I PANONIJI

a) Zapadni Ilirik

DAORSI



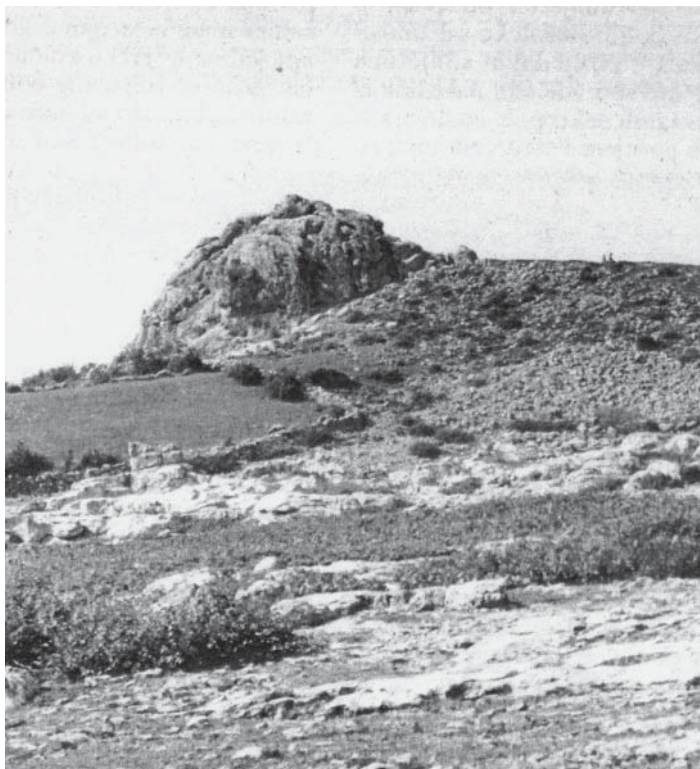
Slika 2. Ožanići – helenizirani daorski grad, iz 4. st. pr. Kr. (u katalogu KEATOI, Ljubljana 1984.)

Nastanjeni su bili istočno od Neretve i bavili su se rudarstvom, kojim su podigli svoj gospodarski i civilizacijski status. Razvitkom i jačanjem delmatskoga grada Narone Daorsi slabe i nemaju značajnije uloge u tadašnjem Iliriku.

DELMATI

Jako ilirsko pleme koje je uključivalo prostor srednje Dalmacije, kopnene i primorske te jugozapadni dio Bosne s Dinarskim gorjem, gdje su nalazili obilje ljetne paše po sočnim obroncima. Stočarstvo je bila osnovna grana njihove djelatnosti. U 4. st. pr. Kr. Delmati su se počeli prostorno širiti. Krajem 3. st. pr. Kr. oni su čvrsto organizirano pleme koje je bilo u sukobu s isejskim kolonijama (Epetion, Tragurion), te se njihov teritorij prostirao od Krke do Cetine sa Salonom kao

središnjim gradom i važnom lukom. Rimljani su 156. g. pr. Kr. zaratili s Delmatima koji su se odupirali Rimljanima oko 150 godina. Značajne su njihove gradine na Livanjskom, Duvanjskom i Glamočkom polju. Osim u gradovima na prirodno branjenim uzvisinama s masivnim megalitskim zidovima, Delmati su boravili i u pećinama te gradili sojeničke nastambe (Otok u Sinjskom polju). Njihovo je ime sačuvano u horonimu *Dalmacija* i u toponimu *Duvno*.

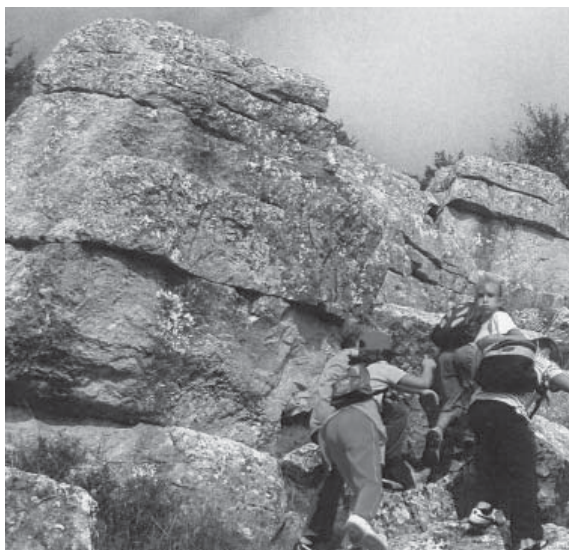


Slika 3. Vrgovčev kuk u Tijarici – gradina prapovijesnih Delmata (u katalogu KEATOI, Ljubljana 1984.)

HISTRI

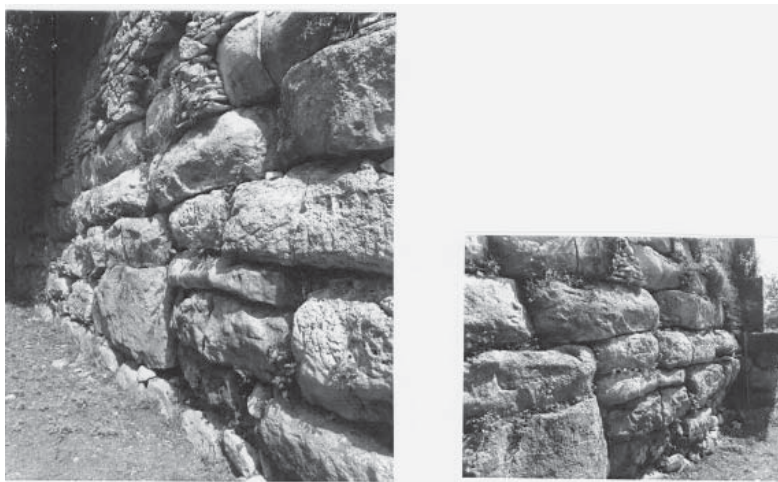
Po Histrima je Istra dobila ime. Podrobnije su se počeli istraživati u 20. stoljeću. Na području Histra i na Kvarnerskim otocima nabrojeno je više od 35 naselja, najčešće predantičkih kaštelira i nekoliko željeznodobnih nekropola (Beram, Picugi, Nezakcij, Pula). Bavili su se pomorstvom, trgovinom, ometali su plovidbu sve do 178./177. godine pr. Krista, kada je Istra formalno osvojena, ali je otpor pružala i dalje. Ime je sačuvano u današnjem horonimu Istra (*Histria*).

ILIRI



Slika 4. Ilirska gradina Gračišće na Braču, prepoznata u motivu današnjega imena

Iliri su predantički narod koji je na današnje prostore stigao u 2. tisućljeću pr. Kr. To nije bio jedinstven etnos, nego su bila plemena sastavljena od heterogenih populacija, pa kad Plinije Stariji opisuje „prave“ Ilire u južnom jadranskom primorju definira ih izrazom „*Illyrii proprie dicti*“. Plemena koja su živjela zapadno od njih primila su običaje i ime ilirsko nekoliko stoljeća prije nego su ih pokorili Rimljani.



Slika 7. Megaliti na ilirskoj gradini u središtu Škripa, koja svjedoči milenijski slijed obitavanja do danas

Stari povjesničari nastojali su imenima prostranih zemalja i velikih naroda iznaći „dolično“ porijeklo. Tako je Europa, po njima, nazvana po kćeri feničkog kralja Agenora, Azija po Aziji, mitskoj ženi Japetovoj... Kralj Agenor imao je, osim kćeri Europe, i sina Kadma, čiji se sin zvao Illyrios. Po grčkoj mitologiji, Illyrios je postao predač Ilira. Današnji etimolozi „iznašli“ su nekoliko etimologija za etnonim Illyrii, od kojih nijedna nije sveopće prihvaćena. Ime (*Illyricum*) sačuvano je u starorimskom obliku za dio Balkana naseljenog Ilirima.

JAPODI

Jako ilirsko pleme koje se protezalo od današnje Bele krajine pa na istok do rijeke Une i na sjever do srednjih tokova Gline, Korane i Mrežnice. U središnjem dijelu njihove krajine protezao se Velebit, s jedne, te Velika i Mala Kapela (stari hrvatski Gvozd) i Plješevica, s druge strane. Ono se je ukotvilo u današnjoj Lici na Ličkom, Gackom, Krbavskom i Gračaćkom polju, u kojim su poljima na strateškim uzvisinama japodska gradinska naselja (*Arupij*, *Metulum*, *Monetij*, *Aven-don*). Bavili su se rudarstvom i stočarstvom. Pokorio ih je 35. godine pr. Kr. Oktavijan August. Dobro su dokumentirani arheološkim i onomastičkim podacima.

LIBURNI

Liburni su živjeli na prostoru ondašnje provincije Dalmacije između rijeka *Arsije* (Raše) u Istri i *Titiusa* (Krke) u srednjoj Dalmaciji. Stara liburnijska jezgra nalazila se između rijeke *Tedanius* (Zrmanja) i rijeke *Titius* (Krka). Bavili su se poljoprivredom, stočarstvom, trgovinom i pomorstvom. Njihove lađe *liburni-ke* bile su pogodne i za gusarske prepade. Bili su u mnogim trzavicama s Delmatima (zbog *Promone*) i Japodima. Godine 35. pr. Kr. uključeni su potpuno u Rimsko Carstvo. Po ilirskom plemenu sačuvan je horonim *Liburnija* koja se protezala uz primorje od Raše do Zrmanje i Krke.

ORTOPLINI

Pleme koje je pripadalo Liburnima. Živjeli su kraj današnjeg Jablanca. U Lici na izvoru Begovači Rimljani su uklesali njihov etnonim potvrđujući im da s Parentinima imaju pravo na tamošnje pojilište.

PARENTINI

Japodsko (ili liburnsko) pleme koje je živjelo pored Ortoplina, s kojima su dijelili pravo na pojilište na Begovači.

b) Panonija (dravsko-savski interamnij)

BREUCI

Breuci su južnopanonsko pleme koje je živjelo u zapadnom Srijemu. Ustali su od 6. do 9. godine protiv Rimljana i bili pokoreni.

JASI

Panonci su živjeli oko današnjih Varaždinskih Toplica (po njima su prozване *Aquae Iasae*) kraj Daruvara gdje im je bilo središte nazvano *Aquae Balissae*.

KOLAPIJANI

Panonsko pleme u Pokuplju (*Colapis* = Kupa) koje je bilo povezano sa Segestanima na prostoru *Segeste* (Siska). Bavili su se trgovinom i riječnim brodomstvom.

MEZEJI

Mezeji su panonsko pleme na tadašnjim rudokopima između Sane i Bosne. Pošto su Rimljani zagospodarili tim područjem, ušli su u sastav provincije Dalmacije.

SEGESTANI

Panonsko pleme oko grada *Segestike* (Siska). Pogodan položaj uvjetovao im je gospodarski razvoj i bavljeno trgovinom. Rimljanima su pružali jak otpor sve do 35. g. pr. Kr., kad ih je pokorio Oktavijan.

SKORDISCI

Skordisci su keltsko pleme. Naseljeno je u istočnoj Slavoniji i Srijemu. Bavili su se brodomstvom na Savi, trgovinom i rudarstvom. Plodna zemlja omogućila im je bogate prihode od poljoprivrede.

PREDANTIČKA TOPONIMIJA NA TLU PRIMORSKE I GORSKE HRVATSKE

RJEČNIK

ANCUS

Japodska gradina na brdu znakovita imena Razvaline kraj Široke Kule u Lici.

Vidi: P. Šimunović, Lička toponomastička stratigrafija, FOC 19, 226.

ARDŌTIUM

Japodska utvrda kraj Janča i Lešća na Romaškoj glavici u Lici.

Vidi: P. Šimunović, Lička toponomastička stratigrafija, FOC, 19, 222.

ARGIRUNTUM

Opis: Podvelebitsko liburnsko naselje na ulazu u Paklenicu. Danas Starigrad.

Zapisi: Argyruntum (Plinije III, 140), Ἀργυροῦντον (Ptolemej II, 16.2) itd.

Ime: A. Mayer (1, 12) pretpostavlja indoeuropsku osnovu **agru-*/**agri-* sa značenjem 'bijel', 'sjajan'.

Literatura: P. Skok, Studije iz ilirske toponomastike, Glasnik ZM u BiH 29, 1918, 117–143; 31, 1919, 21–160; S. Čače, O stratifikaciji pretpovijesnih toponima, 136.

ARUPIUM

Japodski grad na sjeveroistočnoj strani brda Vitalja kraj Prozora u Lici.

Vidi: P. Šimunović, Lička toponomastička stratigrafija, FOC, 19, 227.

AUSANKALIJ

Japodska utvrda na Ričici kraj Lovinca u Lici.

Vidi: P. Šimunović, Lička toponomastička stratigrafija, FOC, 19, 227.

AVENDON

Japodska gradina kod brloškog Crkvišta u Lici.

Vidi: P. Šimunović, Lička toponomastička stratigrafija, FOC 19, 226.

BAG/KARLOBAG

Opis: Gradina pod kojom je nastao grad Bag (od 1527: Karlobag).

Zapisi: Οὐεγία (Ptolemej II, 16); Vegium (Plinije III, 140); Bigi (Ravenjanin IV, 22).

Ime: Od oblika **Bīgi* izvodi se hrvatski **Bъgъ* (= Bag). Zbog teškog izgovora (G. sg. *Bga*, D. sg. *Bgu*), nastali su izmijenjeni oblici u paradigmi: *Bag*, *Baga*, *Bagu* (vidi S. Ivšić, Glasnik ZMS, Sarajevo, 31, 153).

Od imena *Bag* izvedeni su krčki toponimi *Baška*, *Vabiška*, *Baška Draga* te lič-

ki *Baške Oštarije*, *Baška Vrata* kraj Karlobaga, a od starijeg *Vegia* vjerojatno *Većka kula* u obližnjem Planinskom zaljevu. Neki istraživači nesonim Pag dovode u vezu s imenom *Bag*, što je manje vjerojatno jer *Bag* nosi značenje 'vrh', a na Pagu su vrhovi *Gradci*, *Košljuni* i sl. *Baška Voda* kraj Makarske nije od *Bag*, nego od *Biston* > *Bist* > **Byst-*, *Bast-* + *-ska* = Baška Voda, Baško Polje).

Literatura: Mayer I, 355; Skok I, 88; Schramm 41.15.11; Holzer, s. v. *Bag*, 90–91 i s. v. *Baška*, 91; P.-Š. br. 4834, 4882 (Skokovi radovi); Čače, u: Toponimija o. Paga, 617 (v. tamošnju bilješku 54).

BAKAR

Opis: Liburnski grad na zapadnoj gradini Bakarskog zaljeva. Za rimske vladavine spušta se na more. U 11. stoljeću stanovništvo je ponovno na brdu unutar povijesne gradine. To je današnji *Bakar*.

Zapisi: Οὐόλκερα (Ptolemej II, 16, 2). To se ime nije sačuvalo. Hrvatsko ime *Bakar* vuče podrijetlo od mlađega romanskog lika **Buccuri* (tal. *Búccari*) koji je hrvatskom supstitucijom romanskoga /ū/ dao stražnji poluglasnik /ɤ/ **Bɤkɤrɤ*, što se zbilo prije 10. stoljeća kad su se u protohrvatskom još razlikovali poluglasovi: /ɤ/ (< ĭ), /ɤ/ (< ŭ). Tek od 12. stoljeća, nakon što je došlo do ujednačivanja poluglasā (ɤ/ɤ > ə), izvršila se supstitucija /ə/ > /a/ u jaku položaju.

Literatura: Mayer I, 361–362; M. Mažić, Od kuda ime gradu Bakru, Novi list 2, 1933, 503,3; 503,3; P.-Š. br. 4882, 4884 (Skokovi radovi).

BAST

Opis: Naselje u Makarskom primorju podalje od mora. Današnji *Bast*.

Zapisi: *Biston* (Ravenjanin IV, 16; V, 14).

Ime: Predantički *Bist(on)* prilagodili su Hrvati supstitucijom *ĩ* > *ɤ* > *a* već u 8. stoljeću preko oblika **Bɤstɤ* u kasniji *Bast* (kao u Pazin < Pisin(o); Bag < Bɤgɤ < Vigi, Cavtat < *Cɤrptɤtɤ < Civitate itd.). Kao što je susjedni Makar (< *Mɤkɤrɤ < Muccuru) imao luku Makarska, tako je i *Bast* imao naselje pri moru s izvedenim imenom *Bast-ska* > *Baška* (*Voda*).

Literatura: Mayer I, 88; Skok II, 665; Šimunović, Simbioza, 188–189.

BIGESTE

Opis: Antička postaja na cesti koja je vodila unutrašnjošću od Narone u Tiliurium. Ondje su kod Humca na rijeci Trebižatu bile zamijećene ruševine grada, te dijelovi vodovoda i terma u Bišćem polju.

Zapisi: Bigeste, Tab. Peut.; Ravenjanin IV, 16.

Ime: Mayer (I, 86) pretpostavlja da je od predantičkog imena **Big(e)stium* (vjerojatno s palatalnim izgovorom -ge-) izveden današnji toponim *Bišće* (polje). Nejasno je ipak neizmijenjen -i- u osnovi imena gdje bi se očekivala zamjena *i* > *ɤ* > *a* kao u susjednom makarskom predantičkom imenu *Biston* > **Byst* > *Bast*.

Pokazuju se i neka druga fonetska i akcenatska neslaganja.

D. Alerić u knjizi *Pregršt južnoslavenskih toponima* (HFD, Rijeka 2001, na str. 58–61) opovrgava Mayerovu vezu *Big(e)stium* > *Bišće* i potonji toponim izvodi proprijalizacijom apelativa *bujšće* > **Buišće* > *Bišće* sa značenjem 'mjesto s bujnom vegetacijom'. Po njemu je od iste osnove tvoren hidronim *Buna* (= bujna). U tumačenju očigledno predantičkog toponima *Bigeste* (usp. sufiks *-este*) Alerić pretpostavlja imensku sintagmu **Turres Bigestis* (za oznaku rimskog logora *turris*) koja je po njemu glasila **Trěbižest*, u kojoj prepoznaje glagolsku osnovu *trěb(iti)* i apelativ **žest* (= biljka žestika). U toj konstruiranoj sintagmi pučkom etimologijom imenica **žest* zamijenjena je imenicom **žęť* 'žetva' pa je toponim glasio **Trěbižęť*.

Čakavskim prijelazom nazala *ę* u *a* (kao *jazik*, *žaja*, *počat...*) i poslije poma knutim akcentom te naknadnom jekavizacijom imena dobiven je današnji toponim *Tr(j)ebizāt*.

Takvo je izvođenje s mnogo pretpostavaka neuvjerljivo.

Literatura: Alerić, o.c., 58–61; Mayer I, 88; Skok, Arhiv za arbanašku starinu, jezik i etnografiju, I, 1923, 1–26 (ilirski sufiks *-este*).

BRIBIR

Opis: Ilirskoliburnska gradina na današnjoj Bribirskoj glavici, koja je bila dobro utvrđena i živjela životom pretpovijesnih gradina od eneolitika. U antici je imala kudikamo veću stratešku ulogu od okolišnih liburnskih gradina: *Nedinuma* (Nadina), *Coriniuma* (Karina), *Asserije* (Podgrađa kraj Benkovca) ili *Clambete* (Obrovca). Bila je kao *oppidum* većega značenja od općina u široj okolici kao što su bile: *Scardona* (Skradin), *Burnum* (kraj Kistanja), *Promona* (Promina), do kojih su se pružale *finēs Varvarinorum* (CIL III 6418). Današnji *Bribir*, *Bribirska glavica*.

Zapisi: Οὐρπουκάρια (Ptolemej II, 16); Varvar (CIL III 14514). U Porfirogeneta ἡ Βρεβέρρα (10. stoljeće).

Ime: Etimološki se *Varvaria* objašnjava korijenom **var/uer* sa značenjem 'kaljužast', 'močvaran' (Mayer II, 122). Od pohrvaćenog Porfirogenetova zapisa ἡ Βρεβέρρα, u kojemu se već prije skup *-ar-* izgovarao oslabljeno kao *-er-*, a naknadnom zamjenom *-v-* > *-b-* (betacizam) stvoren je hrvatski oblik imena. Prijelazom zatvorenog /e/ u /i/, Mayer (I, 354) drži da je nastao recentniji „ikavski“ izgovor: *Bribir*–*Bribirā*. Pitanje je u kakvoj je etimološkoj i značenjskoj vezi ovaj dalmatinski *Bribir* s onim *Bribirom* u Vinodolu i onim u Posavlju blizu Novske.

Literatura: Mayer I, 354; Mayer II, 122–123; Skok, 203; P.-Š. br. 3649, 4799, 4810, 4858, 4913.

BURNUM

Opis: Ilirsko naselje, a zatim rimski vojni logor kraj Kistanja (Ivoševci), zapadno od Knina na važnom prijelazu preko rijeke Krke.

Zapisi: *Burnum* (Plinije III, 142), Boŭpŕvov (Ptolemej 16.6), *Burno* (Tab. Peut.), (CIL III 2809) itd.

Ime: Nejasnog porijekla i značenja. Mayer (I, 102) pretpostavlja imenu ie. osnovu **bauriam* 'utvrda'. Neki povezuju *Burnum* s etnonimom *Liburni* (Skok, Glota, 25, 1936, 217–222).

Literatura: P. Š., br. 1016, 1524, 1531, 4873, 4915, 5294.

BUZET

Opis: Histrijski kaštelir, podalje od glavnih prometnica u sjevernoj unutrašnjosti Istre. Današnji *Buzet* (< *Pinguentum*).

Zapisi: Za objašnjenje imena važne su hrvatske potvrde iz Istarskog razvoda (1275): *Bľzet* i sl.

Ime: U hrvatskom obliku *Bľzet* (*pl* > *bl* > *bu*) pratimo disimilaciju *n* – *n* > *l* – *n* (*Pingvente*), zamjenu *-qu-* sa *-z-* (što je furlanski utjecaj), te promjene *-en(t)-* > *-ę(t)-* > *-et-*. Sufiks *-entum* svjedoči o toponimu iz predrimskoga imena (Skok, ER I, 246). Značenje toponima je nejasno.

Literatura: Skok I, 246; Šimunović, OJ, 6, 11.

CAŠKA

Opis: Naselje na Pagu i starije ime otoka (insula *Kessensis*).

Zapisi: Antička *Cissa* (Plinije III, 151), 1070. *Kissam*; 1071. insula *Kesse*; *Kessensis communitas*, *Kissa insula* (g. 1070, Rački MHSM, g. 1070, 80), ins. *Sisa* (Tab. Peut.), *Σκῖρδᾱκίσσα* (Porph. 29.140). Danas *Caška* (< **Сьс*-ska).

Ime: Na ovom imenu provedena je vrlo rano slavenska palatalizacija romanškog /k/ ispred palatalnog /i/: *Kiss(a)* + **ьska* > **Сьska* > *Caška* (kao što je: *Kerso* > **Cerso* > *Cres*; odnosno **Kivitate* > **Сьptatъ* > *Cavtat* itd.). Palatalizacija se provodila do 8. stoljeća. *Κίσσα* (= Pag) posljednji se put spominje 1370., a Skok smatra da je u vezi s nazivom mediteranske biljke *κίσσος*.

Literatura: Mayer I, 191; Skok I, 253; Čaće, FOC, 52; Šimunović, Toponimija istočnog Jadrana, 49, 76, 192.

CRES

Opis: Ime grada i otoka potječe iz predrimskoga vremena. Danas *Cres*.

Zapisi: *Κρέψα* (Ptolemej II.16,8), *Crexi* (Plinije III, 40).

Ime: U rimsko doba *Κρέψα*, *Crexi*. Romanskim premetanjem glasova *re* > *er* nastaje dalmatski oblik **Kerso*, insula *Cersina* (tal. oblik *Cherso*) s ie. korijenom *(s)*querep* 'litica, hrid'. Taj lik Hrvati preoblikuju po zakonu II. slav. palataliza-

cije u **Cersъ*. **Kersu* > **Cersu* > **Crěsŭ* > **Cresъ* > **Crěs* (u Istri gdje je *ě* > *i* potvrđen je i ikavski oblik *Cris*).

Literatura: Mayer I, 197–198; Mayer II, 64; Holzer 94–95; Skok, SR, I, 34–44; P.-Š. 1268, 4774, 4821, 4839, 4876.

DALMACIJA

Opis: Provincija Dalmacija obuhvaćala je u rimsko doba današnju Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu te Crnu Goru. Na sjeveru je graničila s Panonijom, crtom južnijom od savskoga toka; na jugu je dosežala do Drima, a na istoku do Drine. Kroz povijest je mijenjala svoje granice.

Zapisi: Etimološki se *Dalmatia* veže s horonimom Δελμίνιον (Ptolemej 16, 11) i Δαλμίνιον (Strabon VII.315, CIL III s. v.). K. Porfirogenet zabilježio je Δελματία s vokalom *e* mj. *a* i latinskim sufiksom *-ia*, čestim u tvorbi imena zemalja. *Dalmatia* je jedan od rijetkih predrimskih horonima (usp. još Histria, Lika, Liburnia, Pannonia) na hrvatskom povijesnom području.

Ime: Od oblika *Δέλμα izvodi se sufiksom *-ata* (: grč. -ατης) etnik *Delmata/Dalmata*. Oblik s početnim *a* sekundaran je i nastao je asimilacijom u protonici (kao *silvaticus* > *selvaticus* > *salvaticus*, Skok I, 33).

Ime *Dalmatia* prevladalo je u administrativnoj uporabi. Pučko ime *Delmatia/Dalmatia* Hrvati su čuli i prilagodili svojem jeziku kasno, poslije djelovanja likvidne metateze (otprilike 750.–900. g.). Prije toga vremena Hrvati su od još neporomanjenih starosjedilaca čuli oblik **Delmīno* kao **Dьlmlъnъ* > *Dumno/Duvno* (Schramm).

Literatura: P.-Š., br. 1062, 1261, 1243, 1310, 1308, 1406, 1957, 2290, 4884; Mayer I, 117–119; Skok I, 337–338; Budimir, Naš jezik 2, 8–9; Schramm 3.8, 3.13, 4.2, 34.2.6, 17.13; Crepajac OJ, 5, 65–66.

DILUNTUM

Opis: Postaja na cesti podalje od mora od Narone prema Skodri. Tomašek locira taj municipij kod Hutova polja. A. Mayer (I, 122–123) prepoznaje u toponimu *Utovo* (= Hutovo) *polje* oblik *Diluntum*. On smatra da je prvi segment imena u *Dil* (*del-/dal-*) u vulgarnolatinskom bio neprepoznat i odbačen, pa se u obliku **Ont(o)-* kod Slavena provela prilagodba **qt-* > **ut-*, od koje je osnove izveden posvojni toponim **Ut-ovo* (polje), kojemu je imenu nadodano protetsko *h-* (Hutovo).

P. Anreiter (16, 83) izvodi ime od ie. apelativa **dilunta-* ‘plodno zemljište’, vezujući ga s ie. korijenom **d^hi-l-* ‘sisati’.

Literatura: Mayer, I, 122–123; Čače, O stratifikaciji pretpovijesnih toponima na istočnoj jadranskoj obali, 136; Snoj 509, 510.

DUVNO

Opis: Delmatski grad u zapadnoj Bosni blizu Livna. Srušen za ratova Rimljana i tamošnjih Delmata u 2. st. pr. Krista. Grad je bio obnovljen za rimske vlasti s municipalnim statusom (CIL III, 3202). Godine 532. bio je sjedište biskupije. Po doseobi Hrvata tim krajem prostirala se starohrvatska župa sa sjedištem blizu naselja *Županjac*, koji imenom do danas podsjeća na tamošnju hrvatsku upravnu oblast. Vrlo rano Hrvati tu kotlinu nazivaju *Duvno* (< **Dľmьno*). Držalo se da je na Duvanjskom polju 925. godine okrunjen Tomislav za hrvatskoga kralja. Danas se to gradsko naselje naziva Tomislavgradom.

Zapisi: Od više zapisa navodimo: Δελμίνιον (Ptolemej II, 16, 7) s akcentom na sufiksu; Δέλμινιον s akcentom na prvom slogu (St. Bizantinac), Δέλμιον (Strabon VII,5,5 s izostavljenim slogom *-ni-*), Delminium u mnogih autora.

Ime: Toponim je ilirskog, delmatskog, porijekla: *Delminium*. Naglasak nije bio na sufiksu (*-inium*), jer bi se tada *-ni-* reflektiralo kao *nj* (usp. Ulcinj < **Ulcinj* < **Ulcinium*), a ne kao *-n-* (usp. Ρίσιων πόλις: *Rísinium* > *Risan*). Preuzete posuđenice u latinskom s akcentom na prvom slogu (: *Dúvno*) svjedoče o predrimskim posuđenicama (usp. *Bríndisi*, *Bérgamo* itd.). *Dumno* (< *Déľminium*) nije imalo kasnolatinsko duljenje, jer se *-ī* (> *i*) u hrvatskoj prilagodbi reflektiralo u poluglasnik (**Dľmьn-*) i poslije nestao u slabu položaju.

U posuđenici **Delmñion* (i Δάλμινιον) u protohrvatskom jeziku nije ostvarena likvidna metateza *el* > *lě* (odnosno *al* > *lā*) koja se zbivala otprilike od 750. do 900. godine (usp. rani grčki zapis slavenskog osobnog imena: *Dargameros* koje se je tek poslije 10. stoljeća izgovaralo *Dragomir* i sl.).

Put prilagodbe zbivao se prije kad je od oslabljenih vokala /ě/ i /i/ od toponima **Delmino* nastajao oblik **Dľmьnino* (usporedi kasnije potvrde: *na Dľmьni*, *na Dľmьno*) preko slogotvornog /ľ/ i nakon ispadanja poluglasnika dobiven oblik *Dumno* (polje), odnosno metatezom *mn* > *vn* (kao *gumno* > *guvno* i sl.) *Duvno*.

Ovaj vjerojatan put nastanka toponima **Déľmño-* > *Duvno* upućuje na to da su Hrvati neposredno nakon doseobe čuli od autohtonih starosjedilaca oblik **Delmñon*, u kraju za koji nas K. Porfirogenet obavještava polovicom 10. stoljeća, da je tamo bila starohrvatska župa Δελματία. Oblik *Déľmño*, dakle, nije Hrvatima došao kroz prilagodbeni romanski jezični filtar (Schramm).

Literatura: P.-Š., br. 1020, 1058, 1310, 1957, 4884, 5588; Mayer I, 118–119; Skok I, 456–457; Schramm 3.8, 3.13, 4.2, 34.2.6, 17.13.

EPIDOTION

Japodska gradina na Romaškoj glavici blizu Perušića u Lici.

Vidi: P. Šimunović, FOC 19, 226.

IMOTSKI

Opis: Jedna od 11 prvih starohrvatskih župa u Dalmatinskoj zagori, na neka-
dašnjem ilirsko-rimskom području. Po imenu župe nazvan je najprije grad *Imoć*
(< Imot + -jъ), poslije *Ĭmocki*.

Zapisi: U itinereru Antoninijevu (296,1) ime je zapisano *Aematis*. Car K. Por-
firogenet piše sredinom 10. st. ime župe τὰ Ἡμοτᾶ. Poslije se pojavljuje hrvatski
lik *Imot/Ymot* (CD, III,101) i odnosi se na utvrdu. Od toga je oblika tvoren posvoj-
ni pridjev na -jъ: *Imoć/Podimoć*, a odnosio se na naselje.

Ime: Ime je ilirskog porijekla (v. Krahe, *Balkanillyrische Namen*, 23). Tuma-
čenje D. Alerića (Pregršt južnohrvatskih toponima, HFD, Rijeka 2001, 5–15) da je
ime *Imotski* nastalo od romanske sintagme (*turris*) *in monte* ne može se održa-
ti, jer je prije od grada bila imenovana starohrvatska župa (ζουπανία τὰ Ἡμοτᾶ)
u Porfirogeneta, a ona se prostirala Imotskim poljem. Tek je naknadno sagrađe-
na utvrda nazvana po imenu župe (*Imota*), koja nije *in monte*. Postoje i drugi lin-
gviistički razlozi kojima D. Alerić na sličan način izvodi imena kombinirajući sin-
tagme tipa: *in monte* (Imotski), *ad urbe nova* (Dubrovnik), *turres bigestis* (Tre-
bižat) itd. Neobjašnjen mu je refleks stražnjeg nazala /q/ (*in monte*) koji nije dao
očekivani /q/ > /u/ (**Imut*) kao npr. *Mutogras* (: monte grassu u Poljičkom pri-
morju) i sl.

Literatura: Mayer I, 33–34; II, 134, 143; Skok I, 718; Krahe (v. gore); Alerić (v.
gore).

KARIN

Opis: Liburnsko naselje na gradini s ostatcima rimskog amfiteatra. Današnji
Karin.

Zapisi: Corinium (Plinije III, 140), Κορίνιον (Ptolemej II, 16) i dr.

Ime: Toponim *Corinium* rano je (do kraja 8. st.) prilagođen hrvatskom jeziku:
**Kōrin' u* > **Kŕīnjъ*, te depalatalizacijom /ń/ > /n/ i vokalizacijom poluglasnika >
Karin: *de Carino*, g. 1354, 1357 (CD, IV, 98). Značenje imena nije protumačeno.

Literatura: Mayer, I, 196; Skok, III, 688; Suić, 35, 154, 161, 541, 542, 558, 627; Šimuno-
vić, Uvod, 245; P.-Š., 1672, 1953, 3649, 3650, 4796, 4810, 4884, 4913, 5673; Holzer, 103.

KLAMBETE

Opis: Predantičko naselje na ušću Zrmanje. Zaklonjena luka liburnskoga brodov-
lja na ulazu u Masleničko ždrilo i u Novigradsko more. Kraj današnjeg Obrovca.

Zapisi: Clambetis (Tab. Peut.). Podrijetlo i značenje imena nije protumače-
no. Na tom mjestu je kasniji hrvatski utvrđeni grad *Obrovac* 'obrov', koji Roma-
ni pišu *Abravizzo*, jer čuju hrvatsko kratko /ǃ/ kao svoje /ǃ/ (usp. Dabro = Dobro
u Splitu; Madonna da Atako = Gospa od Otoka u Solinu). Godine 1337. navodi se
kao (H)obrouec i Hobrouac.

Literatura: Mayer I, 192.

KNIN

Opis: Grad na dvovršnom brdu iznad nekadašnjeg močvarišta (*Palude*) s tvrđavom na kojoj se naziru antički i predantički ostatci. Jedan je vrh *Sveti Spas*, viši i sjeverniji i *Lab* ('klisura'), niži i južniji. Današnji Knin, nekadašnja stolica hrvatskih vladara: Trpimira, Mutimira, Držislava, Zvonimira, Svačića. Sijelo hrvatskog biskupa, te prometno i vjersko središte u srednjem vijeku (Biskupija sa »*pe-tih crikvih na Kosovi*«).

Zapisi: Ime je zapisivano relativno kasno: Tininium (CD I, 41, 12, god. 950) te zatim Tnin (CD 2, 1, 87, iz 1158. g.), Tenenium (CD 1, 4, 1078. g.). K. Porfirogenet naziva ga ἡ Τνήνα.

Ime: F. Miklošič i P. Skok (II, 109) pretpostavljaju da je toponim *Knin* slavenskog porijekla, i to od korijena **tn-*, koji je i u glagolu *těti*, *tnq* 'sjeći, rezati', a nalazi se, osim u južnoslavenskim, i u drugim slavenskim jezicima. *Knin* bi bio tvorenica od osnove **tn-* s pomoću sufiksa *-in* (kao npr. *Ogulin*) i značio bi 'posjećena šuma', poput mnogih hrvatskih toponima *Pasika*, *Siće* i sl. G. Holzer (str. 104) polazi u razvitku imena od latinske potvrde *Tinninium* > **Tinnīnju* > **Tññijb* > **Tññi* > **Tñi* > *Knin*, *-inā*. Za kasniju promjenu *tn* > *kn* uspoređi: *tmica* > *kmica*, *Tlaka* > *Klaka*, *natlo* > *Naklo* itd. Toponim *Knin* nema potvrda starijih od 17. stoljeća. Doduše, na Kosovu su potvrđeni toponimi *Knina* ('selo', 1251–1264) i *Kninac* (1293–1302), ali u tim toponimima nema promjena *tn* > *kn*. Toponim *Lab* ('hrid', 'klisura') upućuje na predantičko ime.

Literatura: Mažuranić 1450 s. v. teti; Skok II, 109; Pleteršnik (Slovensko-nemški slovar 2, 666); Bezljaj, ER 4, 176–177 (s. v. *tě'ti*, *tnq*); Holzer, 104–105; Čače, FOC, 7, 35–40; Šimunović, Uvod, 235–236; P.-Š. br. 1531, 2565, 4810, 4884.

KRK

Opis: Liburnski grad i otok u Kvarnerskom zaljevu s kasnijom municipalnom upravom. Današnji *Krk*, G. *Krkā*.

Zapisi: Κοῦρικον (i Κουρκοῦν) (Ptolemej II, 16.6.8), Curicum (Ravenjanin, V, 24), Curica (Tab. Peut.). K. Porfirogenet u 10. st. zove ga Βέκλα.

Ime: U Hrvata je već od 10. stoljeća zabilježeno sasvim prilagođeno ime od liburnskog imena: *Cūrīc(um)* > **Kbr̥rk̥* > *Krk* (v. Skok, SR, 21–34 i passim). Romani mu nadijevaju ime **Vekla* (: Βέκλα) 'stari (grad)' od rom. **Vetla* < lat. *Vetula* s promjenom *tl* > *kl* (kao npr. u *Tnina* > *Knin*, *tlaka* > *Klaka* i sl.).

Literatura: Mayer I, 200; Skok, SR 21–34 i ER, II, 202; Holzer, 108; Šimunović, THJP, 75–76; Šimunović, Uvod, 22; P.-Š. 3549, 4861, 4876.

LABIN

Opis: Liburnski grad u Istri.

Zapisi: Alvona (Plinije, III.140); Albona (Tab. Peut. 30; Ravenjanin IV.22, V.14); Ἀλούωνα/Ἀλουῶνα (Ptolemej II.16,2) itd.

Ime: S obzirom na široku rasprostranjenost *Albona* (vulgarnolatinski: *Alvona*) ovo predantičko ime s indoeuropskom osnovom **alb-* ‘uzvisina’ vrlo je rašireno (usporedi i lat. *Abona* > hrv. *Labin* i ime gore *Labinščica* kod Trogira). *Alvuna* (Porfirogenet 30; CD I, 160, g. 1078). Ime je rano prilagođeno hrvatskom jeziku, kako pokazuje završni segment *-ona* > *-yn* i metateza likvida: *Albona* > **Albuna* > **Albyna* > **Labynъ* > *Labīn* (u sročnosti s imenicom *grad*, m.).

Literatura: Mayer 1,38; Skok 2,256; Bezljaj, SVI, II,142; Holzer, 110–111; Čače, FOC, 7, 35–40; Schramm, 6.4, 17.2.12, 91.3.6, 19.9, 37.7.2, 41.4.7; Anreiter, 65; Šimunović, Simbioza, 187, 188.

LAP(ČANE)

Opis: Predrimsko ime u hrvatskoj prilagodbi. Tako se zvao današnji Gradac u Makarskom primorju.

Zapisi: Λαβιέζα (K. Porfirogenet).

Ime: Toponim ima istu osnovu *Lab* (Λάαβ), kako se zvala naseljena južna otoč-ka hrid u staroj Raguzi: *Labe* > *Lausium* > *Rausium* > *Ragusium* > *Raguza*. Tako se zvao vrh na kninskoj tvrđavi, gradina na izvoru Cetine i neki drugi toponimi po zapadnom Iliriku. Imenska je osnova predrimskog postanja i značila je ‘hrid’, ‘liticu’. Prilično kasni zapisi za *Lapčan* glase: *Lapzagn*, *Lapcagn*, *Labcian* i, zapisano bosančicom (kao fonijskim pismom), *Lapčan*. Na osnovu *lab-* dodan je hrvatski sufiks *-ac*: *Lab-ac* (G *Lap-ca*), a na tu osnovu *labc-* etnički sufiks *-(j)ane*: *Lapčane*, koji oblik K. Porfirogenet zapisuje iskrivljeno Λαβινέζα (< **Labinъъ*) sredinom 10. stoljeća. Poslije, u srednjem vijeku, grad *Lapčane* gubi obrambenu ulogu. Grad je razgrađen i tek je za Turaka na tom mjestu podignut Gradac (*luco de Gradazo*). Staro ime *Lapčan(e)* sačuvano je do danas u imenu zavale iznad Gradca, prema bilu Biokova, koji oni danas nazivaju *Stīne* (= *Lab*).

Literatura: P. Skok, Origine de Ragusa, Slavia 10, passim; G. Alessio, Il nome di Ragusa, Beličev zbornik, 1937, 61–67; Schramm, 19.17.3, 19.8, 23.5.8, 23.5.1, 32.1; P.-Š., 1785, 4757, 5219, 1574; Čače FOC, 7, 35–40; Šimunović, Gračka prezimena (Zbornik), Gradac 2000, 360–364.

LIBURNIJA

Opis: Jadranski horonim. Imenovao je predio od rijeke *Raše* (*Arsia*) do rijeke *Krke* (rimski *Tityum*).

Zapisi: *Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Tityum* (Plinije III, 139).

Ime: U Apuliji je ime potvrđeno 904. λίβυρνὸν ὄρος. Istraživači ga vezuju s tal. ojkonomom *Livorno* u Toskani i drže da je predlatinskoga porijekla. Liburni su se isticali kao vrsni pomorci. Njihovi brzi čamci, liburnike, učinili su ih vrsnim pomorcima i ratnicima.

Literatura: NGI, 357; Mayer I, 208–209; P.-Š., 1474, 1564, 4915.

LOPSIKA

Opis: Liburnski grad na obali južnije od Senja. Današnji Sveti Juraj.

Zapisi: Lopsica (Plinije III, 140), Λόψικα (Ptolemej II, 16,2). Etnik Lopsi (Plinije III, 139).

Ime: Etnik Ἀλουψοί A. Mayer (I, 72–73) povezuje s ie. korijenom *lob-/ *lub- (usp. grč. λόφος) sa značenjem 'uzvisina', 'brdo'.

Literatura: Mayer I, 212–213; Mayer II, 72–73.

MAKAR

Opis: Gradina iznad Makarske. Današnje naselje *Makar*, od kojega je imena nastao ojkonom *Makarska*, označujući njegovu luku.

Zapisi: ἐν χωρίῳ Μουκούρω (Prokop. B. G. III, 35), Aronia id est Mucru (Ravenjanin, IV, 16), Μοκρόν (Porph., 30).

Ime: Današnje hrvatsko ime *Makar* prilagođeno je „gotovo fonemom na fonem“ od romanskog oblika **Mūkūr*–: **Muccuru* > **Mūkru* > **Мъкъръ* > *Makar* (stupnjevi prilagodbe po Holzeru, 113).

Literatura: Mayer I, 234; Mayer II, 80; Skok II, 359; Schramm 12.1, 19.3.5; Holzer 113; Šimunović, Uvod, 247; Šimunović, Simbioza, 188–189.

MAKARSKA

Vidi *Makar*.

METULUM

Utvrđeni japodski grad kraj Čakovca blizu Josipdola.

Vidi P. Šimunović, Lička toponomastička stratigrafija, FOC, 19, 227.

MOLUNAT

Opis: Ilirsko naselje u Konavlima. Današnji Molunat.

Zapisi: Malonta (1167. g., CD 2, 109), a Malonto (1190. g., ibidem 2, 226), de Molunt (1253. g., ibidem 4, 476), de Malont (1345. g., ibidem 11, 134).

Ime: Prijelaz protoeničkog /ǎ/ > /ǫ/ upozorava na staru hrvatsku posuđenicu. Sačuvano /u/ u Molunat (G Molunta) sugerira kasnije preuzimanje imena od tamošnjih Romana, jer bi u ranijoj prilagodbi *-unt* > *-qt* > *-ut* bilo sačuvano *-qnt* > *-ut* (kao u *Spinuntu* > *Špinut* u Splitu). Ta je pojava, pretpostavlja se, provedena u imenu naselja *Malutin Do* u susjednim Piperima, koji se izvodi od **Malontinъ* i u vezi je s imenom **Maluntum* (Mayer I, 218–219). P. Anreiter potvrđen oblik *Malonta* segmentira na ilirsku osnovu **malu*- 'brdo' i sufiks *-nt-* sa značenjem 'brdovito zemljište' (Anreiter 17).

Literatura: Mayer I, 218–219; Skok II, 452; Anreiter, 17; Čače, 3, 136.

MONETION

Japodski grad kraj Brinja u Lici, vjerojatno na mjestu kasnijega gotičkog zamka Sokolca.

Literatura: P. Šimunović, Lička toponomastička stratigrafija, FOC, 19, 227.

MOSEĆ

Opis: Gorska kosa između Trogira i Muća.

Zapisi: Izostaju.

Ime: Moguće je pretpostaviti predantički oronim **Massenti(u)* s protoničkom supstitucijom *ā > ō*, te prilagodbom skupa *-ent > -et > -et*. Suglasnik *-č* hrvatska je dijalekatna pojava kao u *Lovreć* (< *Laurentiu*. Usporedi slijed supstitucija u ojkonomu *Parentium > Poreč*).

MOSOR

Opis: Oronim (i naselje) između rijeka Žrnovnice i Cetine. Današnja gora Mosor.

Zapisi: ad radicem montis, qui Graece Tebron, Latine Massarum dicitur (Farlati, *Illyr. sacr.* I, 415, 417).

Ime: Izvodi se od ie. korijena *meg(h)* 'velik' (: grč. μέγας, lat. magnus). Oronim je tvoren sufiksom *-ārum*: *Mass-ārum* s istim fonetizmom kao *Cattarum > Kotor*. Po tim je prilagodbama *Mosor* ušao u hrvatsko imenoslovlje već od 9. stoljeća.

Literatura: Mayer I, 221; Mayer II, 76; Mayer, *Glotta* 24, 175; Skok, *Glasnik ZMS* 32, 32–33; Skok, *Slavija* 46, 191; Skok, *ER* II, 459; P.-Š. br. 3025, 3658, 4637, 4773, 4864, 4884, 4913; M. Pera, *Toponimija Mòsora i Kozjaka*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 75, 1981, 241–284.

MOTOVUN

Opis: Histarski kaštelir na gradini. Tipičan primjer akropolskog tipa antičkih gradova. Današnji *Motovun*.

Ime: Antička *Mantouna*, hrvatski *Motovun* s čakavskom prilagodbom *-an(t) > q̇t-* *Motovun*. Romansku sekvenciju *-ovn-* valja protumačiti kao supstitut za romanski dvoglasnik /ou/: *Montou̯na*.

Literatura: Skok, *Z. f. rom. Ph.* 48, 391–413; Šimunović, *Uvod*, 230; Šimunović, *OJ*, 6, 10; Tekavčić, *OJ*, 6, 49–50.

MRSINJ

Opis: Polojno zemljište i predantička utvrda na brdu iznad Korenice.

Zapisi: Izostaju.

Literatura: P. Šimunović, Lička toponomastička stratigrafija, FOC, 19, 229; Anreiter, 86.

NADIN

Opis: Ilirska utvrda i naselje blizu današnjega Biograda na podvodnom kaljužastom polju zvanom *Nadinsko blato*. Danas *Nàdīn*, -*ina*.

Zapisi: Νήδινον (Ptolemej, II, 16, 6), Nedino (Tab. Peut.).

Ime: Oblik hrvatskog imena izveden je zamjenom /ĕ/ od /ae/ (*Naedinum*) poluglasnikom /ɤ/, koji se kasnije vokalizirao u /a/. Stupnjevi preobrazbe: **Nedīnum* > **Nĕdīnu* > **Nĕdīnъ* > *Nadīn*, -*ina* (Holzer, 118).

Literatura: Mayer I, 239–240; Mayer II, 82–83; A. Mayer, Ned- „tönen“, *Mélanges Boisacq*, 2, 1938, 133–142; Skok II, 497; Schramm, 34.2.6; Holzer 118.

NARONA

Opis: Naronu je starije ime za rijeku Neretvu i grad, čiji se ostatci nalaze na mjestu (Sveti) Vid sjeverno od Metkovića. Današnji *Norin* nosi ime stare rijeke *Narone* koja je tuda u prošlosti meandrirala svojim tokom četiri kilometra istočnije. Ostao je potok koji se danas zove *Nòrīn*, -*ina*. Ovo ime treba vezati s imenom *Narona*.

Zapisi: Ναρῶνα (Ptolemej II, 16,7), Narrona (Plinije III, 142 i 143), Naronu amne (Tab. Peut.) itd.

Ime: Stupnjevi prilagodbe u hrvatskom obliku imena bili bi: **Narōna* > **Narūna* > **Norȳnu* > **Norynъ* > **Norīnъ* > *Nòrīn*, -*ina* (Holzer, 119).

S *Norinom* u vezi spominje se ime rijeke *Neretve* tvoreno od osnove s prijevornim stupnjem *nar-/ner-* (kao u *Delma/Dalma*, *Bretia/Bratia*, *Neretva*/tal. *Narenta*, *Apsarus*/tal. *Osero* itd.). Dvojbeno je da bi mlađe ime *Neretva* supostojalo s imenom *Narona*, a onda ga istislo iz uporabe te se, ne imenujući više rijeku, ograničilo na ime beznačajnog potoka *Norina*. T. Maretić (Nast. vjes. I) smatra da su Hrvati iz pradomovine donijeli to ime s osnovom **ner-* ‘ponirati’, ‘roniti’ i utkali u romansko ime *Narentum*. Sličnih se imena nalazi u slavenskim zemljama: *Neretva* (pritok Buga), *Narew* u Poljskoj, *Norče* u Makedoniji, vidi A. Mayer (Hrv. geogr. glasnik 8–10, 1939, 146). Drugi opet povezuju ta imena s talijanskim hidronimima *Nar*, *Naro*, *Nareto* s mediteranskim korijenom **nar-/ner-* koji se prostire od Iberskog do Balkanskog poluotoka (v. NGI, 438, 440). Ie. korijen **ner-/nor-* istražuje J. Udolph na širem slavenskom području (v. J. Udolph, *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen*, *Beiträge zur Namenforschung*, 17, Heidelberg 1979, 374–381). G. Schramm predstavlja problem sufiksa *-va* (**Ner-ent-ua*), koji se ne da tumačiti u **Nerentae*, **Nerentum*. Schramm pretpostavlja da su Hrvati u gornjem brdskom poneretvlju čuli još od starinaca imena **Nerentō*/**Nerentū*, koje su ime priključili svojim v-osnovama (*smoky*, -*kve* > *smokva*, te *ponikva*, *lokva* itd.), te tako tvorili **Nerētъve* > **Nerĕta* > *Neretva*, koje je prevladalo (G. Schramm, 34. 2, 3, 6).

Literatura: Mayer I, 238; Mayer II, 83–84; Skok II, 524; NGI, 438, 440; Anreiter 16, 17, 18, 32, 60, 62, 65, 74, 85; Holzer 119; Schramm, (Neretva) 6.1, 11.5, 14.22.7, 15.5, 17.3, 25.2, 34.3, 34.6.9, (Narona) 3.12, 10.6, 10.14, (Norin) 10.6, 10.14, 34.2.5; P.-Š., br. 1892, 2472, 1024, 48.

NERETVA

Vidi *Narona*.

NEZAKCIJ

Opis: Stari histrijski grad na cesti od Raše do Pule iznad uvale Budave. Bio je naseljen već u brončano doba. Rimljani su ga osvojili 177. g. pr. Krista. Od tada je svoje propadanje produžio do srednjega vijeka. Kao „*res publica Nesactium*“ pripadao je pulskom ageru.

Zapisi: Nesactium (Plinije III, 129, 140); Nessatio (Ravenjanin, IV, 31), Nesa-tium (Ravenjanin V, 11); Νέσακτον (Ptolemej, III, 1, 27).

Ime: Blizu gradskih ostataka nalazi se lokalitet *Vizače*. U tom imenu A. Mayer (I, 241) sluti srodnu jezičnu vezu s imenom *Nesatium* (> **Esation*: > **(E)sače* > **vъ* (*E)sače* sa slivenim prijedlogom *vъ*- ‘u’ > *Visače*), poput *Issa*: **vъ Issa* > *Vis*. Ta je jezična domišljatost malo vjerojatna.

Literatura: Mayer I, 241; A. Puschi, Scavi di Nesazio, Atti e memoriae 20, 1903, XIX, 266–271.

NIN

Opis: Naselje s tragovima življenja iz neolitika. U 9. stoljeću pr. Kr. sjedište liburnijske teritorijalne zajednice. Naselje na niskom pješčanom otočiću kružnog oblika blizu ušća potoka Jaruge. Rimska civitas s ortogonalnim rasterom ulica. Kardo je vodio od mosta koji je bio spojen s kopnom, a dekuman okomito na kardo išao je prema drugom mostu koji se nadovezivao na cestu prema sjeveroistoku. Za dolaska Hrvata Nin je bio upravno, političko i vjersko središte. Hrvatski kraljevski grad i starohrvatska biskupija sa sačuvanim sakralnim i drugim spomenicima i nekropolama.

Zapisi: Aenona (Plinije, 3,140), Αἰνῶν (Ptolemej, II,16), Enona (Ravenjanin, V, 14, 381). Porfirogenet (10. st.) naziva ga ἡ Νόνα, u kojem je liku *e* (< *ae*) (*Aenona*) u početnom nenaglašenom slogu oslabljeno /i/ te ispalo, ili je zbog zatvorenog izgovora percipirano kao prijedlog *i(n)*.

Ime: Hrvati su oblik *Nōna*, dok su imali u glasovnom sustavu srednji stražnji /y/, zamijenili vrlo rano (u 8. st.) oblikom **Nynъ*, koje je /y/ tek u 12. st. supstituirano s /i/: *Nōna* > **Nūna* > **Nynъ* > *Nin*. Sadržaj je imena nepoznat.

Literatura: ARj 8, 186, 188, 189; Skok 2, 519; Holzer, 119; Schramm, 11.4, 12.6, 16.9, 19.3.2, 29.5.3, 34.25; Šimunović, Uvod 230.

NORIN

Vidi *Narona*.

OMIŠ

Opis: Ilirska gradina na ušću Cetine (stara **Kentōna*/**Kintona*, Schramm 25.2) pod gorom *Mosorom* (: *Massarum*, Mayer I, 221). Stara *Almissa* od kojega je ime na današnji *Omiš* (Mayer II, 37–38).

Zapisi: Oneum (Plinije III, 142), 'Ovañov (Ptolemej, II, 16,3), Oneo (Tab. Peut.) itd. Etnonim: Onestini: inter Onastinos et Narestinos (CIL III 8472). Vjerojatna je etimološka veza ojkonima Oneum, etnika Onestini s hidronimom Nestos, prvotno ime Cetine. Ona se tako zvala od Tiluriuma (koje je ilirsko ime preoblikovano preko metateziranog oblika $l - r > r - l$: u **Tirulium* u starohrvatski ojkonim **Trъryl'ъ* > *Trilj*) do ušća.

Ime: *Omiš*, kako je kasnije imenovan taj grad, izvodi se od ilirske osnove **al-missa* (**alimissa*) 'hrid', 'litica' (danas Omiška stina/Peovica) s prijelazom proto-ničkog *ā* > *ō*. Nejasna je neprovedena metateza likvida (v. Schramm 35.9) i nestajanje *l* u skupu *lm* > *m*. Toponim *Omiš* potvrđen je na nekoliko mjesta po jadranskim otocima (Krk, Premuda, Dugi otok). Na Braču se do danas izgovara: *Olmīš*, -išā.

U vezi s toponimom *Omiš* spominjemo da se je strateška liburnska utvrda na današnjem otočiću Sveti Marko između kopna i Krka zvala *Almiss(a)*. Po njoj se danas u Kraljevici, kojoj je otočić pripadao, zove poneki urbonim *Almisa*. Susjedna strateški manje važna gradina na Krku, nasuprot gradine na otočiću Sv. Marku, zove se *Omišalj*, imenom koje je romanskim (veljotskim) načinom oblikovan deminutiv sa sufiksom *-ell(u)* dodan liburnijskoj imenskoj osnovi. Usporedi na Krku: *Punat* i *Punčal* (< *ponte* + *ellu*), *Munt* i *Munčal* (< *monticellu* 'brežuljak') itd. (v. P. Šimunović, Toponimija hrvatskog jadranskog prostora, Golden marketing, 2005, 85).

Literatura: Mayer I, 247–248; Skok SR, I, 24, 93, 119, 123, 130, 153, 230; Skok, Onestini, Archivum romanicum 6, 156–160; Schramm, 12.1, 17.2.7, 17.9.3, 32.3.2, 25.2.9; Anreiter 74, Holzer, 121; Šimunović, v. gore.

ORTOPLA

Opis: Liburnska gradina na položaju današnjeg sela *Stinice* u Podvelebitskom primorju. Njezini su se stanovnici zvali *Ortoplini*, koji su bili zaključili ugovor sa susjednim (?) *Parentinima* o pravu na pojilište na vrelu Begovača u Lici. Taj ugovor Rimljani su uklesali na vrelu u živoj stijeni: ... *inter Ortoplinos et Parentinos* (CIL III 15053).

Zapisi: Ὀρτοπλά (Ptolemej II, 16), Ortoplina (Plinije III, 140).

Ime: Značenje je imena nejasno. U ispravi kralja Krešimira IV. iz godine 1071.

spominje se na tom mjestu *castrum Murula vocitato sclauunce Stenice* (CD I, 124). Vjerojatno je u romanskom i hrvatskom sadržaju imena preneseno liburnsko značenje: *Ortopla* = 'kamen', 'hrid'. Prvotni hrvatski oblik *Stenice* ikaviziran je u 17. st. dolaskom bunjevačke štokavske ikavske populacije na južno podvelebitsko područje.

Literatura: Mayer I, 250; Suić 73, 140, 467, 490, 529, 558; Skok, Glasnik ZMS 29, 1918, 29, 31, 32.

OSOR

Opis: Liburnski grad na današnjoj uzini između Cresa i Lošinja, na izuzetno važnom strateškom, prometnom i trgovačkom mjestu.

Zapisi: Ἀψωππος (Ptolemej II.168), Ὀψαρα (Porph. 29), Apsara (Tab. Peut.) itd.

Ime: Hrvati su naseljeni u tom gradu rano po doseobi, na što upućuju supstitucije u pohrvaćivanju imena: Ἀψωππος > Ὀψαρα (Porph., 10. st.) > **Osorŭ* > *Ŏsor* s promjenom naglašenog kratkog /'ǎ/ u /ǫ/ kako je u *Kotor* (< *Cattarum*), *Mosor* (< *Massarum*). U staro doba grad se zvao *Apsorus*, a u srednjem vijeku su romanski oblici s *a* umjesto nenaglašenog *o*, koje /ǎ/ Hrvati percipiraju kao /ǫ/. Još u 10. st. Porfirogenet piše te glasove po romanskom izgovoru s /a/: Ὀψαρα.

Jezične prilagodbe svjedoče o ranoj hrvatskoj prisutnosti na otoku. Naime, na dočeku mletačkog dužda Petra II. Orseola 998. g. bili su mnogi Romani i Hrvati koji su došli iz svojih otočkih kaštela Lubenicā, Belog, Cresa..., što potvrđuje visok gospodarski i društveni status Hrvata, koji žive i djeluju u svojim utvrđenim naseljima.

Literatura: Mayer I, 52–53; Mayer II, 7–9; Skok II, 571; Holzer, 122; Šimunović, FOC 7, 267; Šimunović, Simbioza, 189.

PETUNTIUM

Opis: Ilirsko naselje na Mosorskoj padini do grčke luke *Epetija* (*Stobreč*). Današnja *Podstrana*.

Zapisi: Peguntum (Plinije III, 142); Πιτυόντιον (Ptolemej II, 16, 3); Petintis (Ravenjanin, IV, 16). Etnik: Pituntinos (CIL III 12794).

Ime: U nekim navedenim zapisima pogriješno je zamijenjeno prvo *t* grafemom *γ* (T zapisan kao Γ). Ispravno je zapisano u Ravenjanina: *Petintis* i u CIL-u etniku *Pituntini*.

Vrlo zatvoreno prvo /e/ bilo je percipirano kao /i/: *Pituntinos*. Tim izmjenama rekonstruiran je prvotni lik **Petuntium*. U osnovi je imena ie. korijen **pet-* u značenju 'padati'. Tim je položajem na obronku na jugozapadnoj strani Mosora motivirano naselje **Pet-unt-um* 'padina', što je hrvatska istoznačnica kao i današnji ojkonom *Podstrana*, na mjestu nekadašnjeg *Petuntiuma*.

Literatura: Mayer I, 265; Mayer II, 91.

PIĆAN

Opis: Histrijski kaštelir, središte stare biskupije. Današnji *Pićan* u Istri.

Ime: Histrijski toponim u romanskoj prilagodbi *Petěna* dao je rano hrvatski oblik: **Pétěna* > **Pétšěna* > **Petšьnъ* > *Pićan*, -ćna. U tom davnom romansko-hrvatskom jezičnom zajedništvu glasovna pojava -*tšj*- > -*ć*- (odnosno -*č*-) upućuje na to da su Hrvati prilagodili latinsko ime *Petena*/*Petina*, a ne sonorizirani talijanski, odnosno furlanski lik *Pèdena*.

Literatura: Skok II, 654; Šimunović, OJ 6, 11.

PLOMIN

Opis: Liburnska gradina na rijeci Raši. Po njoj se Kvarnerski zaljev naziva *Sinus Flanaticus* (Plinije III, 139). Današnji *Plomin*.

Zapisi: Ime je zapisano u mnogih antičkih pisaca (Ptolemej II, 16; Plinije III, 140, CIL VI 209).

Ime: Predrimski toponim koji je preko romanskog oblika *Flanona* prešao u hrvatski jezik zamjenom fonema /f/ hrvatskim /p/, te disimilacijom -*n* – -*n* > -*m* – -*n*. Vrlo su rane hrvatske supstitucije protoničkog -*ǣ*- u -*ǫ*- i prilagodba sufiksa -*ōna* > -*ȳn* > -*in*: **Flanōna* > **Flamūna* > **Plomȳnъ* > *Plomin* (Holzer, 125).

Literatura: Mayer I, 145; Mayer II, 49; Skok II, 688; Schramm 12.2; Holzer 125; Suić, 70, 467, 516; Anreiter, 65; Čače, 136.

POREČ

Opis: Današnji *Poreč* je na zapadnoj istarskoj obali. Rimljani početkom nove ere osnivaju na poluotočiću castrum *Parentium* sa statusom kolonije (*colonia Iulia Parentium*). Grad se do danas prepoznaje ortogonalnom strukturom (*cardo* i *decumanus*). Na zapadnom dijelu nalazio se forum i luka. Izvrsno očuvana bazilika Eufrazijana iz 5. st.

Zapisi: Kao *colonia Iulia Parentium* ime je potvrđeno u mnogim vrelima, a ime plemena Parentini uklesano je na vrelu Begovača u Lici: *inter Ortoplinos et Parentinos* (CIL III 15053).

Ime: Nejasno je porijeklo imena, iako je etimološka veza japodskog (Ortoplini) i histrijskog toponima očita. Ojkonim *Poreč* rano je prilagođen hrvatskom glasovnom sustavu (-*tšj*- > -*č*-; *ǣ* > *ǫ*; -*ent*- > *ę(t)* > *e*: *Parentium* > **Parentsu* > **Porenčъ* > *Poreč*). Ondje su Hrvati prisutni već krajem 6. stoljeća (v. P. Šimunović, Toponimija Istarskog razvoda, OJ, 6).

Literatura: Mayer, I, 258; Skok, Glasnik ZMS 32, 29–46; Skok, ER, 3, 11; Skok, Oneštini, Archivum romanicum 6, 1922, 156–160; Šimunović, Uvod, 230.

PROMINA

Opis: Ime gore i naselja na rimskoj cesti Salona – Burnum kraj Tepljuha, južno od Knina. Današnja *Promina* (< Promona).

Zapisi: Προμόνα (App. Illyr. 12, 25–27); Promona (Tab. Peut.). Etnik: *aquae Promo(nensis)*, *pagani Promonenses* (CIL III 14969).

Ime: Liburnski oronim nije promijenio rod u hrvatskom zbog sročnosti s apelativom *gora* (f.), premda u Vitezovića i Kačića ime glasi *Promin* m. (kao Plo-min, Nin, Stupin, Skradin, Solin, Norin). Sufiks *-in* je nastao prilagodbom **-ōna* > **-ynŭ* > **-ynŭ* > *-in*. Značenje nejasno.

Literatura: Mayer I, 280–281; Mayer II, 74; Skok III, 50; Schramm 17.2.1; P.-Š. br. 1531, 4838, 4867.

PSET

Opis: Ilirski grad. Od 9. stoljeća starohrvatska župa u zapadnoj Bosni, uz ličku granicu, između Une i Sane, kraj današnjeg Petrovca.

Zapisi: K. Porfirogenet navodi ga oko 950. godine ἡ Πεσέντα (što je vjerojatno hrvatski genitivni oblik).

Ime: Ojkonim je rano prilagođen hrvatskom jeziku zamjenom protoničkog oslabljenog /e/ poluglasnikom /ǣ/ koji je otpao i prijelazom skupa *-en(t)* > u hrvatski prednji nazal *ǣ(t)* > *e*: **Pǣsētŭ* > *Pset*.

Literatura: Mayer, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, 66, 76; Skok, Glasnik ZMS 31, 156–157; Skok, ER III, 64; Schramm, 36.9.2.

PULA/POLA

Opis: Histrijska gradina. Nakon rimskog osvajanja početkom nove ere osvajači podižu svoj grad pri moru koji su nazvali *Colonia Iulia Pollentia Herculanea* s prostranim forumom i s dva hrama. Izvan gradskih zidina podižu veličanstvenu arenu za 20.000 gledatelja.

Zapisi: Grad Pola/Pula spominju mnogi antički pisci (Plinije, Strabon, Ptolemej, Ravenjanin; v. Mayer I, 277). Ucertana je na Peutingerovoj karti. Etnik *Polates* (CIL V, 8184), *Polenses* (CIL V, 8667), ktetik: sinus Polaticus. Pullariae insulae = Brijuni.

Ime: Histrijsko porijeklo *pol-* 'grad'. U hrvatski jezik primljeno i prilagođeno ime prilično davno (*ō* > *ū*): **Pōla* > **Polŭ* > **Pul'ŭ* > *Pulj*. Tek u novije vrijeme ustalilo se ime *Pōla* (f.). Po ranom hrvatskom liku *Pulj* ('grad' m.) pridjev je *pŭlskŭ* (a ustaljuje se sve više oblik *pŭlskŭ*). Slovenci su od Hrvata u 19. stoljeću preuzeli njihov stariji oblik *Pulj*, koji Hrvati sve više potiskuju. U Zagrebu je još danas *Puljska ulica*, imenovana dvadesetih godina dvadesetoga stoljeća. Talijanski: *Pola*.

Literatura: Mayer I, 277; Schramm 19.3.4, 19.9; 24.6.4; Holzer 127; Šimunović, Uvod, 231; P.-Š. br. 2395, 4891, 5667.

RAŠA

Opis: Granična rijeka između Histra i Liburna i utvrda na rijeci: »*id est civitate Arsiae, quae finitur inter provinciam Liburniam et Istriam*« (Plinije, III, 133).

Zapisi: Arsia (Plinije, III, 44, 45, 129, 132, 139, 150; Ravenjanin IV, 31, 36; Tab. Peut. itd.).

Ime: Predantičko ime potvrđeno na vrlo širokom prostoru (usp. *Arsia*, *Raška*, srpski *Rac/Raška*). Po Skoku (ER, III, 111) ime je predindoeuropskoga postanja »iz doba divinizacije rijeka i šuma«. Njzinu ranu jezičnu prisutnost u hrvatskom jeziku svjedoči metateza likvida: *Arsia* > **Ars'a* > **Ras'a* > *Raša* (Holzer, 128).

Literatura: Mayer I, 61; Mayer II, 13; Skok III, 111; Schramm 37.6.2, 37.7.1 (vidi i Ras 17.2.11, 18.7, 19.3.6, 19.17.2); Holzer 128; Šimunović, Simbioza 184, 187.

RISAN

Opis: Ilirski grad u Boki kotorskoj. Danas *Risan*.

Zapisi: Ῥίσινον (Ptolemej II, 16, 3); Rhizinium (Plinije III, 144); Resinum (Tab. Peut.).

Ime: **Risinium* pokazuje naglasak na prvom slogu: Ῥίζονα (Polibije II, 11, 16) kao u Dumno, a ne na sufiksu *-*in*ium, jer bismo tada očekivali -*nj* (kao *Ulcinj*, *Sinj*). Od oblika **Risīnu* pravilan je hrvatski razvoj: **Risъnъ* > *Rīsan*, -*na*. Talijanski oblik *Risana* oslanja se na hrvatski oblik jer je u hrvatskom provedena promjena *ъ* > *ə* > *a*.

Literatura: Mayer I, 285–286; Schramm 17.13, 37.13; P.-Š. br. 4774, 4810, 4913, 5131.

SENJ

Opis: Prije više tisućljeća liburnijska (ili japodska) utvrda na brdu Kuk, a zatim kao čuvena liburnijska luka. U 2. st. razvija se rimski grad *Senia* kao civitas pri moru. Od 4. do 7. st. porušen je. Grad obnavljaju Hrvati. Današnji *Senj*.

Zapisi: Senia (Plinije III, 140; Ravenjanin IV, 22; Tab. Peut.), Σένια (Ptolemej II, 16, 2).

Ime: Predrimsko ime, koje neki povezuju s talijanskim toponimom etruskog porijekla: *Sena Gallica*, jer su navodno grad osnovali Galli Senoni u 4. st. pr. Krista, i dovode ga u vezu s današnjim ojkonom *Siena* (NGI, 625).

Od osnove **sen-* potvrđeno je mnogo toponima (usp. *Senj* na Bužeštini i na Motovunštini). Al Idrizi spominje *Senj* 1154. godine kao važnu luku s ratnim i trgovačkim brodovljem i zapisuje ga *Sena* (v. M. Marković, Hrvatska na Idrizijevoj karti iz 1154. godine, u: Hrvatska i Europa I, HAZU 1997, 591–592 + karta). Ime *Senj* u današnjem obliku javlja se od 15. st. (v. *Senji*).

Literatura: Mayer I, 290; Mayer II, 103; Skok, III, 222; NGI 625; P.-Š. br. 717, 2494, 4554, 4555, 5348.

SINJ

Opis: Grad *Sinj* u Sinjskom polju na Cetini, sjeverno od Splita. Nakon sloma Delmata u tom kraju, Rimljani osnivaju *Tilurij* (pons Tilurii) (Trilj), *Gardun* (rimski logor, danas arheološko nalazište) i *Aequum* (Čitluk). Taj je predio u predrimsko vrijeme naseljavalo delmatsko pleme *Osiniati*, odakle povijesno-zemljopisno ime *Osinium*.

Zapisi: Sinj se smatra predrimskim toponimom koji je glasio *Osinium*, a plemenski etnik *Osiniates*.

Ime: Toponimi s naglašenim romanskim sufiksom *-inium* završavaju u hrvatskoj prilagodbi na *-nj* (v. *Ulcinium* > *Ulcinj*, prema *Risinium* > *Risan*). U imenu *Osinium* izostavljeno je prilično rano početno nenaglašeno *o-*, pa je grad zabilježen 1345. *castrum Zyn* (= Sinj). U kasnijim potvrdama javlja se kao *Vsinj*, u kojem se obliku teško izgovorljiv skup *-vs-* pojednostavljuje i razdvaja: v *Sinjem* (1345, *Acta Croatica*, 136). A. Mayer ime vezuje s ie. korijenom **ak-/*as-* 'oštra litica', dok Skok (ER 3, 567) povezuje *Vsinj* (: *crkvi svete Marije pod̑ Vsinem*, g. 1434.) s albanskom imenicom *vise*, N pl. 'mjesto', koja je u prasrodstvu sa *v̑s̑* 'vas', pa bi mu *Vsinj* bio toponomastički ilirski preostatak.

Literatura: Mayer I, 251; Mayer II, 14–15; Skok 3, 239; 3, 567; Skok, Glasnik ZMS 1918–1920, passim; Anreiter, 96.

SKRADIN

Opis: Liburnijski grad na strateškom mjestu kraj Skradinskog buka, blizu ušća Krke u Prokljansko jezero. Za Rimljana bio je ugledan grad sa statusom municipija. Današnji *Skradin*.

Zapisi: Scardona (Plinije III, 141); Σκαρδῶνα (Ptolemej, II, 16, 2); Scerdona (Tab. Peut.); Σκόρδονα (K. Porfirogenet, 31); Σκηρδᾶ ime za otočić Škrdu.

Ime: Ilirski korijen **skard-* 'strm', 'ustrmljen' nahodi se u mnogih toponima na prostoru nekadašnjega Ilirika. U hrvatskoj prilagodbi imena ostvarile su se ove davnije supstitucije: 1) ilirsko-venetski dočetak *-ōna* (kao u *Glamona*, *Flanona*, *Brevōna*...) preko **-ūna* > **-y̑nu* > **-y̑n̑* (> **-īn*) do polovice 8. st.; 2) metateza likvida: **scard* > **skrad* od 8. do 10. stoljeća. Slijed promjena je ovakav: **Scardōna* > **Scardūnu* > **Skrad̑nu* > **Skrād̑nū* > **Skrād̑n̑* > **Skrād̑n̑* > *Skrad̑n* (Holzer, 131).

Bez sufiksa *-ōna* potvrđen je oronim *Mons Scardus*/Σκάρδον ὄρος za današnje ime *Šar planina*. Oblik Σκηρδᾶ/Σκιδᾶ bilježi K. Porfirogenet ime otočiću *Škrdi* između Paga i Silbe (*insula que vocatur Skerda*, 1203, CD 3, 26). Taj oblik čuva starinu neprovedene romanske palatalizacije (kao u *Kissa*, *Kerso*, *Kostirna* (: cisterna), *Plokite* itd., v. Šimunović, Simbioza, 187). Skup *-ār-* reflektirao se kao *-ēr* > *r*: *Škrda*.

Vjerojatno je ilirskoga porijekla gorskokotarski *Skrad*, *Skradska gora* kraj

Karlovca, *Skradnjak* kraj Ogulina; *Škardio*, *-rděla* u Boki kotorskoj.

Literatura: Mayer s. v. Scardona i Σκάρδον ὄρος, I, 310–312; Skok III, 268; Anreiter 15–18, 32, 40–79; Schramm 3.6 (Scardus), 38.14.5 (Scodra); Holzer 131; Šimunović, Simbioza 187; S. Čače, Antički toponimi o. Paga, u: Toponimija o. Paga, Zadar 2011, 618; P.-Š. br. 1268, 1362, 3650, 4757, 4810, 4846, 4867, 4913.

SOLIN

Opis: Antička *Salona* bila je luka plemena Delmata. Od 4. st. pr. Krista postala je grčki emporij za trgovinu s unutrašnjošću. Poromanjena je dolaskom Rimljana. Ubrzo zatim dobiva status kolonije. Postaje središtem provincije Dalmacije s jakim utvrdama, amfiteatrom, termama, hramovima i nekropolama. Prostirala se na golemom prostoru od 74 hektara. Imala je oko 60.000 stanovnika.

Kako su Iliri podizali gradove na uzvisinama, ipak je njihova *Salona* s pristaništem bila uz more poput *Jadera*, *Aenone*, *Scardone*, *Makra*, *Ladeste*, *Suska*. Otuda se lakše trgovalo s unutrašnjošću Ilirika. Ilirska, grčka i rimska *Salona* bile su na istom području na kojem su se pomalo brisale ilirske tradicije.

Zapisi: *Salona* (Plinije, III, 141; CIL III 1933; Tab. Peut.). Zabilježeni su oblici u množinskom liku (kao *Romae*, Ἀθηναί): *Salonae* (Plinije III, 104), Σαλῶναι (Ptolemej II, 16).

Ime: Prilagodba sufiksa *-ōna (> *-ūna > *-ynŭ > *-ynъ) prije 10. st. i promjena protoničkog /ǣ/ u /ō/ prije 8. stoljeća pokazuju da je ime *Solin* usvojeno neposredno nakon doseobe Hrvata u 7. stoljeću.

Neki u imenu vide mediteranski korijen **sala-* 'tok', 'močvara' (Alessio), a drugi korijen **sol-* 'oppidum'. Rijeka u Solinu zvala se *Salōn* (usp. *Naron* – *Narona*), dok je *Jadro* pogrešna zamjena koja je ostala u uporabi (Suić, 603–620), iako domaći puk tu svoju rijeku naziva *Rika* (usp. *Reka*, staro ime za Tarsatiku i Rijeka dubrovačka za Omblu, slav. **vqbelъ* 'stublina', pa je današnja *Ombla* talijanski izgovor hrvatskoga imena iz doba nezamijenjenih starohrvatskih nazala).

Literatura: Mayer I, 291–292; Skok III, 304–305; Anreiter 19, 20, 51, 60, 65, 74, 75, 76, 79, 132, 141; Schramm 18.11, 19.3.2, 34.2.5, 37.1.1, 38.1.6, 44.1.4; Suić, 603–620; Holzer, 132; Šimunović, Uvod, 255–256.

STUPIN

Opis: Prema Ptolemejevu zapisu Στουλί moguće bi bilo liburnsko kopneno naselje u današnjoj Lici. Vjerojatnije je pridružiti ime *Stelpona* u tisućljetnoj jezičnoj prilagodbi *Stupinu* u Selinama kraj Rogoznice (na antičkom Hiličkom poluo-toku), gdje je potvrđen i predantički toponim *Srima*.

Zapisi: Στουλί (Ptolemej II, 16); τὸ Στόλπον (Porph. 31). Etnik: Stelpini (Plinije III, 139).

Ime: Rogoznički *Stupin* (< *Stelpona*) potvrđen je 1226. godine: *locum qui dicitur Drid ... ab occidente Stelpona* (Farlati, Illyr. sacr. IV, 337), 1322. godine *vallis*

Stelpona (CD, 10, 6). Ilirski sufiks *-ona* (kao u *Flanona*, *Aenona*, *Scardona*, *Sa-lona*) reflektirao se u *-in* (Stùpīn). Ime se izvodi iz ie. korijena **stel-p-* 'postojan', 'nepokretan' i u prasrodstvu je sa slavenskim **Stlъpъ* (= stup).

Literatura: Mayer I, 324; Mayer II, 110; Skok, Nast. vjesnik 23, br. 11, 347; Skok, SR I, 156–157; Suić, 176.

TROGIR

Opis: Ilirska naseobina koja je 220. g. pr. Krista postala isejska trgovačka ispostava. Tragurion je pod rimsku vlast došao zajedno s Issom i bio »oppidum civium Romanorum« (Plinije III, 22, 141). U Trogiru je, u urbanom smislu, još prepoznatljiv raster karda i dekumana. U 8. st. bila je u gradu biskupija.

Zapisi: Ojkonim se često spominje u prošlosti. Od grčkog zapisa Τραγοῦριον, preko latinskog Tragurium (Plinije III, 22, 141), Traguru (Tab. Peut.), Tragura, tal. Traù itd.

Ime: Imenski razvojni put od grčkog Τραγοῦριον, preko latinskog *Tragurium*, dalmatskog **Traguriu* dobiven je promjenom *ū > ŷ > ĭ* hrvatski *Trogir* u ovakvim prilagodbama: **Tragūrium > *Tragūr'u > *Tragŷrjĭ > *Trogyr'ь > *Trogĭr > Troġir, -iră* (Holzer 136).

Literatura: Mayer I, 341–342; Mayer II, 109; Schramm 18.11., 19.3.2.; 37.4.4; Holzer 136; Šimunović, Uvod, 131–132; P.-Š. br. 1905, 3650, 4810, 4884, 4914.

TRSAT

Vidi *Trsatika*.

TRSATIKA

Opis: Predrimsko liburnijsko naselje gradinskoga tipa na lijevom brijegu Rečine. Današnji *Trsat*. Sa zapadne strane utoka Rečine u more bio je mlađi rimski kastrum koji se zvao *Tarsatika*. Današnja Rijeka.

Zapisi: Ταρσάτικα (Ptolemej II, 16, 2); Tarsatica (Plinije III, 140); a civitate Tharsatico provinciae Liburniae (Ravenjanin, IV, 22; V, 14) (Tab. Peut.).

Ime: *Tharsaticum* je tvoren sufiksom *-icus/-ica* : *Tarsatica* (kao *Lopsica*, *Segestica* itd.), odnosno od proširenog (ktetičkog) dočetka *-aticus* (kao *Flanaticus* : *Flanona*; *Dalmaticus* : *Dalmatae*). Treba, dakle, pretpostaviti prvotni oblik **Tarsa/*Tarsus* (v. Anreiter 135, bilj. 500), a etnički sufiks *-at* istoga je postanja i značenja kao u *Delm-at* (: Delminium), te bi *Trsat* bio etnik sa značenjem 'onaj koji živi na utvrdi **Tarsa*'. U obliku imena rimskog kastruma *Tarsatica* dočetak *-cum* označuje municipium, territorium. Današnji hrvatski oblik *Trsät* poslužio je za izvođenje mlađeg talijanskog imena *Tersatto*.

Imenski oblik *Tarsatica* poimeničen je pridjev sufiksom *-icus/-ica* (f.) i usklađen po sročnosti s apelativom *civitas* (f.), kao što se *Trsät* (*Tarsat*) oslanja na apelativ *grad* (m.).

Prošireni infiks *-at(ica)* dodan je nepotvrđenom obliku **Tarsa – Tarsa(tic)es* (CIL III 14574) i nosi etnički sadržaj 'ljudi koji žive u utvrđi', kako je u analognim primjerima *Flanat(icus)* (: *Flanona*), *Delmaticus* (: *Delma*). Današnji hrvatski oblik *Tršat* čuva izvorno, epihorsko ime (M. Suić) s reduciranim *ar-* > *er-* > *r* (kao npr. u *Škrda* : *Scarda*; *Brkata* : *Verticata* i sl.).

Zamiranjem antičkoga života nestalo je ime rijeke *Oneus*, a ostao identifikacijski apelativ *flumen*; *rěka*, zapravo augmentativni oblik *Rečina*, koji nije motiviran veličinom tekućice nego ocjenom njezine važnosti. Ova rijeka *Oneus* izgubila je svoje staro prethrvatsko ime kao i sve značajnije rijeke hrvatskog jadranskog slijeva: *Oneus* (= Rečina), *Epilicus* (= Paklina?), *Tedaneus* (= Zrmanja), *Titius* (= Krka), *Salon* (= Rika/Jadro), *Badi* (= Žrnovnica), *Hippus*/ *Neston*/ **Kenton* (= Cetina), *Narona* (= Neretva), *Ombla* (= Rijeka dubrovačka). Tako apelativ *rěka* postaje ime *Reka* umjesto stare *T(a)rsatike*, kao što je solinska *Rika* postala ime za staru tekućicu *Salon* u rimskoj Salonu, *Rijeka dubrovačka* za protohrvatsko ime **vobyľ* > *Ombla* (talijanska prilagodba hrvatskoga imena).

Tarsatika je bila prilično velik grad u Liburniji, odmah iza *Aenone* (Nina) i *Jadera* (Zadra), dok su drugi podvelebitski gradovi: *Senia* (Senj), *Lopsica* (Sv. Juraj), *Ortopla* (Stinica), *Vegium* (Karlobag) i *Argyrunum* (Starigrad) itd. imali tek oko tisuću stanovnika unutar svojih zidina. Romanska *Tarsatika* je imala sve važnije urbane građevine (forum, hram, terme), što je do danas vidljivo u starom dijelu Rijeke.

Ime *Tarsatika* je pohrvaćeno kad više nije djelovala metateza likvida, kad su /ǣ/ i /ě/ zamijenjeni fonemom /ə/: *Tārsato* > *Trsat* (kao što je bilo u *Tergeste* > *Trst*). Hrvati nisu usvojili ime tada (za njihova dolaska) porušenoga grada i nazvali su ga **Rěka* (> *Reka*) autohtonim čakavskim oblikom: *ad flumen quod dividit Recam cum castro nostro Tersat* (1493. g.).

Starih predrimskih gradina na području današnje Rijeke bilo je mnogo: na *Velom vrhu* iznad Rijeke s ostatcima iz željeznoga doba, u Čićariji na nekoliko lokaliteta: *Gradac*, *Gradina*, *Gračišće*, na *Stupnjaku*, *Zidovlju* kraj Rupe, blizu *Šapjana*, nad *Staradom*, u Kastvu, nad *Prelukom* i *Solinu* iznad *Martinščine* (M. Suić). Hrvatska imena upućuju na sadržaj i namjenu nekadašnjeg objekta.

Literatura: Mayer I, 329; Skok III, 509; Anreiter 135 (i bilješka 500), 185, 188; Schramm, 38.1.6; Suić (s. v. Tarsatica, Tharsatica, Tharsatico, Tharsaticum, Tarsata, Darsatica, Darsata, Dassatica, osobito od str. 458 do 484, passim).

ZADAR

Opis: Važno liburnsko središte na poluotočiću. U antičko doba važna rimska kolonija. Jedan od najstarijih gradova na hrvatskom dijelu Jadrana s važnim rimskim spomenicima (forum, akvedukt, prepoznatljiv raster ulica po principu karda i dekumana, široki obrambeni zidovi).

Zapisi: Njegovi su imenski oblici obilno zabilježeni: Ἰάδερ (Ptolemej II,16,2), Iader (Plinije III,140) itd. K. Porfirogenet ga piše τὰ Διάδωρα.

Ime: U obliku *Iadera* dogodila se sinkopa na nenaglašenoj penultimi: **Jadra*. Odatle fonetskim romanskim promjenama u periodu hrvatsko-romanske jezične simbioze nastaju likovi: *Dzadra* (mletački *Zara* kao u *patrone* > *paron*). Sročno-šću s imenicom grad (m.) nastaje *Zadar* (m.). Carev oblik Διάδωρα (*dj* > *ʒ*; *ω* > *ʊ* > *Zadar*) po nekima je rezultat pučke etimologije (: *za dar*) nastale prema potvrđama *Iadora*, Ἰάδωρα. Izvođenje današnjeg oblika imena tekao je ovim prilagodbama: *Jader* > **Dzāder* > **Diādъrъ* > **Zadъr* > *Zadar* (Holzer, 140).

Literatura: Mayer I, 159–160; Skok III, 640; Skok, Glasnik ZMS 29, 124; 32, 30; Suić, Zadarska revija 1, 60, 61; Suić, Zadar, zbornik 1964, 95–104; Holzer 140; Šimunović, Uvod, 233; Schramm 44.1.

PREDANTIČKA TOPONIMIJA NA TLU PANONSKE HRVATSKE

RJEČNIK

ALMU(S)

Opis: Fruška gora u Srijemu.

Zapisi: *Almus mons circa Sirmium* (Hist. Aug. Prob. 18), *Almam montem apud Sirmium* (P. Diacon, 9.17).

Ime: Korijen **alma* (< ie. **hel-mo*-) u značenju 'plodan', usporedi latinski *almus* 'rodan', 'blagoslovljen', pa bi toponim od **alma* upućivao na 'plodnu zemlju' kao motiv imenovanja. Oronim Fruška gora za bizantskog vremena (Φραγγοχώριον) nastao je poslije, nakon što su se tamo naselili talijanski Franci 1162. godine. Samoglasnik u *Frug-* (< *Frang-*) potječe od slavenskog stražnjeg nazala /q/: -ang- > qg- > ug- krajem 10. stoljeća. Etnonim *Frug* živio je još u 15. stoljeću, od kojega je izvedeni ktetik *Frug + ũska* (gora).

Literatura: Mayer I, 39; Anreiter, 24–25.

ANDAUTONIA

Opis: Rimski municipij na cesti od Siscije (= Siska) prema Poetoviju (= Ptuju) kod Velike Gorice na desnoj obali Save, 12 km od Zagreba. Današnje *Šćitarjevo*.

Zapisi: Ἀνδαντόνιον (Ptolemej 2, 15, 4); Dautonia (It. Anton. 266, 2); Andautonia (CIL III 3679) itd.

Ime: U imenu je ie. prefiks *an-* u značenju 'blizu, pokraj, do, uz'. Imenskom dijelu **dautoniā* teže je odrediti značenje. Moguće je da je riječ o imenu naselja, koje je ime tvoreno po obrascu drugih ojkonima na -*onĭā*, npr. *Aronia*, *Bobonia*, *Marsonia* (= Mrsunja, „Slavonski Brod“). Tada bi panonski **daut-* odgovarao staroindijskom *dhauti-* 'vrela', 'potok' (< ie. **dheu-* 'teći'), pa bi *An-daut-onĭja* bila motivirana 'naseljem uz rijeku'. Budući da se *Andautonia* prostirala do Save, može se pretpostaviti da **dauton-* označuje naprosto 'rijeku', pa se ojkonom segmentira na **An-dauton-ja*, te je *Andautonia* 'naselje na Dautonu'. Uzmemo li da je **daut-* panonska imenica u značenju 'rijeka', onda je jasna tvorba na etimologija.

Hrvatski toponim *Šćitarjevo* je od *šćit* 'nasip' podignut radi zaštite od prelijevanja Save koja je oduvijek prijetila toj panonskoj, rimskoj i mnogo kasnije hrvatskoj naseobini.

Literatura: Mayer I, 43; Mayer II, 36; Anreiter 29, 30.

AQUAE IASAE

Opis: Toplice u Gornjoj Panoniji. Današnje *Varaždinske Toplice*.

Zapisi: *Aquas Iasas* (CIL III 4121). Etnonim: Ἰάσσιοι/Ἰασίοι (Ptolemej 2, 14, 2); Iasos (Plinije 3, 147).

Ime: Ojkonim ima latiniziranu tvorbu. Polazni je oblik panonski pridjev **ias-a-* ‘uzavreo’ (od **ias-* < ie. **ios-* od **ies* ‘vreti, ključati, pjeniti se’, usp. grčki ζεῖν ‘vreti, ključati’).

Literatura: Mayer I, 162; Anreiter 67–68.

(AD) BASANTE

Opis: Postaja u Donjoj Panoniji između Siscije i Sirmija. Podrobnija lokalizacija neутvrđena. Vjerojatno je naselje na ušću Bosuta u Savu.

Zapisi: Amnis Bacuntius in Saum Sirmio oppido influit (Plinije III, 148); Ad Basante (Tab. Peut.); Bassantis (Ravenjanin IV, 19).

Ime: Ime je u prasrodstvu s ie. korijenom **bhoǵ* ‘tekućica’, ‘potok’. Ojkonim *Bassania* (Mayer II, 23) predstavlja ojkonim sa sufiksom *-iā* izveden od imena rijeke *Bass-an-*, a *Bosut* je nastao ovim prijetvorbama: **Basant-* > **Bosq̃t̃* > *Bo-sut*, pokazujući protoničkim *ǣ* > *ō* (8. st.) i promjenom nazala *-q̃-* > *-u-* (750. – 10. st.) rano usvojeno ime. Po Porfirogenetovu navodu τὸ χωρίον Βόσωνα neki su istraživači vezivali rijeku *Bathinus* (> **Bassina* > **Bos̃na* > *Bosina* (1108) > *Bosna*) s hidronimom *Bosna*, drugi su osnovu *Bassant-* prepoznavali u imenu *Bosna*. Oba su izvođenja na razini pretpostavki (vidi *Bosna*).

Literatura: Mayer I, 78; Mayer II, 22–23; Skok I, 191; Schramm 24.9.1; 24.9, 24.10.1; Anreiter 36, 185, 200; P.-Š. br. 1263, 1268, 1362, 2472, 4779, 4781, 4884, 4899.

BOTIVUM

Opis: Rimska postaja u Gornjoj Panoniji na cesti od Murse prema Poetoviju (Ptuju) u naseobinskom prostoru panonskih Jasa. Vjerojatno današnje *Botovo*.

Zapisi: Botivo (Ravenjanin IV, 19; Tab. Peut.).

Ime: Vjerojatno se ime temelji na osnovi **butiva* (s ranoromanskom supstitucijom *ū* za *ō* (kao u *Mursa* od *Morsa*). Moguća je veza osnove **bot-* sa starotirolskim *both* ‘kuća’, staroislandskim *būd* ‘stan’. Nejasan je sufiks *-iv-*. Mayer (I, 94) pokušava staru predantičku osnovu **bot* (*Botivum*) prepoznati u današnjem imenu *Botovo*. Neki *Botivum* dovode u etimološku vezu s panonskom osnovom **butiŷa* < **buta* ‘raslinje’ (v. Anreiter) s mogućim sadržajem ‘mjesto kraj kosišta’.

Literatura: Mayer I, 94; Mayer II, 31–32; Anreiter 36–37.

BURGENE

Opis: Rimska vojnička postaja na Dunavu između Akuminkuma (Stari Slankamen) i Taurunuma (Zemun). Današnji *Novi Banovci*.

Zapisi: Burgenis (Tab. Peut. i Ravenjanin 4, 19).

Ime: Kao imena *Cibalae*, *Clambetae*, i *Burgene* je latinizirano pluralno ime. Osnova je panonska: *burg-* ‘visok’, ‘utvrđen’.

Literatura: Anreiter 40–42.

CIBALAE

Opis: Grad u Donjoj Panoniji na Bosutu. U doba Rimljana postaje municipij, a zatim kolonija. Jako prometno čvorište. Cibalama su kretale ceste za Mursu (Osijek), Aquincum (Buda); cesta preko Servitiuma (Gradiška) u Sisciju (Sisak) i Salonu (Solin) te prema Sirmiju (Srijemska Mitrovica). Današnji *Vinkovci*.

Zapisi: Κιβάλις; Cibalas civitas i Civalis (Itin. Ant. 131, 2), Cibalis (Ravenjanin 4, 19); bellum apud Cibalas/Cybalas/Ciualas (P. Diac. 10, 5) itd.

Ime: Porijeklo i značenje ovoga imena prilično je zamršeno. Pretpostavlja se ie. osnova **g^heb^h-l-* 'glava' (usp. grčki κεφαλή 'glava', 'izvor', gotski *gibla* 'sljeme'). Kako su u panonskom spiranti (glasovi izgovoreni s hakom *b^h*, *p^h*) deaspirirani, trebalo je očekivati oblik **gibalae*, iz kojega se lika razvio panonski oblik **kebal-* (> **kibal-*). Očito je prije ime tako glasilo: **Gibalae*, pa se poslije izgovaralo s [c], odnosno [k]: **g^heb^h-l-* > **keb^h-l-* (Anreiter, 54) sa značenjem 'mjesto, glavića, na uzvisini, gdje je naselje bilo zaštićeno od poplava Bosuta'. Novija arheološka istraživanja svjedoče o jako razvijenom rimskom i starokršćanskom naselju.

Literatura: Mayer I, 188–189; Mayer II, 60–61; Mayer, Glotta 33, 1953, 302–308; Anreiter, 51–55; Šimunović, Uvod, 259–260; S. Josifović, Zbornik Matice srpske 10, 1955, 5–14; N. Vulić, Glasnik Istoriskog društva 3, Novi Sad 1930, 1–9.

COCCONAE

Opis: Postaja na cesti Poetovij – Mursa između Serote (Virovitica) i Carrodunuma (Pitomača). Danas *Sopje* ili *Sopjanska Greda*.

Zapisi: mut(atio) Cocconi (Itiner. Hieros., 562, 4); Cucconis (Ravenjanin 4, 19).

Ime: U tumačenju imena polazi se od ie. korijena **keu* u značenju 'zavijati', 'zaobići', 'presvoditi (konkavno i konveksno)'. Ime se pridružuje topografskim oblicima s ulegnućima, izbočinama, ispupčenjima, udubljenjima i sl. Takvo značenje nosi panonska imenica **kukka* u značenju 'brežuljkasto zemljište' kao što je Sopjanska Greda s kojom se *Cocconae*, odnosno *Cuccium* identificira. Vidi *Cuccium*.

Literatura: Mayer I, 199; Anreiter, 55–56.

CUCCIUM

Opis: Rimska postaja na Dunavu između Malate (Bonoštora) i Kornaka (Sotin). Današnji *Ilok*.

Zapisi: Cuccio (Tab. Peut.); Cucci/Cuicoi (Itin. Ant. 243, 2); Catio (Ravenjanin 4, 20).

Ime: Toponim se dovodi u vezu s ie. korijenom **keu* 'zaobilaziti', 'nadsvoditi'. Od toga je korijena izvedeno mnogo toponima motiviranih takvim izbočinama i ulegnućima. Panonska osnova **kukka*- s ekspresivnom geminatom -*kk-* znači 'brežuljak'. Na taj oblik pridodan je sufiks -*ija-* te ime označuje 'bregovito zemljište'. Identificira se s Ilokom, koji je podignut na uzvisini uz Dunav. Vidi *Co-*

cconae.

Literatura: Mayer I, 199; Anreiter 57–58; Šimunović, Uvod, 244–245.

FRUŠKA GORA

Vidi *Almu(s)*.

IOVIA (1)

Opis: Mjesto na cesti Mursa – Poetovio. Vjerojatno današnji *Bukovec*.

Zapisi: Iovia (Tab. Peut.) i dr.

Ime: Različita su mišljenja u vezi s etimologijom imena. Neki misle da ime vuče porijeklo od *Iovius*, Dioklecijanova nadimka (Mayer I, 173) i da je zamijenio staro panonsko ime *Botivium*, kako bi se moglo zaključiti iz konteksta nekih zapisa. Drugi smatraju da je ime *Iovia* autohtono panonsko ime, i to **iou̯ia* 'pašnjak' prošireno od osnove **io̯a* 'žitnica'. Potonje je značenje blisko značenju imena *Botivium* (< panon. **buti̯a* < **buta* 'raslinje'), pa bi **iou̯ia* i **buti̯a* imali sinonimni sadržaj 'mjesto uz prijašnje kosište', 'sjenokoša'.

Literatura: Mayer I, 173–174; Anreiter 70–71.

IOVIA (2)

Opis: Mjesto na rimskoj cesti Mursa – Poetovio. Današnja *Pitomača*.

Zapisi: Iovia (Tab. Peut.).

Ime: v. Iovia (1).

IOVISTA

Opis: Panonska županija koja se odnosi na *Iovia* (2).

Zapisi: Ad Aquas Balizas pago Iovista (CIL VI 3297).

Ime: Toponim *Iovista* sadržava u strukturi svojega imena tvorbeni skup *-st-*. Funkcija i semantika toga tvorbenog segmenta u imenici slijedi sadržajnu supstanciju osnove i semantičku sličnost s apelativnim sadržajem. Po tome panonski apelativ **iou̯ista* u relacijskom je sadržajnom odnosu s **iou̯ās* (v. Iovia 1), tj. s novoobrađenim ugarom. Tvorbeni segment *-st-* nije ograničen isključivo na panonsko područje. On se nahodi npr. u toponimu *Terg-est* 'trgovište' i u srodstvu je sa staroslavenskim *trъgъ* i alb. *treg* u istom značenju. Tvorbeni segment *-st-* karakterističan je u panonskoj toponimiji: *Iovista*, *Lepavista*, *Sinista*, *Segesta*. Dolazi i u jezicima koji su genetski bliski panonskima: *Bigeste* (u Hercegovini), *Ladesta* (La-stovo), te u etnonimima: *Burnistae*, *Jadestini*, *Onestini*, *Narestini* itd. Ovaj tvorbeni segment *-st-* pokazuje upravo u toponimima razgraničenje od keltskih imena, u kojima ga ne nalazimo.

Literatura: Mayer I, 172; Mayer II, 249–253; Skok, Glasnik ZMS 29–32, 1918–1920; Skok, Arhiv za arbanašku starinu, jezik i etnografiju 1, 1923, 1–26; Anreiter 18, 72–76, 189.

LEUCONUM

Opis: Naselje u Donjoj Panoniji. Današnje *Vrpolje* (ili *Levanjska Varoš*).

Zapis: Leucono (Itin. Ant. 260, 8).

Ime: Nejasna etimologija. Grafem [o] odgovara fonemu /ō/. Naime, ie. /ō/ reflektira se u panonskom kao /ǎ/ (usp. ie. *dōut-* > panon. *dǎut-* 'rijeka': *Andauto-nia*). Apelativ od kojega je tvoreno ime mogao bi se segmentirati kao **leuk-ōn-a*. Sufiks **-ōn* proširuje ie. korijen **leuk-*. Prilično neprozirna etimologija toga korijena mogla bi se povezati s ie. **leuk-* 'jasan', 'svijetao', te bi se **leucōna* mogla značenjski poistovjetiti s 'listopadna šuma', 'dubrava'. Zbog značenja ie. **leuk-* 'bistar', 'jasan' moguće je pretpostaviti da je ime naselja preneseno od nepotvrđenog hidronima **Leukōn* 'bistri potok'.

Literatura: Mayer I, 208; Anreiter 76–77.

MARSONIA

Opis: Tvrdi grad na Savi između Siscije i Sirmija. Današnji *Slavonski Brod*. Prometno čvorište. Povijesna 'vrata' iz Panonije u Bosnu.

Zapisi: Μαρσωνία (Ptolemej 2, 15, 4); Marsonia (Ravenjanin 4, 19); inter aquam Moruzna, fluvium Mursuna (g. 1272, CD, VI, 14); de fluvio Morehuna (g. 1280, CD, VI, 377).

Ime: Hidronim je tvoren od osnove **mars-ōn*, pri čemu **-ōn* izražava aditivni odnos, a osnova **mars-* znači 'blato' (< ie. **mors-* < **mers-* 'protjecati, trunuti, raspadati se'). Gubitkom popratnog vokala uz /r/ nastaje osnova **mrs-*, koju nazivamo u ličkom hidronimu i ojkonomu *Mrsin* (< *Marsinium*, Mayer I, 220). Ime *Marsonia* sačuvano je do danas u imenu potoka *Mrsunja*, koji optače staru utvrdu, jezgru davnašnje Marsonije, čiji se gornji tok danas naziva *Jelas* (potok).

Literatura: Mayer I, 220; Mayer II, 80–81; Mayer, Glotta 24, 179 i d.; Dickenmann II, 49; Anreiter, 85–86; Šimunović, Uvod, 242–243.

METUBARBIS

Opis: Ime otočica u međurječju Save i Bosute.

Zapis: insula in Savo Metubarbis, amnicarum maxima (Plinije III, 148).

Ime: Imenska se složenica sastoji od *metu-* 'između' (kao u *Metulon*, japodski grad između dvaju brda u Lici) i **barb-* 'blato' (usp. grčki βόρβορος 'glib', te ilirski hidronim *Barbana* < **Barbānja* = Bojana). Hidronim je imenovao teren između močvara (kao **Met-aurus* < **aura-* 'potok'; **Met-apa* : **apa* 'voda').

Literatura: Mayer I, 229; Mayer II, 79 (metu-); Anreiter, 87–88.

MURSA

Opis: Značajan donjopanonski grad na Dravi. Rimska kolonija. U Dioklecijanovo doba bio je glavni grad Donje Panonije. Važno prometno središte na cestama prema Ptuju, Sirmiju, Sisku i Budimu. Današnji Osijek.

Zapisi: Μουρσία (Ptolemej 2, 15, 4), Mursa (Tab. Peut.), Mursa civitas (Itin. Ant. 131, 1) itd.

Ime: Razvučena močvara koja se prostirala uz desni brijeg dravskoga toka uzrok je imenovanju. Korišten je *murs-* (< **mrs-*) 'močvara' s prijevodom *mars-* (< **mors-*, usp. *Marsonia*). *Mursa* je, dakle, 'naselje na močvarištu'.

Literatura: Mayer I, 235; Mayer II, 80–81; Mayer, Ime Mursa, Vjesnik Hrv. arheol. društva n. s. 16, 5–10; Schramm 33.2.1, 36.4.4 i dalje, 41.19.1, 3.3.2.1 (Mursella), 33.10 (Mura); P.-Š., br. 1263, 1385, 1390, 1391; Anreiter, 88–92.

MURSA MINOR

Opis: Toponim nije sa sigurnošću ubiciran. Vjerojatno su to današnji *Petrijevci*.

Zapisi: Mursa minor (Tab. Peut.), Mursa minor (Ravenjanin 4, 19) itd.

Ime: Vidi *Mursa*.

Literatura: Vidi *Mursa*.

PANNONIA

Opis: Panonija je jedan od rijetkih predantičkih horonima sačuvanih do danas (kao npr. *Istra*, *Liburnija*, *Dalmacija*, *Panonija*). Panoniju osvaja 12. – 9. godine prije Krista Tiberije. Zauzimala je zapadnu polovicu današnje Mađarske, južno i zapadno od Dunava, današnji Burgenland (Gradišće), prostor između Drave i Save i bosansku Posavinu.

Prvih godina nakon osvajanja Panonija je još bila dio Ilirske provincije, identična s *Illyricum Superior*, dok je *Illyricum Inferior* prozvan Dalmacijom. Preimenovanje *Illyricum Superior* u ime Pannonia i *Illyricum Inferior* u ime Dalmatia zbilo se nakon utrnuća panonsko-dalmatskog ustanka 6. – 9. godine poslije Krista. Pod Trajanom između 103. i 107. godine poslije Krista Panonija je bila podijeljena na zapadnu provinciju: *Pannonia Superior* i na istočnu: *Pannonia Inferior*, a granica je tekla od dunavske okuke na jugozapad i od Blatnoga jezera na jug.

Za Dioklecijana zbila se nova podjela provincije: južno od Drave prostirala se *Savia* (u staroj Gornjoj Panoniji) i *Pannonia Secunda* (u staroj Donjoj Panoniji).

Povijest Panonije zapravo je povijest ratova na tom području. Unatoč jako branjenom Dunavskom limesu i velikim naporima Rima da se obrani granica Carstva, Rimljani nisu uspijevali zaustaviti 'barbare' koji su od 5. stoljeća po Kristu ustrajno prodirali.

Zapisi (u izboru): Pannonia (Plinije III, 147); Παῦνονία (Ptolemej, 2, 13, 1); Pannonia Superior (Tab. Peut.), Pannonia Inferior (Ravenjanin 4, 19); Pannonia/Pannonia (P. Diac. 7, 9), Pannonia (CIL III 9740).

Ime: Panonci su u početku obitali na objema savskim obalama. Njihovo prošireno područje poslije je nazvano *Pannonia*, kojim su upravljali Rimljani.

Etimolozi polaze od ie. korijena **pen-* ‘vlažan, mokar’, koji se nalazi u indo-europskoj imenici **pōni-īo* ‘vlažno područje’, ‘močvara’. Ie. **pōniīo* razvio se glasovnim zakonom u panonski **pana* ‘močvarno područje’. Od skupa *-*ni-* (*pāniō*) nastaje reduplikacijom -*nn-* zbog kratkoga /ā/, te se oblikovao apelativ **pann-ōn-* ‘vlažno, močvarno zemljište’, a onda konverzijom **Pann-ōn-īja* ‘močvarni predio’ te plemensko ime **Pann-ōn-es* ‘stanovnici na tom zemljištu’. Budući da je prvotno ie. **ō* (**pōniīo*) postalo panonsko *ā*, a dugo ie. **ō* (**pānn-ōn-*) zadržano, oblikovan je horonim **Pānnōnīa* (hrv. Panonija).

Literatura: Mayer I, 255–256 (Pannonia, Pannonii), Mayer II, 86 (**pan-* ‘blato’), Schramm 14.12, 16.3, 17.4, 17.11, 17.9, 17.14, 21.7, 21.10, 28.4.1, 38.11.2, 38.17.1; Anreiter 13, 16, 19, 20, 24, 30, 41, 43, 58, 60, 63, 94, 98, 146, 186.

PAKRAC

Opis: Grad i pritok na rijeci Pakri (kao Unac pritok Une, Dunajec u Omišlju, potok : Dunaj i sl.). Današnji *Pakrac*.

Ime: Arheološki nalazi svjedoče o naseobini prije rimskog vremena. Ime se ne može tumačiti slavenskim jezičnim sredstvima. Ime *Pukur* svodi se na slavensku promjenu *ŭ* > *ъ* (**Pьkrъ*). Dočetno /u/ (*Pukur*) nastalo je mađarskim utjecajem *r* > *u* + *r* (kao što je bilo u *Hurvāt* < *Hrvath*, danas *Horvath*). P. Skok smatra da je hidronim dobio ime po paklini (**pīk* + ie. -*r*), i da je *Pukur* (Pakar) panonsko ime (Skok II, 588).

Literatura: Skok II, 588; Dickenmann, II, 64–65.

SEGESTA

Opis: Grad na ušću Kupe u Savu. Romansko ime *Siscia*, od kojega je imena današnji *Sisak*.

Zapisi (u izboru): Segesta (Plinije III, 131), Ἡ Σεγεστική πόλις (Strabon 4, 6, 10), Colapis in Saum influens intra Sisciam ... quae Segestica appellatur (Plinije III, 148).

Ime: Ojkonim sadržava sufiks -*st-*, čija je semantika, odnosno funkcija u tvorbi jasna, označujući ‘mjesnost’ koja je nazočna u sadržaju apelativa (kao u *Tergerste*, *Ramista* itd.). Imensku osnovu **Seg(e)-* ne bi trebalo dovoditi u vezu s ie. korijenom **segh* ‘biti čvrst’ (Anreiter). Logičnije je povezivanje s ligurijskim *Segesta*, sa španjolskim *Segesta* i vestvalijskim *Segeste*, koja imena potječu iz staroeuropskoga imenskog sloja. U osnovi **seg-* vjerojatniji je refleks ie. korijena **seg-* ‘sijati’: usp. latinski *seges*, -*etis* ‘usjev’, *Seia* (= **Segia* ‘božica sjetve’), pa se u imeu pretpostavlja panonska imenica **sega-* ‘obrađena polja’.

Literatura: Mayer I, 308; Skok III, 244; Skok, ZRPh 36, 659, br. 21, 54, 210; Skok, Istarski časopis SAN 31–39; Schramm 38.11.1, 13.1 (Siscia); Anreiter 15, 74, 115, 122, 124, 185, 189, 200, 202 (Segesta), 29, 31, 36, 51, 63, 65, 85, 88, 89, 122, 129, 134, 170, 179, 180, 182, 185, 192, 194, 200, 203, 208, 211, 214 (Siscia), 170, 179, 181, 182, 208, 211, 214 (Sisak).

SERAPILI

Opis: Ime susjednom plemenu Jasima. Njihov se prostor protezao od Bednje do Drave. Današnja Bednja (?).

Zapisi: Draus per Serretes, Serapillos, Jasos... (Plinije III, 148).

Ime: Etnonim se izvodi od starijeg oblika **Ser-apil-īo*. Sufiks *-īo izražava pripadnost, a dodan je hidronimijskoj imenskoj osnovi **Ser-apil* / **Sūr-apil* (: **apā* 'voda'). Temeljni je segment **ser-* 'teći'. **Ser-apā* 'protočna voda'. Ime je pridruženo konkretnoj rijeci, za koju se pretpostavlja da je današnja Bednja. Vjerojatni je je hidronim Bednja protohrvatskog postanja (< **бѣдѣнъ* 'badanj').

Literatura: Anreiter 127, 144, 185, 187, 200, 202.

SERENAE

Opis: Pustara na cesti Poetovio – Mursa između *Vereiae* (Podgajci) i *Mariniana* (Donji Miholjac), na granici Gornje i Donje Panonije. Danas lokalitet kraj Svetog Đurđa na Dravi.

Zapisi: Seronis (Tab. Peut.), Sorenis (Ravenjanin 4, 19).

Ime: Vrlo je vjerojatno da je riječ o predantičkom, panonskom imenu. *Serenae* (< apelativ **ser-ēn-ā*) znače 'mjesto uz tok rijeke' (**ser-* 'teći').

Literatura: Mayer II, 103–104; Anreiter 127, 144, 185, 187, 200, 202.

SEROTA

Opis: Rimska postaja na cesti Poetovio – Mursa između Iovia/Carrodunuma (Pitomače) i Bolentiuma. Lokalizirana je blizu Virovitice.

Zapisi: Serota (Itin. Ant. 130, 4), Σιρότα/Σορόγα (Ptolemej 2, 14, 4), Sirotis (Tab. Peut.), mansio Serota (Itin. Hieros. 562, 5) itd.

Ime: Ojkonim se izvodi iz ie. **serōto-/serōteh* sa sufiksom -to dodanim osnovi **sero* 'tekućica'. Značenje je imena 'mokar, vlažan', 'tekućicama obilan' i odnosi se na poplavljena područja uz Dravu, gdje je bila naseobina.

Literatura: Mayer I, 301, Mayer II, 103–104, Anreiter 48, 55, 125, 126, 127, 185, 189, 200, 209.

SIRMIUM

Opis: Značajan grad u Donjoj Panoniji. Danas *Srijemska Mitrovica*.

Zapisi (u izboru): Σίρμιον (Strabon 7, 5, 2), Sirmio oppido (Plinije 3, 148), Σύρμιον/Σίρμιον (Ptolemej 2, 16, 8), Sirmium (Tab. Peut.), τὸ Σέρμιον (Porph. 25, 40).

Ime: Od pretpostavljenog oblika **Sermiā* (s **i* > **i*̃) nastao je u staropanonsko vrijeme **Sirmiā* (latiniziran oblik *Sirmium*, grčki Σίρμιον). Prijelaz *e* > *i* uvjetovan je idućim *r*. U kasnijem vulgarnom latinskom zbio se obrnut postupak, naime *i* > *e*: *Sermium*; Σέρμιον u K. Porfirogeneta (10. st.). **Sermiā* nastaje proprija-

lizacijom apelativa **sermiija* sa značenjem 'pokraj rijeke (**serma-* ili **sermā-*) rasprostranjeno zemljište'. Današnji oblici *Srjem* (u Hrvata) i *Srēm* (u Srba) nastali su na metatezi **Sermъ* > **Srēm* od 9. do 10. stoljeća. Usporedi toponim *Srīma* kraj Vodica u Dalmaciji.

Literatura: Mayer I, 307; Mayer II, 103–104; Skok III, 320; Skok, Slavia 7, 721–731; Jurišić, Rad 293; Schramm 1.1, 3.12, 20.7, 20.7, 24.10.2, 34.6.5, 38.17.1; Anreiter, 24, 25, 27, 33, 36, 39, 50, 51, 69, 76, 85, 88, 102, 103, 108, 117, 120, 126, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 141, 158, 185, 188, 194, 200, 202, 211, 215, 219; P.-Š. br. 3690, 4779, 4810, 4897, 4898, 1289, 1409, 1523, 4737, 5620.

TEUTOBURGIUM

Opis: Mjesto između *Ad Labores* (Kopačevo) i *Cornacum* (Sotin). Današnji *Dalj*.

Zapisi: Τευτοβούργιον (Ptolemej 2, 15, 3), Tittoburgio (Tab. Peut.).

Ime: Neki drže da je **Teuto-burg-ija* složeno ime od apelativa *burg* 'utvrda na uzvisini' i antroponima *Teutas* (vidi Mayer II, 116). Anreiter drži da ime znači zemljište (**teutā* = zemlja, narod) na povišenom utvrđenom mjestu (*-burg*) (Anreiter 138).

Literatura: Mayer I, 336; Mayer II, 115–116; Anreiter 14, 19, 37, 41, 133, 137–138, 185, 199.

ULCAEA (*palus*)

Opis: Močvarno područje oko Vinkovaca u Donjoj Panoniji, poznato po ratovanju Rimljana i Ilira 7. godine po Kristu. Nejasno je odnosi li se ime na područje s obiju bregova Bosuta ili na močvarni kraj južno od Osijeka na rijeci Vuki (antički oblik *Ulca*).

Zapisi: τοῖς Οὐολκαίοις (Cass. Dio 55, 32, 3); iuxta paludem Hiulcam nomine Constantino nocte castra Licinii (Aur. Vict. epit. de Caes. 41, 5)...

Ime: Ie. korijen **uelq* 'mokar, vlažan' nalazi se u apelativu **ulkā* 'vlažno područje' koji se proprijalizirao u hidronim *Vuka* (< **Ulcā* : *Ulca fluvius*). *Vuka* izvire u Krndiji, meandrira ravnicom i južno od Murse (: **mursā* 'blato') utječe na sjeveru Vukovara u Dunav.

Već u panonskom jeziku od **ulkā* nastaje posvojni pridjev **ulkaia* koji je latiniziran kao **ulcaeus*, odnosno greciziran kao **οὔλκαιο*. Potvrđeni oblik *Οὐόλκαιο* (Cass. Dio 55, 32, 3) sadržava zapravo taj panonski oblik (**ulkaia*).

Literatura: Anreiter 139–140 i strane 142, 186, 191, 200, 201, 202, 258; Schramm 36.6.4, 41.19 (*Ulkaia helē* 'močvarno područje'), 41.19.1 (*Ulca*, rijeka); Mayer II, 120 (**ulk* = vlažan, mokar < ie. **uelq*). Vidi *Vuka*.

URBATIS

Opis: Mjesto u gornjoj Slavoniji između Servitiuma (Gradiške) i Cibalae (Vinkovci), blizu današnjeg ojkonima *Srbac* na utoku Vrbasa u Savu.

Zapisi: Urbate (Tab. Peut.), Urbate (Itin. Ant. 268, 6), Urbanus (Plinije III, 148).

Ime: Oblik *Urbates* nastao je od hidronimnog apelativa **urpa* (odnosno **urpas*), a danas se sačuvao u hidronimu *Vrbas* (i vjerojatno u ojkonimu *Srbac*). Od hidronima **Urpa* tvoren je sufiksom -*āt*- filonim **Urpātēs*. Od toga plemenskog imena (filonima) razvio se ojkonom **Urpātis*, koji je pučkom etimologijom još u rimsko doba glasio **Urbātis* i poslije pismom potvrđen kao *Urbate*. Ojkonim je poslije dobio sufiks -*ia* sa značenjem pripadnosti s obzirom na rijeku na kojoj se razvilo to naselje: **Urbatīa*. Taj je oblik u romanskim ustima glasio *Urbazzo*, od kojega je dobiveno pohrvaćeno ime *Vrbas*. (Vidi poglavlje Predantički hidronimi u Hrvatskoj, s. v. *Vrbas*).

Literatura: Mayer I, 349–350; Mayer II, 121 (-ur- 'voda', 'more'); Skok III, 620; Skok, ZONF 4, 207; Schramm 41.17.1; Anreiter 141–142 i str. 185, 200; V. Georgijev, *Linguistique balkanique* 1, 5–27.

VEREIAE

Opis: Rimska postaja u Donjoj Panoniji između *Serene* (Sv. Đurađ) i *Iovallia* (Valpovo). Današnji Podgajci.

Zapisi: Βερβίς/Βεββίς (Ptolemej II, 15, 4); Berebis (Tab. Peut.); Vereis/Uericis (Itin. Ant. 130, 8); mansio Vereis (Ravenjanin 4, 191).

Ime: Navedeni lokativni oblici upućuju na nominativni lik **Vereiae*, što je pluralizirani latinski lik. Polazi se u tumačenju toponima od panonskog **Vereia*, iako ni to nije prvotni panonski oblik. Usporedbom potvrda pretpostavlja se temeljni lik **Vereiā* odnosno **Verveis* (što je pluralni lik u ablativu mjesta).

Rekonstruirani oblik **Vereiā* sa završnim segmentom -*eīā* upućuje na predromansko ime, koje nije keltskoga porijekla. Sufiks *-*eī* određuje položajnu pripadnost (kao npr. *Aquileiā* 'mjesto uz vodu': **aqu-il-*; *Celeia* 'mjesto do uzvisine': **kel-*).

Literatura: Mayer I, 358; Anreiter 127, 144, 185, 187, 200.

KELTSKA SASTAVNICA U PANONSKOJ TOPONIMIJI

Udio keltskog onomastičkog supstrata u panonskoj toponimiji nije velik. Keltskim imenima u prošlosti se posvećivala kudikamo veća pozornost i ona je s obzirom na keltski jezični supstrat na panonskom prostoru uveličavana te je i u obradi bila nekritična.

P. Anreiter ovom je problemu pristupio vrlo studiozno i postavio kriterije kojima bi dotično ime zasvjedočilo svoje keltsko porijeklo. Po njemu su imena keltskoga porijekla:

- a) ako je u antičkih i srednjovjekovnih pisaca izričito navedeno da su dotična imena keltska;
- b) ako se u dotičnom imenu može prepoznati apelativ koji se nalazi u keltskom;
- c) ako zemljopisno (ili ljudsko) ime pripada keltskom imenskom fondu;
- d) ako razmještaj dotičnoga imena upućuje na keltsku provenijenciju.

Prisutnosti (ili odsutnosti) keltskih indikatora pridonose prosudbama o keltskom imenu.

Keltski ojkonimi protežu se uglavnom uz tokove značajnijih panonskih rije-ka. Tako su uz Dunav razmješteni: *Vindobona* (Beč), *Cornacum* (Sotin), *Bononia* (Banoštor), *Singidunum* (Beograd); uz Dravu: *Carrodunum* (Pitomača); uz Savu: *Siscia* (Sisak) i *Noviodunum* (Drnovo u Sloveniji).

P. Anreiter utvrđuje da se u keltskim toponimima očituju motivi imenovanja koji se odnose na obitavališta (*Vindobona*); na označavanje skupnosti, mnoštva: **bona* 'naseobina' (*Bononia*); na izgled: **cornu-* 'rog', *corn-ac* 'rogovit' (*Cornacum*); na vrijeme nastanka: **neuos* > **nouos* 'nov' (*Noviodunum*), ili je u imenskoj sastavnici keltski apelativ *dūnum* 'grad' (*Carrodunum*, *Noviodunum*, *Singidunum*).

Na današnjim (i povijesnim) hrvatskim područjima navode se ovi toponimi:

BONONIA

Opis: Utvrda u Donjoj Panoniji između *Cusuma* (Petrovaradina) i *Cucciuma* (Iloka). Danas Bonoštor u srpskom dijelu Srijema, u području Fruške gore.

Zapisi: Βονωνία (Ptolemej 2, 15, 4); Bononia (Itin. Ant. 243, 1). Anreiter navodi imenske trojnice: Bononia (danas Bologna), Bononia (danas Boulogne-sur-Mer), Bononia (grad na Dunavu, danas Vidin < **Vedūnia* < **Vōdonia* < **Vōdōnia*, **Bōnōnia*).

Ime: Jedan od indikatora „keltičnosti“ imena je njegovo rasprostiranje na nekadašnjim keltskim područjima. Sastavnica u imenu **bōna* 'naseobina' keltskoga je postanja od staroga **būōnā* od ie. korijena **b^heuǵ-* 'rasti, postojati' (usp. u albanskom *bunë* 'stanište, boravište', od čega je naša *bunja* 'okrugla poljska kuća u suhozidu').

U srodnoj je vezi i *Vindobona* (Beč) ‘naselje čovjeka imenom Vindas’. Segmentiramo ime na **Bon-ōn-ia* (pri čemu se glas poslije dugog sloga ostvaruje kao /i/ < *ii). Osnova **bon-ōn* znači naselje, pa je **bon-ōn-ia* ‘čeljad koja živi u naselju’.

Literatura: Anreiter 158–159, te još na str. 18, 82, 153, 182, 183, 184, 192, 200, 203; Mayer I, 92–93; Schramm 3.11, 19.3.2, 41.12 (Vidin, *Вѣдунъ).

CARRODUNUM

Opis: Rimska postaja (i grad) između *Cocconae* (Sopje) i *Lentulae* (Legrad). Panonski je alonim (imenska inačica) *Jovia*. Današnja *Pitomača*.

Zapisi: Καρρόδουνον (Ptolemej 2, 14, 4); κατὰ Καρρόδουνον (Ptolemej 15,1); mut(atio) Cardono (It. Hieros. 562). Imenske paralele: Carodunum (danas Krappitz, Njemačka; Vindelicija, danas Karnburg).

Ime: Kao keltski indikator svjedoči starokeltska sastavnica **dūnum* ‘grad, utvrda’ u imenu. Neki su etimolozi dovodili ime u vezu s **carno* ‘kamen’ (Mayer II, 59). P. Anreiter smatra da osnova **carro-* ne može biti od **carno* ‘kamen’, jer promjena *-rr-* < *-rn-* nije svojstvena ni keltskom ni panonskom, a nema je ni u pretkeltskim idiomima sjevernog Balkana. Vjerojatno se radi o reduciranoj osnovi **carros* ‘kola’ (usp. u lat. *carrus* ‘kola’).

Literatura: Anreiter 162–163 i na str. 55, 127, 185, 192, 200, 203, 214; Mayer I, 180; Mayer II, 59.

NOVIODUNUM

Opis: Grad u Gornjoj Panoniji na ušću Krke u Savu. Danas *Drnovo* (u Sloveniji).

Zapisi: Neviodunum (CIL III 3919, 3921, 4616, 4618); Νοοιδουνον (Ptolemej II, 14, 4); Novioduno (It. Ant. 259, 14); Nomiduni (Ravenjanin IV, 20).

Ime: Imenska se složenica sastoji od prve sastavnice **newyo-* (> **nouio-*) ‘nov’ i keltskog apelativa **dūnon*/**dūnum* ‘utvrda’ (= „Novigrad“).

Kako su obilato povijesna imena potvrđena i kao *Neviodunum* i kao *Noviodunum*, neki etimolozi smatraju da je oblik *Novio-dūnum* mlađega postanja promjenom dvoglasnika *-ew-* > *-ow-* (A. Mayer I, 242; A. Holder, *Altceltisches Sprachschatz*, Grac², 740 i dr.). R. Matasović (FOC, 6, 85–88) smatra da prvi oblik imena *Nevio-* nije keltski te da potječe iz nekog pretkeltskog jezika sa značenjem ‘nov’ od ie. **newyo-*. Promjena dvoglasnika *-ew-* > *-ow-* zbila se, po Matasoviću, na istočnogalskom jezičnom prostoru nakon polovice 2. stoljeća poslije Krista i neovisno o njemu u keltskim, osobito istočnokeltskim jezicima. Po tome *Neviodunum* ne bi u potpunosti bio keltski toponim.

Tako je uostalom i u složenom toponimu *Singidunum* ‘utvrda na ušću Save u Dunav’ u kojemu je prvi dio složenice *Singi-* (genitivni oblik nekog antroponima **Singos*) od apelativa čije nam je značenje nepoznato (Anreiter, 178–179).

Literatura: Mayer I, 242; Anreiter 170–171, 185, 192, 200, 203; Matasović, FOC 5, 85–88.

SISCIA

Opis: Utvrda na riječnom otočiću što ga optaču Kupa, Odra i Sava. Današnji *Sisak*.

Zapisi (u izboru): Σισκία (Strabon 7, 2; 5, 12); Colapis in Savum influens iuxta Sisciam, gemino alveo insulam ibi efficit, quae Segestica appellatur (Plinije III, 48). Siscia i etnik Siscianus: urbicus Sisciano(ru)m (CIL III 3953). Rimljani su grad nazvali *Colonia Flavia Septimia Siscia Augusta*.

Ime: Po Strabonu (7, 2 i 5, 12) radi se o dva susjedna lokaliteta: *Segestika* na desnoj obali Kupe, a *Siscia* na lijevoj. Bilo je pokušaja da se *Sisak* (*Sitec*, god. 1244) izvede od starijeg imena (*Segestica* > **Sejestica* > **Sestica* > **Sitec*). *Siscia* je keltsko ime, mnogo mlađe od panonske Segestike, kako se zvao otočić između Kupe, Odre i Save. Ime se izvodi od **seq-sqā* 'rogoz, šaš', odnosno od ie. korijena **seq-* 'sjeći', tako je reduplicirano tvorbom **Se(q)-sq-īa* nastalo ime *Siscia* (Mayer II, 102).

P. Skok (III, 244) također smatra da je keltsko ime *Siscia* zamijenilo starije ime *Segestica*. On smatra da je *Siscia* nastala od femininuma keltskog osobnog imena *Sisciū* (ibidem).

P. Anreiter ime *Siscia* izvodi iz ie. korijena **sec-* 'sjeći', koji u keltskom tvori različite reduplicirane oblike kao upravo u (segmentiranoj) imenici **si-sk-īja* 'zemljište obraslo rogozom i močvaricama'.

Današnje ime *Sisak* nastalo je početkom 20. stoljeća od kajkavskog oblika *Sisek*, što svjedoči o njegovu hrvatskokajkavskom oblikovanju. Velarno /k/ je od vulgarnolatinskog *Siskia*. **Śskъ* je (po analogiji imenica imena na *-ъкъ, kao **Бъгъ* * L sg. *Bzě* > N *Bag*; **vosъk* > * L *voscě* > N *vosak*) preko lokativnog oblika **Siscě* dao nominativni oblik *Sisek*.

G. Holzer ovako pokazuje stupnjevanje imenske preobrazbe: lat. **Sisca* > slav. **Sīscu* > **Sīskъ* (starohrv. lokativ **Siscě*, odakle nominativni oblik *Sísek* – *Siska*, odnosno *Sisak* – *Siska*).

Literatura: Mayer I, 308; Mayer II, 102; Skok III, 244; Ramovš JF, 6, 165; Anreiter 179–182; Holzer 130; Schramm 13.1, 38.11.

* * *

P. Anreiter u svojoj (ovdje često citiranoj) knjizi *Die vorrömischen Namen Pannoniens* (Archaeolingua 16, Series Minor, Budapest 2001, 204–219) razmatra neke toponime dvojnoga porijekla, za koje je teško odrediti jesu li oni keltsko-romanskog ili panonskoga porijekla. Takvi su u hrvatskoj Panoniji ovi toponimi:

[AQUAE] BALISSAE

Opis: Rimska postaja na cesti Mursa – Siscia. Današnje Daruvarske Toplice.

Zapisi: ad aquas Balizas (CIL VI 3292), Aquis Balissis i Ualissis (Itin. Ant. 265, 7).

Ime: *Balissae* je množinski oblik (zbog pluralnog lika *aquae*). Moglo bi se, po Anreiteru (str. 208), pretpostaviti porijeklo u keltskom osobnom imenu na *-issā*, ali se ne može potvrditi keltsko osobno ime **Balos*. Ime bi moglo nastati i konverzijom od apelativa **ballos* ‘ud’. Možda se u imenu *Balissae* radi o pridjevu koji označuje koje od svojstava vode (kao što *Aquae Iasae* znače ‘vodu koja ključa’, ‘vrelo’ i sl.), pa bi se motiv imenovanja zasnivao na ie. korijenu **b^hell-* ‘bujati’, ‘vreti’. Vidi i u Mayer II, 17–18.

Literatura: Mayer I, 74; Mayer II, 17–18; Skok I, 168–169 (s. v. blato); Skok, Arhiv za arb. starinu I, 1–26 (ilirski sufiks *-issa*: *Balissae*, *Certissa*, *Almissa*); Anreiter 208–209.

CERTISSA

Opis: Rimska postaja na cesti Siscia – Sirmium. Ubicira se u đakovačkoj okolini.

Zapisi: Κέρτισσα (Ptolemej 2, 16, 6); Certis (Tab. Peut.); Certisia (Itin. Ant. 260, 9).

Ime: Pomišlja se na keltska predijalna imena na *-issā*, ali antroponim **Certos* nije potvrđen u keltskom imeniku. Neki drže da je ojkonom upravo autohtono panonsko ime *Certissa* (< **certisja* ‘oploćeno zemljište’) (usp. lat. *cratis* ‘prućem prepleten’, ‘plot’).

Literatura: Mayer I, 187; Mayer II, 62–64; Anreiter 211–212.

INCERUM

Opis: Rimska postaja koja je vezivala Mursu (Osijek) i Sisak. Ubicira se u okolišu Slavonske Požege (Vallis aurea).

Zapisi: Incero (Itin. Ant. 260, 5). Zapisane inačice: Nicero, Incaero, Imicero, Inicero.

Ime: Porijeklo i značenje imena nejasni.

Literatura: Mayer I, 171; Anreiter 214 i njegovi navodi na str. 194, 195, 208.

LENTULAE

Opis: Rimska postaja na cesti Poetovio – Mursa. Današnji *Legrad* na utoku Mure u Dravu.

Zapisi: Λεντούλον (Ptolemej 2, 14, 5); Lentulis (Ravenjanin, 4, 19); Lentulis (Tab. Peut.).

Ime: Nejasno porijeklo imena. Pretpostavimo li latinsko porijeklo, prikladno

je poći od značenja u pridjevu *lentulus* 'polagan' (< *lentus* 'zavojit, gibak'). Ako tražimo porijeklo imena u panonskom supstratu, trebalo bi ime vezati uz apelativ **lentulā* što je deminutivni oblik od **lentā* 'padina'. Neki pomišljaju na vezu s dendronimom **linde* 'lipa' (i dovode u vezu staroslavenski apelativ **lq̃tъ* 'liko od lipe'). *Lentula* bi, dakle, bila 'lipik'. Drugi pak polaze od ilirskog korijena **lent-* 'močvarište' (u prasrodstvu s hrv. *luka*), a odnosi se na blato što se stvara na uto-ku Mure u Dravu kod današnjeg Legrada (Mayer II, 69). Nedostaju relevantni keltski indikatori da toponim vežemo uz keltsko porijeklo. Današnje ime *Legrad* je hibridne tvorbe od mađarskog *lő* 'konj' i hrvatskog *grad*: 'konjski grad'.

Literatura: Mayer I, 206–207; Mayer II, 69; Anreiter 215–216.

LEUTUOANUM

Opis: Naselje u Gornjoj Panoniji. Tabula Peutingeriana ubikacijom upućuje na postaju *Ad Labores pontis Ulcae*, u močvarnom porječju rijeke Vuke.

Zapis: mutatio Leutuoano (Itin. Hier. 563, 1).

Ime: Nejasno. Moglo bi se pomišljati na romansko predijalno ime na *-ānum*, ali je nepotvrđen takav (ili sličan) antroponim. Anreiter smatra da je ime vjerojatno nastalo od panonske latinizirane riječi **leutuano-* 'blato', 'močvarište' i u daljem je srodstvu s lat. *lutum* 'glib', 'blato'.

Literatura: Mayer I, 208; Anreiter 215–216.

ULMUS

Opis: Rimska postaja na cesti Mursa – Sirmium (u Srijemu).

Zapisi: Ulmos vicus (Itin. Ant. 131, 3); Mansio Ulmo (Itin. Hieros. 563, 4).

Ime: Vjerojatno je u imenu latinska imenica *ulmus* 'brijest', koja se glasovno prilagodila panonskom.

Literatura: Mayer I, 348–349; Anreiter 219.

PREDANTIČKI HIDRONIMI U DANAŠNJOJ (I POVIJESNOJ) HRVATSKOJ

Imena voda čine najarhaičniji hidronimijski sloj. Riječni tokovi prolazili su različitim zemljopisnim krajevima. Uz njih su se od pravijeka naseljavali mnogi narodi i govorili se različiti jezici, čije je slojeve katkad teško odrediti. Radi djelotvornije komunikacije i snalaženja u prostoru hidronimi su se rano oblikovali. Njih su tada i poslije usvajale, djelomično prekrajale različite narodnosne populacije, pa su unatoč tome hidronimi od svih klasa leksika bili najpostojaniji. Zato im valja pokloniti izuzetno zanimanje.

Porječja su često oblikovala teritorijalne, etničke i jezične zajednice.

Na riječnim utocima i deltama, gdje se odvijao intenzivniji život nego na izvorštima, nastajala su najranija naselja i oblikovala prvotna imena. Na utocima su, dakle, nastajali gradovi, luke, razvijala se civilizacija i trgovina (usp. Nil, Nere-tva), a ne na izvorima. Tako je bilo na utocima Drave (Mursa), Vuke (Vukovar), Save (Taurunum), Kupe (Siscia), Raše (Arsia, Flanona), Trsatike (Rijeka), Zrmanje (stari Tedanius – Clambetae), Krke (stari Titius – Scardona), Salona (= Solinske rike, u novije doba Jadro = Salona), Cetine (Omiš) itd. Svaka od navedenih rijeka nosi prethrvatsko i predromansko ime, premda su do nas ta imena došla uglavnom romanskim posredništvom.

Najstariji hidronimi mahom su jednoleksemini, nastali uglavnom od imenica motiviranih strujanjem i drugim svojstvima vode, vrstom toka i tijeka, brzacima i vodopadima, ključanjem, vruljama, poniranjem itd. Imenice u hidronimima različite su etiologije u ravničarskim, krškim, močvarnim i poplavnim krajevima. Nekada je motiv: izgled, geološki sastav tla, način gospodarenja vodom, obrambenim nasipima, plovnim kanalima, izrovanim jarugama, mrtvajama, strugovima. Uvijek je drukčiji odnos čovjeka prema vodama od kojih i uz koje živi. Neka-da su to pojilišta za blago, isušena korita, brvna i mostovi, natapanja, mlinovi, so-jenice, šanci, plovnost, ribarenje, trgovanje, privređivanje, flora i fauna te mnogi drugi uzroci koji leže u motivu imena. Hidronimi su svojevrstne poruke naših pre-đa koje bi valjalo valjano pročitati, objasniti i shvatiti zbog nas samih, prepoznati u njima jezike i jezične mijene te vrijeme njihova nastanka i života stvarnog i je-zičnog kroz prapovijest i povijest.

HIDRONIMIJSKI RJEČNIK

BEDNJA

Opis: Dravski pritok. Izvire u Maceljskoj gori i ulijeva se u Dravu kraj Malog Bukovca. Rijeka protječe udolinom pored Trakošćana. Duga je 133 km. Hidronim je ovdje uvršten hipotetski, jer smatram da je slavenskoga porijekla.

Zapis: Rijeka *Bathinus* spominje se za panonsko-delmatskog ustanka 6. – 9. god. poslije Krista. Neki rijeku *Bednju* povezuju s tim imenom (vidi promjenu -t- > -d-), što je malo vjerojatno.

Ime: Neki rijeku vezuju s vođom pobunjenika (*Bato Scenobarbi, natione Dalmata*) (v. Mayer I, 79–80). Drugi rijeku *Bathinus* poistovjećuju s rijekom *Bosnom*, iako se ne da objasniti neslaganje digrafema -th- u *Bathinus* sa -s- u hidronimu *Bosna*. Drugi opet traže porijeklo u mediteranskom apelativu βᾱτις/βᾱτος 'trn'.

Kako se hidronim *Bathinus* ne da identificirati s *Bednjom* zbog stvarnih razdaljina (suprotstavljena je navedenoj udaljenosti od 158 milja od Solina do dotične rijeke) i jezičnih razloga, ostaje poistovjetiti rijeku *Bednju* sa slavenskim apelativom *бѣдѣнѣ* 'badanj' koji u kajkavskom glasi *bedenj* i koja je imenica vrlo zastupljena u našoj i slavenskoj hidronimiji (T. Maretić, *Nastavni vjesnik* I, 1893). *Bednju* ipak ne bi trebalo smatrati ni predantičkim ni rimskim hidronimom. Vidi *Bosna*.

Literatura: Bezljaj, SVI I, 32–33; Mayer, *Glotta* 24, 178; Mayer I, 79–80; Mayer II, 20–21; Vulić, *Glas SANU*, 155, 3 i d.; Schramm 24.9.1; Dunja Brozović, 344.

BOSNA

Opis: Rijeka je duga 308 km. Po njoj je odavna prozvana današnja oblast *Bosna*, koja se protezala oko gornjega toka istoimene rijeke. Od 15. stoljeća širila se oblast prema Solima (Tuzli), Usori, Završju i Donjim krajima.

Zapisi i ime: S velikom se vjerojatnošću pretpostavlja da se je rijeka predantičkog imena *Bathinus*, koja se spominje za panonsko-dalmatskog ustanka protiv Rimljana 6–9. god. poslije Krista, odnosila na današnju rijeku *Bosnu*. Promjena roda (kao u hidronimima: *Sava, Una, Drina...*) iz kasnijeg je vremena. Promjena početnoga *a* > *o* zbila se u slavenskom izgovoru već u 8. st. Prijelaz konsonantskog skupa -th- (*Bathinus*) u -s- (*Bosna*) različito se tumači. G. Schramm drži da su Rimljani čuli od starinaca geminirani izgovor -tt-, koji su oni prepravili u aspirirani -th- te percipirali ime kao **Bassinā*, koji je poslije doveo do slavenskog izgovora **Bosъna*, tj. *Bosna*. Naime, u romansko-slavenskoj jezičnoj simbiozi uz dugu gorovitu rijeku prednji slavenski poluglasnik /ɤ/ još je imao glasovni timbar kratkoga /i/, pa su Romani hidronim pisali kao *Bosina* (g. 1108, CD 2, 167); *banus Bosinensis* (Toma Arhiđakon), kao i sljedeće mletačke isprave. Car Porfirogenet zapisuje εις τὸ χωρίον Βόσονα, pa A. Mayer carevoj grafiji suponira slavenski izgovor **Bósъna* (ǫ > ŭ > ɤ) (*Glotta*, 24, 178). U carevo doba (sredina 10. st.) protohrvatski glasovi /ɤ/ i /ɤ/ bili su ujednačeni izgovorom [ə], a poslije je oslabljeni izgovor toga glasa u neakcentiranom slogu, u tzv. slabom položaju, sinkopirao pa se sa zamuklim glasom hidronim piše Βόσθνα, gdje se u grčkoj grafiji slavenski skup -sn- zamjenjuje sa -σθ-. Tako je bilo i u drugih slavenskih imena za skupove -sn-, -sl- i slično (usp. Βλαδόσθλαβος umjesto *Vladoslav*). Slavensko ime *Bosna* prihvatili su i Albanci i u njih glasi *Boshnjë*.

Literatura: O imenu Bosna mnogo se pisalo i mnoga se mišljenja ne mogu uzeti u razmatranje: G. Taloci, Glasnik Zem. muzeja 1889, 1; J. Jelinić, Franjevački vjesnik, Sarajevo 1930, 1–5; M. Vego, Pregled, Sarajevo 42, 1957, 109–118; D. Alerić, Rasprave Zavoda za hrv. jezik 21, 1975, 5–12; te autori ovdje citirani: Mayer I, 78–79; Mayer II, 23; Mayer, Glotta 24, 178; Mayer, Nastavni vjesnik 42, 46; Mayer, Glasnik Zem. muzeja 24, 177; V. Georgijev, Linguistique balkanique 1, 5–27; Skok, I, 191; Snoj, 505; najutemeljenije Schramm 24.9, te 14.19, 17.7, 19.8, 19.22, 26.4.3.

BOSUT / BACUNTIUS / BASSANTE

U starijim zapisima javljaju se oblici *Bacuntius* i *Bassante*.

Opis: Lijevi savski pritok; utječe u Savu zapadno od Mitrovice. Rijeka je duga 182 km. Na utoku je naselje. Današnji *Bosut*.

Zapisi: Amnis Bacuntius in Saum Sirmio influit (Plinije III, 148); kao rimsku postaju na prijelazu preko Save *ad Basante* bilježi Tabula Peutingeriana; Bassantis (Ravenjanin IV, 19).

Ime: Današnje ime nastalo je od *Bassant-* > **Bosq̃t̃* > **Bosq̃t̃a* > *Bosut*. Vezu s hidronimom *Bathinus* (**Bassinā* > **Bos̃na* > *Basina* (1108. u Dubrovniku) > *Bosna*) valja odbaciti (v. Vulić, Glas SANU 155, 6), kao i vezu s hidronimom *Bosna* od **Bassaniā* (Βόσωνα u 10. st. u Porfirogeneta), gdje se pomišlja kako je /o/ u drugom slogu zabilježeno umjesto poluglasnika /ɤ/, od čega je dubrovački oblik *Basina* tj. *Bosna* (*i* > *ɤ* > *ø*) (v. Skok, ER I, 191). Naime, teško je pretpostaviti da bi dvije relativno duge rijeke s geografski bliskim ušćima nosile u predantičko doba isto ime.

Ime *Bacuntius* iz Plinijeva zapisa sasvim je neprozirno. Hidronim *Bosut* izvođa se od ie. korijena **b^hog-* 'teći' pridruženim sufiksom **io:* *b^hog-*io** > **bag̃ia* (ie. *o* > *a*) > pann. **baza* > **basā* s participskim nastavkom *-nt-*: **basant-* 'tekućica, rijeka' > *Bosut*. Vidi *Bosna*.

Literatura: Mayer I, 78; Mayer II, 22–23; Mayer, Nastavni vjesnik 44, 141; Vulić, Glas SANU 155,6; Georgijev, Linguistique balkanique 1, 5–27; Skok I, 191 (s. v. *Bosna*); Anreiter 222; Schramm 24.10.2.

CETINA

Opis: Krška rijeka izvire podno Vrlike (= 'vrh rike'), prolazi pokraj Sinja i utječe kraj Omiša u more. Duga je 103 km.

Zapisi i ime: Rijeka nosi tri imena iz predantičkog vremena. Grci su je zvali Νέστος; ἐπὶ Νέστον πόταμον (Suić, 204), koje je ime u etimološkoj vezi s tamošnjim plemenom Νεστοί/Νεσταῖοι (Νεστοί ἔθνος Ἰλλυρικόν, Suić, ibidem). Od slapa Gubavice pa uz gornji tok zvala se *Hippus* (*nomini Hippī flumini*). Gordine 45. po Kristu spominje se na toj rijeci rimski most *Pons Tiluri* (*pontem Hippī*, CIL III 3202), koje se ime tumačilo 'most na rijeci Tiluriumu'. A. Mayer u radu *Die Namen des Cetina-Flusses in Dalmatien* (Zeitschrift f. vgl. Sphrf. 66,

1939, 114–127) smatra da bi prava identifikacija glasila 'most kraj mjesta Tiluriu-ma', jer je *Tilūri(um)* bio za Rimljanā vojni logor *Ponte Tiluri* (v. Tab. Peut., Itin. Ant. 335, 5), odnosno *Tilurion Ponteluri* (Ravenjanin IV, 16). **Tilūri(um)* je nakon prijetvorbe $\bar{u} > i$: $\check{i} > \bar{u} > \emptyset$ i metateze konsonanata $l - r > r - l$ vrlo rano dobio hrvatski oblik *Trilj*.

Hrvatima se nisu nametnula spomenuta imena za dotičnu rijeku. Oni su preuzeli tamošnje regionalno ime *Cętyna*, kako to ime piše K. Porfirogenet sredinom 10. stoljeća: *Ζεντίνα* (od pretpostavljenog ie. oblika **Kentona*). Kako su na današnjem hrvatskom primorju predantička imena na -ōna nosili utvrđeni ilirski gradovi, moguće je pretpostaviti da je ime nekoć utvrđenoga grada **Kentona* na strateškom ušću rijeke između Omiša i Gata prešlo na rijeku koja je nakon hrvatske doseobe bila granična rijeka poljičkih Hrvata i Hrvata Morjana Neretvana, u čijem je porječju bila starohrvatska župa nazvana tim imenom. Palataliziranje početnog *k-* (do otprilike 750. godine), kroatizacija ilirskog sufiksa *-ōna > **un(a)* > **yn(a)*, denazalizacija protohrvatskog -ę- > -e- do kraja 10. stoljeća (v. Schramm 25.2.4) pokazuju ulazak imena *Cetine* u hrvatski hidronimijski fond. Ie. korijen **kent-/kint-* nejasan je. Zanimljiva je zastupljenost hidronima *Cetyna* u Poljskoj te hrvatski ojkonom *Cetingrad* u Hrvatskoj i *Cetinje* u Crnoj Gori. O toj su koincidenciji pisali A. Mayer u navedenom djelu i srpski onomastičar M. Pavlović, te uvaženi ukrajinski onomastičar V. P. Šul'gač (Praslov'jans'kij gidronimnij fond, Kijev 1998), ali u njihovim razmatranim imenima nema nazala /ę/ koji bilježi Porfirogenet: *Ζεντίνα* (< **Kentona*), pa je tim imenima jezična srodnost s hrvatskom *Cetinom* upitna.

Literatura: Mayer I, 174 (Ippius); Mayer II, 52–53; Mayer, Zeitschrift f. vgl. Sprachforschung 66, 1939, 114–127; Skok III, s. v. struja (Cetina); Skok II, s. v. pleme (Cetinje); Laszowski, Prosvjeta 4, 4, 105–124; Schramm 25.2.1–4, 13.1, 17.3, 17.7, 18.4.

DRAGONJA

Opis: Istarska rijeka, izvire u podnožju zapadnih obronaka Ćićarije (Slovenija) i ulijeva se u Savudrijsku valu. U donjem toku razgraničuje Hrvatsku i Sloveniju. Duga je 28 km.

Zapisi: U antici se zvala Argo; Argon (u Ravenjanina); ad aquam Dragujna (oko 1000. g., Kandler, Codice diplomatico Istriano I); inter Pyrhanum et Salbarium fluit Draconius (nunc Dragognam appellant) fluvius (P. Coppo).

Ime: Zbog zapisa *Draconius* i sl. P. Skok (Arhiv za arb. starinu I, 4), a po njemu i F. Ramovš (Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino, 22) smatrali su da je u osnovi imena latinski apelativ *dracone* 'zmaj', često zastupan motiv u hidronimiji.

H. Krahe (Beiträge zur Namenforschung V, 1954, 205) izvodi ime iz korijena **arg* 'bijel, svijetao' (usp. ilirskomesapsku imenicu *argorian* 'srebro' ili talijansko

ime rijeke Dragonje: *fiume d'Argogna*). Početni *d-* nastao je iz prijedložne sveze (usp. *Damar* < *ad Amar*). Nakon metateze likvida *darg-* > *drag-* rijeka dobiva današnji imenski oblik.

Literatura: P. Skok, F. Ramovš, H. Krahe s djelima već navedenim i F. Bezljaj, SVI, I, 147–148, Snj 121–122.

DRAVA

Opis: Drava izvire na austrotalijanskoj granici, prolazi Italijom, Austrijom, Slovenijom i Hrvatskom te utječe u Dunav kraj Aljmaša. Drava je duga 707 km, a njezin tok u Hrvatskoj iznosi 505 km, nakon Međimurja teče granicom s Mađarskom. Drava je osobito u gornjem toku tipična alpska rijeka s niskim vodostajem zimi i visokim ljeti. Bogata je vodom, a nakon utoka Mure nosi s vodom u koritu mnogo pijeska (šljunčare) i postaje tipična ravničarska rijeka s mnogobrojnim meandrima. U donjem toku tvori prostranu močvarnu ravnicu.

Zapisi (izbor): εἰς τὸν Δράβος (Strabon, 7,3,14); Draus (Plinije, 3,147), amanti-nis inter Savum et Dravum (Ruf. Fest, 7,6); Dravis/Draves (Ravenjanin 1,19).

Ime: Hidronim Drava postanjem pripada staroeuropskom hidronimijskom sloju. Rimljani su rabili ime *Draus*, Grci pišu Δράβος. Rimske inačice *Dravus/Draus* česte su u doba Carstva.

**Drāvos* < **Drovas* odgovara staroindijskom *drova* 'protjecati, juriti', a nastalo je od korijena **dreu-/dru-* 'juriti, žuriti' (usp. staroindijski **drā-ti* od osnove **der-a-* (Mayer I, 297) i sanskrtski apelativ *dravas* 'tok, tekućica').

Muški rod *Draus/Δράβος* zadržan je do kraja antike. U starim hrvatskim po-tvrđama taj se oblik zadržao i duže. Toma Arcidakon krajem 13. st. piše na neko-liko mjesta *Dravus*, a jednom i *Draua* (f.).

U hrvatskim oblicima piše se *Drava* (i *Sava*), a ne **Drova* i **Sova* s prijelazom /*ā*/ u /*ō*/ kako je bilo u drugih romanskih posuđenica u hrvatskom, usporedi npr. *Bosna* (< **Bassina*), koja je vjerojatno u hrvatski ušla u isto vrijeme kada *Drava* i *Sava*. U njihovim se oblicima pretpostavlja da je /*a*/ preuzet iz romanskog /*ā*/, koji se vokal dužio u otvorenom naglašenom slogu u dvoslogovnim riječima (**Drāvus*, **Sāvus*) pa nije prelazio u /*o*/.

Literatura: Mayer I, 128–129 i 297; Mayer II, 42; Skok I, 430; Bezljaj SVI, I, 150–153; Anreiter 238–241; Snj 124; Schramm 26.4, te 10.8, 16.6, 17.2.3, 3.3, 10.4, 38.4.1; E. Schwarz, Wiener Prähistorische Zeitschrift 19, 1932, 294.

DUNAV

Opis: Druga po veličini europska rijeka. Duga je 2857 km, a u Hrvatskoj je njezina dužina 188 km. Najstarije vijesti o Dunavu zabilježili su starogrčki zemljopis-ci: Hekatej, Hiparh i Eratosten, koji tu rijeku zovu *Istros*. Grci su držali da *Istros* izvire u Alpama i da teče u dva smjera. Jedan tok *Istrosa*, mislili su, teče prema

jugu i ulijeva se u Jadran, a drugi krak teče prema istoku i utječe u Pont (M. Marković, *Antička naselja i grčko-rimska zemljopisna imena na tlu današnje Hrvatske*, 2004, 189 str.). U latinskom obliku *Danuvius/Danubius* ime je zabilježio Julije Cezar u svojoj knjizi *De bello Gallico* (VI, 25). Ime pripada staroeuropskom hidronimijskom fondu.

Zapisi (izbor): Δανούϊον (Strabon 7,3,13); Δανούβιος (Diador, 5, 25, 4); a flumine Histro in Hadriam effluente e Danuvio amne... (Plinije 3,127); Taurunum ubi Danuvio miscetur Saus (idem, 148); Danuvius (Cezar, *De bello Gallico* 6,25). Dugo se držalo da je ime Dunav keltskoga postanja od osnove *danu* 'rijeka', te da su Rimljani, nadodavši toj osnovi svoj apelativ *fluviu* 'rijeka', stvorili pleonastičku složenicu *Danuvius*, koja je onda u srednjem vijeku prilagođena drugim jezicima: *Donau* (njemački), *Duna* (mađarski), *Dunaj* (slovenski, hrvatski), *Dunavea* (rumunjski), *Dunav* itd.

Ime: Mišljenja o keltskom porijeklu imena nemaju stvarnog uporišta. Prvi val doseljenih Indoeuroljana upoznao je, usvojio i prihvaćao to ime, od Britanije do južne Rusije, gdje zasigurno Kelta nikada nije bilo (Anreiter 237).

U tumačenju imena polazi se od ie. korijena **deh₂*, u značenju 'teći', odnosno od dopunjene osnove **deh₂-nu-* 'rijeka, tekućica' koja nas uvodi u onimijsku sferu u koju se uvrstavaju ruski *Don*, *Dnjepr* (< **Donapris* < **Danu apava* 'rijeka koja je sa stražnje strane čega'), *Dnjestr* (< *Danastias* < **Dānu nazdyā* 'rijeka koja je s prednje strane čega'), britanski hidronim *Don* od starobritanskog **Dōnu* < **Dānu* < apelativ **dānu* sa sufikslnim proširkom **-iō-* > **Dānaŋ-iō*, koje je ime keltizirano **Dōnou-ia*, koje onda preuzimaju Rimljani kao **Dānūvius* (Cezar), a Grci kao Δανούβιος.

Slavenski oblik imena **Dunavъ* naslanja se na gotski **Dōnaws* sa zamjenom /ō/ > /u/. Neki smatraju da su Slaveni već početkom 6. stoljeća na donjem toku rijeke usvojili ime **Dōnъ* > *Dunъ* dodavši mu čest hidronimijski sufiks *-ava* > *Dunav(a)*.

U hrvatskom se upotrebljavaju likovi *Dunav* (: got. **Donaws*) i *Dunaj*, što je prilagodba oblika *Dunav* u domaćem izgovoru *Dunai*. Ti oblici prostiru se po južnoj Hrvatskoj, premda je Pop Dukljanin već u 11. st. zapisao: *in magnum flumen Donavi*. Hidronim *Dunav/Dunaj* nalazi se i kao imenica u mnogim slavenskim jezicima. Ta činjenica potakla je O. Trubačeva da traži praslavensku domovinu na srednjem Dunavu (O. T., *Etnogenez i kul'tura drevnejših Slavjan*, 1961, 11–12). Poljski slavist T. Lehr-Spławiński drži pak da su Slaveni od najstarijih vremena imali imenicu *dunav/dunaj* i sl. u značenju 'tekućice' i 'prostranog bunara'. Usp. u nas *dunaj* za oveća vodna zbirališta na Braču, ime *Dunajec* za strmu ulicu, kojom za povodnja teče poput bujice voda u Omišlju, te apelativ *dunaj* za svaku tekućicu u gradišćanskim Hrvata.

Literatura: Skok I, 457; M. Marković, *Antička naselja i grčko-rimska zemljopisna imena na tlu današnje Hrvatske*, Zagreb 2004, 188–189; Udolf, *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen*, Heidelberg 1979, 367; Schramm 26.3 i 12.4, 14.2.1, 14.4, 15.3, 20.7, 288; Anreiter 229–238; Dunja Brozović, *Apelativi u hrvatskoj hidronimiji* (diss., rkp.), 71, 345; Snoj 509, 510; P. Šimunović, *Toponimija otoka Brača*, 1972, 167, 272; P. Šimunović, *Istočnojadranska toponimija*, 1976, 133 (Dunaja), 187 (Dunaj).

EPILICUS

Potok na ulazu u Paklenicu. Spominje ga Porfirogenet. Ime je u vezi s horonimom Lika. Vidi P. Šimunović, FOC 19, 2010, str. 228.

KORANA

Opis: Izvire u Lici podno Male Kapele te dugim tokom od 134 km sjeveroistočnom Likom i Kordunom utječe u Kupu kraj Karlovca. U izvorišnom toku, s Bijelom i Crnom rijekom te Rječicom i Plitvicom, preslojena je sadrenim barijerama u sklopu Plitvičkih jezera.

Zapisi: ... in rivum dictum Coranna (g. 1224, CD 3, 237); cadit in fluvium Corona (g. 1259, CD 5, 148); Corona (g. 1292, CD 7, 64) itd. U antičkih pisaca nije zabilježena.

Ime: H. Krahe drži da je ime ilirsko i povezuje taj hidronim s ojkonomom *Corinium*, današnji *Karin* (v. u Dickenmanna, 185). H. Barić također smatra da je predromansko (ilirsko) ime od ie. **karr-* 'kamen'.

Literatura: Dickenmann, 184–185; H. Barić, *Slav. revija* 3, 1950, 356–357; Skok II, 152.

KRAPINA

Opis: Rijeka izvire na jugoistočnim obroncima Ivančice te nakon protoka 75 km ulijeva se u Savu kraj Zaprešića. Pritok *Krapinica* (ARj 5, 465) dug je 34 km: *Krapinschicza* (Mon. Turop. 4, 149).

Zapisi: ... Tendit usque ad Crapina (g. 1193, CD 2, 260); Crapina (g. 1209, CD 3, 76). Antički pisci nisu zabilježili imena.

Ime: F. Miklošič (*Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*, 263) i T. Maretić (*Nast. vjesnik* 1, 11) držali su da je u osnovi hidronima ihtionim *krap* 'šaran', te uspoređivali ime s drugim slavenskim hidronimima: *Korop*, *Koropec* (u Rusiji, Maštakov), *Karpicko* (u Poljskoj, Kozicrowski, 2, 282), *Karpin-See* (na Baltiku, Trautmann). Ovakvo je izvođenje, smatra Scheining (56. Programm Gymn. Klagenfurt, 112), nesigurno. Po Skoku je početni slog *kra-* (*Krapina*) rezultat slavenske metateze likvida (usp. ruski *kórop*) od praslavenskog **korpъ*. G. Meyer smatra da je *Krapina* predindoeuropska riječ i da nije posuđena iz germanskih jezika.

Literatura: Bezljaj SVI, I, 300–301; Skok II, 179; Dickenmann 191–192, Snoj, 211.

KRKA

Opis: U zapadnom Iliriku poznate su četiri Krke: pritok Save u Sloveniji, lijevi pritok Drave, lijevi pritok Mure, te Krka (tal. *Cherca*), 74 km duga krška rijeka s izvorom u Dinari i utokom u Prokljansko jezero kraj Šibenika. Ta dalmatinska rijeka zvala se u antici *Titius*.

Zapisi: ... secus Titium flumen (CIL III 6418), koji je hidronim vjerojatno rimskoga antroponimijskoga postanja. Ime Krka zabilježeno je 1271. godine: flumen Karka (CD 5, 465).

Ime: Imenski oblici *Krka*, *Kerka* i njemački *Gurk* vrlo su česti u Europi i širem području, te je otvoreno pitanje jesu li ta imena istoga porijekla. Vjerojatna su mišljenja da su paleoeuropskoga postanja i(li) tvorena s ekspresivnim elementima u imenskim likovima od korijena: **ker-*, **kor-*, **kr-*.

Zapisani oblik Κορκόρας ποταμός u Strabona (4,6,10) i Corcas u Ravenjanina (4,20) nisu sa sigurnošću ubicirani.

Ime se svodi na slavenski oblik **Kьrka* (s *ǫ > ь*) od *Corca* (g. 799, Rački, 301) nakon sinkope drugoga -*ō*:- **Kork(ō)ras*, kao *Isar* od *Isara*, *Tava* od *Tavora* i sl. (Mayer I, 196). Mađarski onomastičar Kniezsa dovodi ime *Krka* u vezu s ie. korijenom **cherc-* 'okrug', Sakač (La cività Catholica, 10, 1949, 45–56) vezuje ime *Krka* s iranskim hidronimom *Kerkha*; H. Krahe u imenu vidi najstariji indoeuropski jezični sloj, dok A. Mayer naslućuje srodstvo s ie. apelativom **perq^u-* (lat. *quercus*) 'dub', 'česmina', 'crnika', koji je preko **perku-* (sa zasvjedočenom promjenom *p > q^u > k*) dao **kerku-* > **korku-*. Ta imenica bila bi u bliskom srodstvu s predgrčkim riječima za 'dub', kao što se tumači naš nesonim Κορκύρα 'Korčula', koji se u starohrvatskom pravilnim razvitkom zvao *Krkar*, a fonijski je bližu s hidronimom *Krka*. Budući da dalmatinska *Krka* nije zasigurno potvrđena u antičkih pisaca, mogao bi se za njezino izvođenje pretpostaviti prasl. **kьrkь* od prakorijena *(s)*quer* 'zakretati', a potvrde su u nas brojne: *krkača* 'pleća', *krčag* 'grlo', te u antroponimiji: *Krkač*, *Krkan*, *Krklec* i u toponimiji *Krkavac*, *Krkovo*, *Krkor* itd.

Literatura: Mayer I, 196; Mayer II, 62–63; Bezljaj SVI, I, 305–309; Anreiter 228–229; Schramm 28.5.3; Snoj, 214; Šimunović, Hrvatska prezimena, Zagreb, 2006, 256.

KUPA

Opis: Desni pritok Save. Kupa je duga 296 km. Izvire iz Kupskog jezera u podnožju Risnjaka i utječe kraj Karlovca u Savu.

Zapisi: Κόλαπις (Strabon 4,207); Colapis (Plinije III,148), Κολαπιανοί (filonim, tj. plemensko ime u porječju Kupe, Ptolemej 2,14,2); τοῦ Κόλοπος ὁ γὰρ Κόλοψ, τὸν Κόλοπα (Dion Kasije, Historia Romana, 2. stoljeće, 49, 37, 2–5); Istris, Sausque Tissa, Culpa, Marua, Natasa, Corca (g. 799, Rački 301); ad Colapim fluvium (g. 819, Rački 332); usque Gulpam (g. 892, Rački 380); ad Cupam (g. 1209, CD 3, 85) itd.

Ime: H. Krahe (Die alten balkanillyrischen geograph. Namen, 1925, 90 i dalje), segmentira ime *Col-ap-is* i povezuje s ie. korijenom **quel-* 'svrtati, krivudati' i paleoeuropsko **ap-* 'voda' (v. i H. Krahe, Glotta 20, 1931, 188). Tako razmišlja i M. Vasmer, jer Kupa teče zavojito s mnogo okuka. V. Georgijev (Die Herkunft der Namen der grössten Flüsse der Balkanhalbinsel, Balkansko ezikoznanie 1, 1959, 13) u prvom dijelu imena vidi ie. korijen **(s)kel-/skul-* 'sjajan', 'svijetao', pa je Kupa 'čista, prozirna rijeka'. W. P. Schmid (Neues zum *apa-* Problem, Studien zu Sprachwissenschaft und Kulturkunde 14, Innsbruck 1968, 390) tumači baltičke i njemačke hidronime kao rijeke kamenitih bregova (usp. gotski *hallus* 'kamen', stslav. *skala* 'litica' s ie. korijenom **(s)kel-* 'odlomljen', pa bi Kupa vukla u imenu takav semantički razvitak.

Kupa je u 2. stoljeću po Kristu zabilježena u obliku Κόλοψ (: *Colopis*). Samoglasnik *-o-* u penultimi je iščezao (oko 800. g. po Kristu), odatle slovenski oblik *Kolpa*, mađarski *Kulpa*, hrvatski *Kupa* od starijega **Klpa* (< **Kьlpa*). A. Mayer smatra da je hrvatsko ime došlo od starog oblika Κόλοπ razvojem > **Kьlьp* tj. ispadanjem drugog poluglasnika i promjenom roda.

Završno *-a* u *Kupa* teško je objasniti, jer ishodišno ime na *-is* (*Colapis*) ne daje *-a*, pa bi trebalo očekivati **Kupь* (kao od *Dravus* > **Dravь*, *Saus* > **Savь*). Doista u 16. stoljeću hidronim glasi: *Culp* (1530), *Kulp* (1553), *Sau und Kulp in Krabaten* (1554. u Monumenta historica nobilis communitatis Turopolje, v. Dickenmann 1, 199), kao što je i *Una* glasila *Un* (m.). Za promjenu roda *Kup* – *Kupa* valja računati na sekundarni utjecaj od češćega genitivnog oblika i na sročnost s apelativima *rijeka*, *voda* i sl.

Literatura: Mayer I, 194–195; Mayer II, 7 (**apa*); Skok 2, 237; Skok, Zeitschrift f. rom. Phil. 50, 1930, 487; M. Vasmer, Zeitschrift f. slav. Altertumkunde und Namenkunde 5, 368; Anreiter 225–228; Bezljaj, SVI, I, 274; Dickenmann 2, 199–204; Snoj 196; Schramm 31.16, 19.3.3.

LIKA

Glavna lička ponornica. Vidi P. Šimunović, Lička toponomastička stratigrafija, FOC 19, 2010, str. 228.

MRSUNJA

Vidi ojkonom *Marsonia*.

MURA

Opis: Lijevi pritok Drave. *Mura* izvire u Niskim Turama u Austriji, a ulijeva se u Dravu kraj Legrada. Duga je 493 km i djelomice je granična rijeka između Slovenije i Austrije, Hrvatske i Slovenije, te Hrvatske i Mađarske. Glavni joj je pritok *Muravica*.

Zapisi: Mur(i)us (Plinije 3,147); in Murio (Tab. Peut.); incipit de Muora (g. 890, J. v. Zahn, Urkundenbuch der Herzogthums. Steiermark 1–3, skraćeno : Zahn, UB

1, 13); incipit de Mōra (Zahn, UB 1, 33); circa Moram fluvium (g. 1141, Zahn, UB 1, 213); ultra Muram (g. 1153, Zahn, UB 1, 343) itd.

Ime se izvodi od ilirskog i panonskog **mar-* 'mokrina', 'vlažnost područja', 'blato'. Njemački oblici *Mur* i *Mürz* primljeni su preko bavarskog oblika *Muora*, koji se lik naslanja na slovensko *Mōra*. Ie. korijen **mar-* s promjenom *-a- > -o-* nalazi se u moravskom i srpskom hidronimu *Morava*, u crnogorskom *Morača*, u hrvatskim imenima *Brod Moravice*, *Moravče* do mikrohidronima s *-u-*: *Mura* u Poljicima i *Murava* na Braču. Po M. Vasmeru (*Zeitschrift f. slav. Ph.* 5, 360) polazni su korijeni **mor-/ *mur-*, što se za **mor-* vidi u horonimu *Medmorje* u značenju 'područje između Mure i Drave u Hrvatskoj' i u značenju 'otok', 'insula', u prezimenu *Međimorec* itd., koji su oblici sačuvali starinsko *-o-* s fonijskim biljegom prvotnog *-a-* (< **mar-*).

Literatura: Bezlaj, SVI, II, 41–42; Dunja Brozović, 346; Schramm 33.10, 10.8, 10.11, 19.3.3; Snoj 196.

NERETVA

Vidi ojkonom i hidronim *Narona*.

ODRA

Opis: Odra je lijevi pritok Kupe. Duga je 83 km. U Kupu se ulijeva kod sela Odre. Ime rijeke se prvi put spominje 1201. godine.

Zapisi: tendit ad mortuam Odrum (g. 1201, CD 3, 10) odnosi se na Mrtvu Odru (mrtvaju), sporedni rukavac u donjem toku Odre. Pod imenom *Odra* javlja se nekoliko puta u 13. stoljeću.

U antičkim vrelima nije zabilježena.

Ime: Maretić (ARj 8, 650) piše da je ime izvedeno od slavenske osnove *der-* 'derati' pa bi *Odra* bila 'rijeka koja nadire, prodire'. Kako ime nije ograničeno na južnoslavensko područje, zaključuje se da je ime predslavenskoga postanja. Ime *Odra* dovode u vezu sa srpskim hidronimom *Jader*, pritokom Drine koji utječe kraj mjesta Loznice. Oba se imena svode na korijene imena **Jād(e)r-* i **Ad(e)r-*. H. Krahe (*Beiträge zur Namenforschung* 4, 1953, 122) izvodi je od **Adr-* (> *Odra*) i s tim imenom dovodi u vezu i predantička imena: ojkonom Ἰαδρα (= Odra) i oronim Ἰαδριον ὄρος, za koji se drži da se odnosi na Dinaru (vidi detaljnije u radu H. Krahe, *Die Oder und die Eder*, u *Sprache und Wortbedeutung*, Festschrift Albert Debrunner, Bern 1954, 233–239). S. Rospond ime *Odra* izvodi od ie. **uodr-/ *uod-* 'voda'. A. Mayer (2, 52) drži kao moguće vezu s litavskim *jūdinti* 'kretati', *judra* 'zračna pijavica', 'vrtlog' od korijena *įeudh* 'nemirno, furiozno kretanje', ali se to tumačenje odnosi na *Iader* (Zadar, rijeku Jadro), a ne na Odru.

Literatura: Maretić, Nast. vjesnik 1; Mayer II, 52; H. Krahe, *Beiträge zur Namenforschung* 4, 1953, 122; Dickenmann 2, 55–56; Rospond, OJ, 3–4, 160; Schramm 30.1, 30.2; M. Vasmer, *Zeitschrift f. slav. Ph.* 7, 1930, 287; Skok 1, 436–437 (s. v. drijeti).

RAŠA

Vidi ovdje u Rječniku Predantičke toponimije na tlu primorske i gorske Hrvatske, str. 177.

RIŽANA

Opis: Sjeverozapadna istarska rijeka na granici Hrvatske i Slovenije. U istoi-menom selu na njezinim obalama donesen je 804. godine *Rižanski placit*, prvora-zredno vrelo za poznavanje unutarnjih prilika Istre u bizantsko i franačko doba vladanja. Talijani je zovu *Risano*.

Zapisi: Formio (Plinije 3, 127); Φορμίωv (Ptolemej 3,1,23); Rusan (Ravenjanin 4,36). U kasnijim vrelima imenovana je *Risano*, Kos, Kandler i dr. (v. Bezljaj 2, 156).

Ime: H. Barić (Arhiv za arb. starinu 2, 1924, 156) dovodi ime *Rižana* u vezu s ojkonimom *Risan* u Boki kotorskoj (s potvrđama u antici *Ῥίζov*, *Ῥίζαvα*). On ime izvodi od ilirske osnove **rīs-* (usp. starovisokonjemački *rīsan* 'daždjeti' i srednje-visokonjemački *rīsel* 'dažd'). H. Krahe je prihvatio tu etimologiju (Indogermanische Forschungen 59, 194) i neka druga imena istoga jezičnog porijekla.

P. Skok (Zeitschrift f. Ortsnamenforschung 4, 208) smatra, na osnovi hrvatskog i talijanskog imena, da je polazni oblik bio **Rīsinium* s dugim *-ī-* i *-s-*. U vezi s imenom rijeke (tal. *Risano*) Slaveni su u ovom kraju već krajem 6. stoljeća čuli od starosjedilaca oblik **Rižanə* (s promjenom prvotnoga sufiksa *-os* u *-ə*), pa usvajaju feminizirani oblik *Rižana* s lenizacijom *-s-* > *-ž-* kao npr. u *Trviž* (< *Tarvisium* 'Treviso').

Literatura: Bezljaj XVI, II, 156–157; Brozović-Rončević FOC 4, 24; Snoj 356; Schramm 34.1.3, 37.13.

SAVA

Opis: Najduža hrvatska rijeka od 712 km (a u Hrvatskoj je njezin tok dug 562 km). Izvire u Karavankama i Julijskim Alpama. Teče Ljubljanom, Zagrebom, Brodom i ulijeva se u Dunav kraj Beograda. Njezini su desni pritoci s predantičkim imenima: Kupa, Una, Vrbas, Bosna, Drina, a lijevi, također predantički: Sutla, Marsonija, Bosut. Sava je u gornjem toku alpska rijeka s visokim vodostajem u proljeću i jeseni i niskim ljeti i zimi.

Zapisi (u izboru): Σαῦος (Strabon 7,5,2); Σάvovς (Ptolemej 2,15, 14); Savus/Saus (Plinije 3, 127, 148; Tab. Peut., Ravenjanin 4,20); ad flumen Savum (CIL III 3705).

Ime: Paleoeuropski hidronim s pretpostavljenim oblikom **Savuos*, koji je kroz antiku (i poslije) dobivao različite imenske preinake, od starijeg **Souvos* od ie. korijena **shou-* i proširkom *-uo-* u značenju 'protjecanje', 'mokrina', 'tekućica'.

O imenu *Sava* pisali su mnogi uvaženi paleolingvisti i hidroonomastičari.

Ime *Sava* (i *Drava*) ima dugo *-ā-* u osnovi, koje je sačuvano romanskim posre-

dovanjem, vjerojatno usvajanjem izgovora starosjedilaca uz savski tok. To duženje -ā- (< *sowos, *drowos) provodilo se romanskim posredništvom, prije svega na Balkanu, i bilo je produktivno u Slavena duženjem naglašenog vokala u otvorenom slogu dvoslogovnih imena: *Sāv(us)*, *Drāv(us)* i sl. P. Skok (3, 208) pretpostavlja prvotni korijen **seu-* s prijevom **sow-* u značenju 'tekućica', 'vlaga', 'sok'.

Posljednji je o hidronimu *Sava* opširnije pisao istaknuti njemački hidroonomastičar J. Udolf (Alteuropa in Kroatien: der Name der Sava/Save, FOC, 12–13, 2003–2004, 523–548). Njegove su teze: a) ime je već vrlo rano dovedeno u vezu s korijenom **seu-* 'mokrina', 'sok' (H. Krahe, W. P. Schmid, P. Anreiter); b) nekadašnje pretpostavljeno ilirsko (ili venetsko) porijeklo u današnjih je autora odbačeno; hidronim *Sava* i sl. vrlo je raširen: *Sova/Sowo* pritok Avrona u Engleskoj, *Sawka* u Poljskoj, *Sava* u Bjelorusiji i Letoniji, te podosta imena s različitim sufiksanim tvorbama: *Saēne* (Litva), *Seweine* u porječju Rhône, *Sevenam/Seeve* kod Hamburga, *Sawag* jezero u istočnoj Prusiji, *Sevria*, *Savaria* u nekadašnjoj austrougarskoj vojnoj krajini i drugdje, pa se navedeni i drugi primjeri i svojim razmještajem, starinom i glasovnim sklopom svrstavaju u sloj paleoeuropske hidronimije.

Literatura: Mayer I, 297; Mayer II, 101–102; Skok 3, 208; Georgijev, Linguistique balkanique 1, 1959, 5–27; Bezljaj, SVI, II, 171; Dickenmann 2, 101–102; Snoj 367–8; Schramm 38.4 te 16.8, 17.2.1, 17.4; Anreiter 252–257; Udolf, FOC 12–13, 523–548.

SUTLA

Opis: Lijevi pritok Save; duga je 92 km i granična je rijeka između Hrvatske i Slovenije.

Zapisi: Najstariji spomen iz 1028: *Zontla* (R. Kolarič, Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovina 6, 32) upućuje u skupu -on(t)- na stražnji nazal /q/ koji je od kraja 10. st. u slovenskom i hrvatskom kajkavskom postajao /o/, a u hrvatskom (osim u središnjoj Istri) /u/: *Sütla*, u kasnijoj standardnoj uporabi.

Ime: Hidronim je predslavenskog porijekla od imenskoga korijena **Sont-*/**Sant-* proširen sufiksom -l: **Santŭla* i odatle pravilno **Sq̃tŭla* > *Sotla/Sutla*. Sufiks -ula (: **Santŭla*) nalazi se i u drugim europskim hidronimima: *Vistula*, *Bersula*, *Adulla* itd. Ti l-sufiksi ne nose današnje deminutivno značenje, već često u predantičkim imenima znače: 'pripadnost', 'sličnost' s obzirom na značenje apelativne osnove kojoj su pridruženi. Vezu s antičkim riječnim božanstvom *Adsalluta*, kao i etimološku povezanost s hidronimom *Soča* (*Aesontius*) valja odbaciti (Bezljaj). Značenje je korijena nejasno.

Literatura: Bezljaj SVI, II, 211–212; T. Maretić, Nast. vjesnik 1, 20; Dickenmann 2, 116; Snoj 390.

UNA

Opis: Una je desni savski pritok. Duga je 214 km. U gornjem toku njezin je najznačajniji pritok *Unac* istoga etimološkoga postanja.

Zapisi: Οἰνέως ποταμοῦ ἐκβάλλει (Ptolemej 2, 16, 2), lat. Oeneus. Pod imenom *Un*, *Una* javlja se od 13. st.: iuxta Un (g. 1278, CD 5, 9); in fluvium Wn (g. 1249, CD 4, 411); fluvium Una (g. 1256, CD 5, 9); fluvius Wouna (g. 1278, CD 6, 235) i pritok Vnaz (Unac) (g. 1345, CD 11, 207) itd.

Ime: Antičke potvrde Οἰνέως, *Oeneus* ne mogu poslužiti za izvođenje imena *Un/Una*, jer bi se monoftongizacijom početnog diftonga očekivao **Ina* (kao što je od *Aesontius* nastao *Isontius*, ili od *Oeseus* > *Iskar*). G. Schramm ime *Un/Una* izvodi iz ranijeg slavenskog toponima koji je u regionalnom govoru glasio **Aunos* i u daljem razvoju **Aunə* iz kojih se pretpostavljenih oblika monoftongizacijom razvilo ime *Un/Unac* (Schramm 40.2). Oblilik *Un* m. (< *Aunə*) rabio se u gornjem toku, od kojega je imena izvedeno maskulinizirano ime glavnog pritoka *Unac* (m.), dok se ime *Una*, sa sekundarnim -a (f.), čini se, rabilo u donjem toku rijeke oslanjanjem na sročnost s imenicama: *rijeka*, *voda* i sl. (*per flumina Zawam et Unnam*).

Literatura: V. Georgijev (Die Herkunft der Namen der größten Flüsse der Balkanhalbinsel, *Balkansko ezikoznanie* 1, 1959, 5–27); Dickenmann 2, 150–151; Rospond, *OJ*, 3–4, 162; Snoj 446; Schramm 40.2.

VRBAS

Opis: Rijeka je duga 240 km. Teče Bosnom i s istoka prima pritok *Vrbanju* (85 km). Obje su rijeke istoga imenskog porijekla.

Zapisi: Supra influunt Valasus, Urpanus (inačica: Urbanus) (Plinije 3, 148). Hrvatski su oblici mladi i posredno potvrđeni: župa Vrbas iz 12. stoljeća te Vrbaški grad (in Vrbaz, 1320. g.). Župa Vrbas pripadala je g. 1350. kraljevini Slavoniji, a u crkvenom smislu zagrebačkoj biskupiji 1344. godine.

Ime: S obzirom na ishodišni oblik *Vrbanja* pokazuje ujednačeniji starinački izgovor (*Urbanus* s *ur-* > *vr-*, sufixi -*an* + -*ja*), dok je *Vrbas* sačuvao muški rod. Iskonski je oblik za *Vrbas* < **Urbāso* (s dugim -*ā-*), što potvrđuje grad na njegovu ušću: **Urbāte* (s -*b-*) na Peutingerijani 461. Uzima se da je -*b-* u imenu *Vrbas* (i *Vrbanja*) iskonsko i izvodi se od osnove **urbā* od ie. korijena **urb-* 'okretati', 'zavijati'. Vl. Georgijev (Die Herkunft der Namen der größten Flüsse der Balkanhalbinsel, *Balkansko ezikoznanie* 1, 1959, 14) drži da je *Vrbas* u vezi s vrbom (*vr̥bba*) 'rijeka koja teče vrbikom' te tumači ime konstrukcijom *urbā-tio*. To pretpostavlja i Skok (III, 620). G. Schramm s razlogom smatra da je teško prihvatiti etiologiju imena po vrbi, jer je Vrbas duga rijeka koja prolazi kroz različite krajolike i teško bi se *vrba* nametnula kao motiv za sav tok. A što se izvođenja tiče, sufix -*tio* (: *urbā-tio*) dao bi u slavenskom -ć, a ne -s (Schramm 41.17).

Osim *Urbanus* (*Vrbanja*), treba pretpostaviti ishodišnje ime **Urbāsus* od **urbā* s dugim *ā* koji je sačuvan u imenu.

Literatura: Skok III, 620; V. Georgijev (Herkunft, 5–27); Krahe, *Glotta* 17, 81 i dalje; Anreiter 258–259; G. Schramm 41.17.

VUKA

Opis: *Vuka* izvire na jugozapadnim obroncima Krndije i ulijeva se u Dunav u Vukovaru. Duga je 112 km. Zbog malog pada teče sporo i meandrira. Njezino je porječje močvarno.

Zapisi (izbor): Ad laborem pontis Ulcae (Tab. Peut.); super Lysnichæ fluentum, quod alio nomine Wolka vocatur (g. 1235, CD 3, 335); Ulca fluius (inačica: Ulcea) (ibidem).

Ime: Hidronim se upire na osnovu panonskog pridjeva **ulkā*, koji je preko oblika **uulkā* dao današnje ime. Korijen je indoeuropski **uelk-* 'vlažan', 'mokar'. Dali su tvorbeni likovi *ulcaea* (*palus*), te Οὐόλκαια (ἐλη 'močvara'). A. Mayer oslanja se u izvođenju imena na **ulk-* 'vlažan'. E. Schwarz (Mitteilungen des Österreichischen Institut für Geschichtsforschung 43, 1929, 211 i dalje) vezuje Vuku s albarskim *ul'k* 'vuk', što je teško prihvatljivo. Doseljeni Slaveni su doista identificirali ime s apelativom *vŕlk-* 'vuk', koji je najstariji slavenski izgovorni oblik za rijeku, a našao je odraza u mađarskom izgovoru imena: *Volka*, *Walkó*. Pučkom etimologijom **Ulka* – *Vuka* uspostavila se pogrešna etimologija s 'vuk'. Nejasno je nudi li *Ulka* (zabilježena u Peutingerijani) sekundarno *a*, ili je femininum staro oblikovanje, kao u drugim sličnim hidronimima? Vidi *Ulcaea*.

Literatura: Mayer I, 351; Mayer II, 120; E. Schwarz (Mitteilungen d. Österr. Inst. f. Geschf. 43, 1929, 211 i d.); Skok 3, 636; Schramm 41.19; Anreiter 258; Šimunović (Ojkonimija srednjovjekovne Vukovske župe), FOC 11, 2001, 1–41.

Literatura

Upotrijebljene pokrate

Anreiter = P. Anreiter, Die vorrömischen Namen Pannoniens. Archaeolingua 16. Budapest 2001.

Bezljaj, ES = F. Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika I–IV. Ljubljana 1976–2007.

Bezljaj, SVI = F. Bezljaj, Slovenska vodna imena I–II. Ed. SAZU. Ljubljana (I. 1956), (II. 1959).

*Čače*¹ = S. Čače, Civitates Dalmatiae u „Kozmografiji“ Anonima Ravenjanina. Ed. Arheološki muzej, Zadar 1995. (Katalozi i monografije).

*Čače*² = S. Čače, Dalmatica Straboniana (Strabon, Geogr. 7,5,5). Diadora 16–17. Zadar 1995, 101–133.

*Čače*³ = S. Čače, O stratifikaciji toponima i njihovu odnosu prema arheološkoj građi na istočnoj jadranskoj obali. Materijali 12, IX. Kongres arheologa Jugoslavije. Ed. Hrvatsko arheološko društvo. Zadar 1976, 133–147.

Dickenmann = E. Dickenmann, Studien zur Hydronymie des Savesystems, I–II. Heidelberg 1966.

- Dunja Brozović* = D. Brozović Rončević, *Apelativi u hrvatskoj hidronimiji*, diss. (rukopis), Zagreb, 1997.
- FOC* = *Folia onomastica Croatica*. Ed. HAZU. Zagreb 1994. i d.
- Glasnik ZMS* = *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*. Sarajevo.
- Holzer* = G. Holzer, *Historische Grammatik des Kroatischen*. Ed. P. Lang, Europäische Verlag des Wissenschaften. Wien 2007.
- JF* = *Južnoslovenski filolog*. Ed. SANU. Beograd 1913. i d.
- Katičić* = R. Katičić, *Namengebiete im römischen Dalmatien*, *Die Sprache* 10, 1964, 23–33.
- Kniesza* = J. Kniesza, *Charakteristik der slawischen Ortsnamen in Ungarn*, *Studia Academiae Scientiarum Hungaricae* 9/1–4, 1963, 27–44.
- Krahe, Balkanillyrische Namen* = H. Krahe, *Die alten balkanillyrischen geographischen Namen auf Grund von Autoren und Inschriften*. Heidelberg 1925.
- Krahe, Flußnamen* = H. Krahe, *Unsere ältesten Flußnamen*. Wiesbaden 1964.
- Marković* = M. Marković, *Antička naselja i grčko-rimska zemljopisna imena na tlu današnje Hrvatske*, Ed. Jesenski-Turk. Zagreb 2004.
- Mayer* = A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier I–II*. Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung, 15–16; I. 1957; II. 1959. Wien.
- Miklošič* = F. Miklosich, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen I–II*. Wien 1872.
- NGI* = *I nomi geografici Italiani. Dizionario di toponomastica (Storia e significato dei nomi geografici Italiani)*. Torino 1991.
- OJ* = *Onomastica Jugoslavica*, 1–2. Ljubljana 1969–1970; 3–14. Zagreb 1971–1990.
- P. Š.* = V. Putanec, P. Šimunović, *Retrospektivna onomastička bibliografija (hrvatsko-srpska)*. Ed. JAZU. Zagreb 1987. (Bibliografske jedinice s toponimima navedenim po brojevima)
- REW* = W. Mayer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. V. izd. Heidelberg 1972.
- Schramm* = G. Schramm, *Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im ersten Jahrtausend n. Chr.* Ed. Anton Hiersemann. Stuttgart 1981.
- Skok* = P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*. Ed. JAZU. Zagreb 1971–1974.
- Skok, SR* = P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima I–II*. Ed. JAZU. Zagreb 1950.
- Snoj* = M. Snoj, *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*, Ljubljana 2009.
- Suić* = M. Suić, *Odabrani radovi iz stare povijesti hrvatske (Opera selecta)*. Ed. Matica hrvatska i Arheološki muzej u Zadru. Zadar 1996.
- Šimunović, Simbioza* = P. Šimunović, *Prvotna simbioza Romana i Hrvata u svjetlu toponimije*. Rasprave Zavoda za jezik IFF, 10–11. Zagreb 1985.

Šimunović, *THJP* = P. Šimunović, Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora. Ed. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb 2005.

Šimunović, *Uvod* = P. Šimunović, Uvod u hrvatsko imenoslovlje. Ed. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb 2009.

VRELA

Upotrijebljene pokrate

Anreiter = P. Anreiter, Die Vorrömischen Namen Pannoniens. *Archaeolingua* 16. Budapest 2001. (Mnoge panonske imenice i imenske potvrde preuzete su iz ove knjige.)

ARj = Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I–XXIII. Ed. JAZU, Zagreb 1888–1976

CD = Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Ed. JAZU. Zagreb

CIL = Corpus Inscriptionum Latinarum. Berlin

Diacon = Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum*. Hannover 1878

Itinerarium Antonin Augusti, Berolini 1848.

MHSM = Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Ed. JAZU. Zagreb

Mon. Turop. = Monumenta historica nobilis communitatis Turopolje. Ed. E. Laszowski 1–10. Zagreb 1904–1908

Plinije = Plinii Secundi, *Naturalis historia*, ed. Teubner, Leipzig 1906.

Porph. = Constantinus Porphyrogenitus, *De administrando imperio* (10. stoljeće)

Ptolemej = Claudii Ptolemaei, *Geographia*. Ed. J. Fischer. Leipzig 1934.

Rački = F. Rački, *Documenta historiae Croaticae periodum antiquam illustrantia*. Ed. JAZU. Zagreb 1877.

Ravenjanin = Ravennatis Anonymi *Cosmographia*. Ed. J. Schnetz. Leipzig 1940. (podatci preuzeti posredno iz citiranih izvora). (V. S. Čače, *Civitates Dalmatiae u „Kozmografiji“ Anonima Ravenjanina*. Ed. Arheološki muzej. Zadar 1995.)

Strabon = Strabonis *Geographica*, *Ethnicon*. Ed. Meinecke. Leipzig 1877. (v. S. Čače, *Dalmatica Straboniana*, *Diadora* 16–17. Zadar 1995, 101–133)

Tab. Peut. = Tabula Peutingeriana. Codex Vindobonensis (3. i 4. st.). Ed. Weber. Graz 1976. 2 sv. (i druga izdanja)

Z. f. rom. Ph. = Zeitschrift für romanische Philologie. Halle 1877. i dalje

Z. f. slav. Ph. = Zeitschrift für slavische Philologie. Leipzig 1924–1950; Heidelberg 1952. i dalje.

Pre-Roman placenames in present-day (and historical) Croatia

Abstract

The Croatian language adapted pre-Roman ancient placenames as a legacy of the oldest monuments of its onomastic heritage. These toponyms are recorded in the writings of ancient Greek and Roman authors (mostly from the Pannonian area), as well as in remnants that have been preserved in various linguistic transformations.

In this paper, the author gathers and presents these names in two groups: place names along the coastline (and Lika), which show a Mediterranean onomastic substrate, and those names which are attested in the Pannonian area. In this second group, some significant hydronyms carry traces of the Old-European onomastic layer.

The Croats accepted these toponyms, both the “Illyrian” ones on the coast and the Pannonian-Celtic ones of the Sava and the Danube river region, through historical records or through Roman mediation. Centuries-long adaptations took place in common biological, economic, and linguistic residence in those areas. P. Anreiter conducted a systematic analysis of pre-Roman placenames in Pannonia, and the author of this paper relies on his material and his interpretations.

Ključne riječi: predantička toponimija, ojkonomija, hidronimija, Ilirik

Key words: the pre-Roman toponymy, place names, hydronymy, Illyric